

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Diplomová práce

Bc. Kristýna Brunclíková

**J.-M. G. Le Clézio: *Histoire du pied et autres fantaisies* – komentovaný
překlad díla rozšířený o analýzu recepce autorova díla v kontextu
francouzské a české literatury**

J.-M. G. Le Clézio: *Histoire du pied et autres fantaisies* – annotated translation
comprising an analysis of the reception of Le Clézio's work in French and Czech literary
context

Praha 2016

Vedoucí práce: PhDr. Jovanka Šotolová, Ph.D.

Poděkování

Chtěla bych poděkovat především vedoucí svojí diplomové práce, PhDr. Jovance Šotolové, Ph.D., za cenné rady a připomínky, dále Mgr. Báře Doležalové za pomoc s překladem pasáží z portugalštiny a španělštiny, zástupcům nakladatelství Odeon, Garamond a Dauphin, kteří si udělali čas na vyplnění dotazníku, tvořícího součást této práce, a v neposlední řadě svojí rodině a všem ostatním, kteří mě při psaní práce podporovali a povzbuzovali.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 16. 4. 2016

Abstrakt

Cílem této diplomové práce je vytvořit komentovaný český překlad uměleckého textu, rozšířený o analýzu recepce autorova díla v českém prostředí. Konkrétně se jedná o dvě povídky (*L'arbre Yama a Barsa, ou barsaq*) z povídkového souboru *Histoire du pied et autres fantaisies* od francouzského autora a nositele Nobelovy ceny za literaturu z roku 2008 J. M. G. Le Clézia. První část diplomové práce tvoří samotný překlad dvou povídek do češtiny. Druhou částí je odborný komentář, který je rozdělen do několika kapitol. V úvodní kapitole komentáře se zabýváme zdůvodněním volby předlohy, dále uvádíme základní údaje o předloze a jejím autorovi a snažíme se zasadit autorovo dílo do kontextu původní a překladové literatury. Ve třetí kapitole charakterizujeme hlavní stylistické a obsahové rysy předlohy, ve čtvrté kapitole pak hlavní překladatelské problémy a způsob i odůvodnění jejich řešení. V páté kapitole popisujeme volbu překladatelské metody a koncepci překladu. V šesté kapitole se věnujeme recepci překladů knih J. M. G. Le Clézia. V poslední kapitole analyzujeme výsledky dotazníkového šetření mezi českými nakladateli.

Klíčová slova: umělecký překlad, J. M. G. Le Clézio, Nobelova cena za literaturu, překladatelská analýza, metoda překladu, překladatelské problémy, recepce

Abstract

The aim of this thesis is to present an annotated literary translation of two short stories (*L'arbre Yama a Barsa, ou barsaq*) from the collection *Histoire du pied et autres fantaisies* by French author and Nobel Prize for literature winner J. M. G. Le Clézio. The first part of this thesis contains a translation of the two short stories. The second part, a commentary on the translation, includes information about the choice of the text, the author and his work, main stylistic and thematic features of the two translated texts, a list of main translation problems and strategies to solve them, the choice of the translation method and conception, the reception of Le Clézio's work in Czech literary context and an analysis of a survey among Czech publishers.

Key words: literary translation, J. M. G. Le Clézio, Nobel Prize for literature, translation analysis, translation method, translation problems, reception

Obsah

Úvod	6
1 Text překladu.....	7
2 Překladatelský komentář	41
2. 1. Zdůvodnění volby předlohy	41
2. 2. Základní údaje o předloze a jejím autorovi a zasazení díla do kontextu původní a překladové literatury.....	43
2. 2. 1. O autorovi	43
2. 2. 2. O předloze	44
2. 2. 3. Le Clézio v kontextu původní a překladové literatury.....	45
2. 3. Hlavní obsahové a stylistické rysy předlohy	50
2. 3. 1. Obsah	50
2. 3. 2. Styl	51
2. 4. Hlavní překladatelské problémy a jejich řešení.....	54
2. 4. 1. Rovina lexikální a stylistická	54
2. 4. 2. Rovina syntaktická.....	57
2. 4. 3. Rovina pragmatická	59
2. 5. Koncepce a metoda překladu.....	62
2. 6. Recepce.....	63
2. 7. Dotazníkové šetření	69
Závěr.....	72
Bibliografie.....	74
Seznam příloh.....	79
Přílohy	80

Úvod

Cílem této diplomové práce je vypracovat překlad uměleckého textu, opatřený odborným komentářem a analýzou recepce autorova díla v České republice. K překladu byly vybrány dvě povídky (*L`arbre Yama* a *Barsa, ou barsaq*) z knihy *Histoire du pied et autres fantaisies* od francouzského autora a držitele Nobelovy ceny za literaturu z roku 2008 J. M. G. Le Clézia. Le Clézio je velmi plodným a ve Francii uznávaným a oblíbeným autorem s nezaměnitelným, osobitým stylem, v České republice však není příliš známý. Právě to nás, spolu s faktem, že získal Nobelovu cenu za literaturu, přivedlo k výběru jeho díla pro překlad. Do češtiny bylo od Le Clézia z více než 50 děl, zahrnujících romány, eseje i knihy pro děti, přeloženo pouhých 6 knih, z toho 2 v 60. letech. Ani udělení Nobelovy ceny za literaturu v roce 2008 u nás neiniciovalo žádný nový ediční projekt, což je velmi překvapivé. V komentáři, druhé části této práce, se proto kromě zdůvodnění volby předlohy, uvedení základních údajů o autorovi a předloze, zařazení autorova díla do kontextu původní a překladové literatury, charakterizování stylistických a obsahových rysů předlohy, popisu hlavních překladatelských problémů na rovině lexikální, stylistické, syntaktické i pragmatické a způsobu i odůvodnění jejich řešení a popisu volby překladatelské metody zaměříme i na analýzu recepce Le Cléziova díla v České republice. Součástí této části práce bude i vyhodnocení dotazníkového šetření mezi českými nakladateli. Dotazník samotný tvoří spolu s textem originálu přílohy této práce.

1 Text překladu

Yamin strom

Jediné, co se Mari vybaví, když vzpomíná na Yamu, je píseň, smutná a jednotvárná ukolébavka beze slov, pouhá melodie, ru rurururu ru, ru rurururu ru, rururu rururu ru, doprovázející spánek. Pak byla válka. Válka, útěk před zabijáky přes širokou řeku Mano, která se už nikdy nedá přejít nazpátek. Všechno, co zůstalo na protější straně, je třeba zapomenout. Yama patřila minulosti, stejně jako její jméno v jazyce mandinka. Mari zná babičku i matku jen z vyprávění tety Kony. Matka zemřela několik týdnů poté, co ji přivedla na svět, a tak ji babička Yama vzala do náruče a vydala se přes les, až k řece. Až ke stromu.

Po Yamě nezbyla žádná fotka ani obrázek, žádná památka, šperk, ani kousek šatů ne. Jen ukolébavka, stará jednotvárná píseň z dávných časů: „Spi, děťátko, spi, uteč d'áblovi, spi ve větvoví, vítr to nepoví.“ Slova ji naučila teta Kona. Ale Mari si pamatuje jen zvuk větru, uspávající rururu.

Jednou, když bylo Mari deset let, utekla a vydala se ke stromu. Šla celý den. Vrátila se až v noci.

„Kdes byla?“ ptaly se jí ostatní děti. „Teta Kona tě hledala.“

„Šla jsem navštívit babičku.“

„Kdes byla? Hledali jsme tě,“ pokárala ji Kona.

„U Yamy,“ odpověděla Mari.

„Tvá babička je dávno mrtvá,“ namítla Kona.

Mari ji neposlouchala. Několikrát se ke stromu vrátila. Šla za školu, vysokou trávou přes savanu až ke břehu řeky. Dívala se na strom, tak vysoký a silný, až se skoro dotýkal mraků.

Mari neví, jak se jmenuje, jak je starý, ani jak se tam dostal. Uprostřed vyprahlé savany, nedaleko potoka, je jediný svého druhu. Byl tam dřív než všechno ostatní, dokonce dřív než vesnice Kalango. Dřív než pole a mýtiny. Asi proto ho lidé ušetřili. Anebo na něj zapomněli. Během války kolem něj Taylorovi vojáci shazovali bomby, nad lesem létala letadla, ostatní stromy a zvířata zmizely, ale on zůstal. Starý, štědrý a mocný, zůstane tam navždycky, tím si je Mari jistá.

Když k němu Mari přijde, dodržuje určitý rituál. Jde přímo k němu a na znamení pozdravu (*Boa mamé, beva bi?*) položí ruce na kmen. Kůra stromu je nesmírně hladká, jako ruce starých žen, posetá drobnými svislými vráskami, výrůstky, skvrnami, jizvami. Mari se

opře tváří o kmen a přitiskne čelo ke kůře, aby ucítila její svěžest. Přiloží ke kmeni ucho, aby si poslechla, jak v něm koluje míza. Skrz kůži na tváři ucítí lehké chvění. Když rozpřáhne ruce a přimkne se ke stromu, rozlije se jí do celého těla.

O stromech se učili ve škole. Jak dýchají skrz listy, jak získávají živiny ze země, jak jim pod kůrou koluje míza. Jak ve středu jejich těla každý rok přibývají další letokruhy. Mari dobře ví, že nemají duši. Když navštívila Yamin strom poprvé, doprovázeli ji teta Kona a strýc Abo. Byla ještě hodně malá a ustrašená, svírala tetě ruku a odmítala ji pustit. Kona se jí smála: „Neboj se, čeho se bojíš? Tady tě leopard nesežere.“ Ale Mari dál vyděšeně zírala na otvor u paty stromu, velkou černou díru ve tvaru trojúhelníku mezi kořeny.

Ted' už si Mari zvykla. Kdykoliv může, rozběhne se přes travnatou savanu až k řece, běží bosa mezi termitišti až na mýtinu ke stromu. Jakmile spatří jeho mocný kmen a tmavé větve rozpřážené jako ruce, naplní ji klid. Ráno bývá ve větvích hodně ptáků, bílých ibisů a havranů, nebo hejna drobných ptáček, někdy tak početná, až se koruna stromu třese. Přesně ten okamžik má Mari ráda, když se přiblíží ke stromu a cítí, jak to v něm i okolo něj žije, jako by byl jediným útočištěm pro celé město zvířat.

„Strome, Yamin strome,“ pozdraví ho. Zdraví ho po svém, ne v předklonu a se sklopenýma očima jako starší a úctyhodnou osobu, ale přímým pohledem, s rozpaženýma rukama a roztaženýma prsty.

Pak vejde dovnitř. Poprvé dovnitř vstoupila, když začala chodit do školy, učit se číst a počítat. Měla na sobě školní uniformu: kostkovanou modrozelenou sukni, bílou halenku a zbrusu nové lakýrky. Aby se neušpinila, svlékla se. Lakýrky položila ke vchodu a škvírou vklouzla dovnitř stromu.

Venku na jasném nebi pálilo slunce. Panovalo takové horko, že se vůbec nic nehýbalo, ptáci, hmyz ani vítr. Ale uvnitř stromu bylo chladno a Mari se otrásla. „Yamo, to jsem já, tvoje vnučka,“ zašeptala. „Nech mě vejít, už dlouho po tom toužím. Přijmi mě, prosím.“

Zpočátku Mari nic neviděla. Když si její oči přivykly na šero, uvědomila si, že vnitřek stromu je mnohem prostornější, než si myslela. Připomínal jeskyni s vysokými stěnami, které se nahoře spojovaly a tvořily něco jako komín. Jeho otvorem dovnitř pronikalo skrz listy tlumené modrozelené světlo. Kmen byl zevnitř hladký, ne posetý vráskami jako zvenčí, ale lesklý a zářivý jako kámen. Když se Mari dlaněmi dotkla dřeva, projela jí rozkoš a to ji uklidnilo. „Máš krásný příbytek, Yamo,“ řekla. Mluvila tiše, aby nerušila její klid.

Posadila se na zem. Byla měkká a vlahá, vystlaná listy a dřevěnými pilinami. Mari cítila, že je klidnější, horko zmizelo, i strach. Skrz otvor sledovala svět tam venku, najednou

vzdálený, jiný, bezpečný. Zůstala tak sedět dlouho, ale když se začalo stmívat, vydala se zpátky, protože si vzpomněla, co říkala teta Kona o leopardovi.

Doma už ji teta se strýcem čekali.

„Kdes byla?“ zeptal se jí strýc Abo.

Mari odpověděla: „V domě babičky Yamy.“

Strýc jí dal pohlavek, ale Kona zasáhla.

„Říká pravdu. Je to ten strom, kde ji Yama schovala jako nemluvně. Mluví z ní smutek.“

Ale Mari nebyla smutná. Jen vděčná, že se jí teta zastala.

Navzdory zákazu se ke stromu často vracela, ve dnech volna, když v savaně všechno usnulo vedrem. Oblečení nechávala před vchodem do stromu a místo něj si navlékala staré hadry, aby se neušpinila. Oblékala si potrhané, kaštanově hnědé šaty. Připadalo jí, že se tak víc podobá stromu. Yamě se to určitě líbilo.

Roky plynuly. Z Mari se stala mladá dívka. Aby dokončila svoje vzdělání, rozhodli se teta Kona a strýc Abo, že ji pošlou do školy ve městě, kde měla složit maturitu. Do přísné internátní školy Naší Paní z Fatimy, vedené jeptiškami, sídlící ve velkém bílém domě u rušné silnice, obklopeném palmami. Ze začátku si Mari připadala strašně osamělá, jako vězeň mezi všemi těmi dívkami z bohatých rodin. Nenáviděla svoji školní uniformu, tmavě modrou sukni, bílou košili, vlněné ponožky a černé střevíce, které jí drtily prsty. Odpoledne, místo aby si hrála s míčem s ostatními, sedávala na schodech a vzpomínala na savanu, na les a na Yamin strom. Tady byly všechny stromy tenoučké, samé žakarandy a trnité akácie, které nedávaly skoro žádný stín, nebo ty nehybné, nemožné palmy s načínčnými listy. Mari si připadala zbytečná, černá a maličká jako hmyz ponechaný na slunci uprostřed rozpálené silnice. I ostatní dívky, asijské jeptišky, tělocvikář i profesor matematiky jí připomínali hemžící se, směšný hmyz.

Pak si trochu zvykla. Mezi spolužačkami si všimla dívky odjinud, ne z vesnice, ale z daleké země, z Libanonu. Měla bledou pleť, zelené oči a jmenovala se Esmée. S ní se Mari bavila o přestávkách nebo večer ve společné ložnici. Esmée měla astma, a tak nemusela chodit na tělocvik. Mari zůstávala s ní, seděly spolu na lavičce, zatímco ostatní dívky křičely a hrály si s míčem. Esmée jí vyprávěla o své zemi a o svém otci, který hodně cestoval, protože kupoval a zase prodával diamanty po celém světě. Její matka se s otcem rozvedla, žila

v Libanonu s jiným mužem a Esmée se s ní nestýkala. Byla na tom tak trochu jako Mari, sirotek.

Mari mluvila o stromu u řeky doma na venkově. Byla by ráda, kdyby se o ni a její strom tak zcestovalá dívka jako Esmée zajímala. „Jak se jmenuje?“ Esmée chtěla určitě vědět, jaký je to druh stromu, jeho latinské jméno. Mari odpověděla: „A neřekneš to nikomu? Jmenuje se Yama, po mojí babičce.“ Esmée pochopila, že je to důležité, vzala Mari za ruku a řekla: „Ráda bych ho viděla. Vezmeš mě tam někdy?“ Jako by spolu uzavřely úmluvu. Od toho dne se z nich staly opravdové přítelkyně.

Ve dnech volna nemohla Mari jet zpátky za tetou, a tak ji Esmée pozvala k nim domů, do obrovské krásné vily v diplomatické čtvrti u moře. Vila stála uprostřed zahrady obehnané vysokými zdmi a přiléhala k ní průzračně modrý bazén. Mari nikdy nic tak nádherného neviděla. Když poprvé vešla do zahrady a uviděla vilu, ohromeně vykřikla: „To je hotový palác!“ Esmée se musela pousmát.

Otec Esmée, Jibril Stefan, byl malý, nervózní mužík s těkavým pohledem. Na vrcholku hlavy začínal plešatět. Esmée vyprávěla, že se snaží pleš skrýt, a tak si češe vlasy dopředu. Kromě obchodování s diamanty vášnivě rád fotografoval. Ukázal Mari svoje fotografické studio, temnou komoru, kde si fotky sám vyvolával na velké listy papíru, které nejdřív ponořil do kyselé lázně a pak rozvěšoval pomocí kolíčků na prádlo na šňůru.

Jeho fotky zdobily i prostorný obývací pokoj vily, umístěný v jedné rovině se zahradou. Výjevy z africké krajiny, z ulice, portréty žen. Na záchodě Mari objevila velkou fotografii úplně nahé africké ženy, vyfocené zepředu. Nedalo jí to, aby se Esmée nezeptala: „Kdo je ta žena?“ Esmée pokrčila rameny: „Nikdo. Nejspíš nějaká šlapka.“ Mari viděla takovou fotku poprvé. Ta žena ji šokovala. Nebyla nejmladší, mohlo jí být kolem čtyřiceti, prsa měla povislá. Stála čelem k objektivu, ruce položené na širokých bocích, silné nohy mírně rozkročené, pohlaví porostlé kadeřavým černým ochlupením. „Táta říká, že je to portrét Afriky.“ Mari se cítila dotčená. „Tvůj táta ať si říká, co chce. Je to prostě jen nějaká žena, prostitutka.“ Měla chuť říct něco nepříjemného. „Jistě jí musel pořádně zaplatit.“ Ale neřekla nic. Koneckonců, malíři taky spali se svými modelkami.

Mari se do vily Stefanových často vracela. Trávila s Esmée v jejím pokoji celá odpoledne, povídaly si, smály se, poslouchaly hudbu. K večeru, ještě než se setmělo, se chodily koupat do bazénu vyhřátého sluncem. Kousali je přitom vodní brouci, a tak křičely. Vzduch byl vlhý, ve větvích stromů štěbetali kosi a kolem zahrady začínali kroužit kaloni.

Na svoje sedmnácté narozeniny měla Esmée dovoleno uspořádat velkou oslavu. Zrovna byly prázdniny a Mari se poprvé odmítla vrátit na léto do vesnice. Vymluvila se na nadcházející zkoušky, na to, že se musí připravovat na vstup na univerzitu – získala americké stipendium. Jibril Stefan byl pryč, odjel prodávat diamanty do Izraele, a svoji dceru nechal jako obvykle pod dohledem filipínské kuchařky Emmy Jo a zahradníka, hromotluka, který si rád přihnul, jménem Dada. Oslava trvala několik dní a nocí, studenti z amerického lycea a dívky od Naší Paní zaplavili dům i zahradu, pili, kouřili, flirtovali. Hudba hrála na plné obrátky a několik dívek už začínalo být opilých a hysterických. Mari poprvé kouřila marihuanu. Jeden ze studentů amerického lycea jménem Seymour nechal kolovat jointy, vzadu v zahradě vedle psí klece se utvořila malá skupinka. Mari kouřila, pila vodku a musela se jít vyzvracet do prádelny na konci zahrady. Zem se otřásala hudbou, pes John Rambo vyl. Obr Dada pil jako obvykle, přecházel po zahradě, rozhazoval obrovským rukama a křičel: „*Pikni! Pikni!* Poslouchejte mě! Řeknu to panu Stefanovi!“ Ale mladí se jen smáli: „Dado, napij se s náma!“ Esmée zmizela ve vile se svým úlovkem, Angličanem zrzavým stejně jako ona sama. Mari zůstala v zahradě se Seymourem. Byl to míšenec se zelenýma očima, laskavý a ochranný. Mari se v jeho náručí úplně uvolnila, až málem usnula, zatímco ji hladil po tváři. Přišlo jí to docela romantické, vůbec ne děsivé.

A právě v průběhu léta roku 2003 se všechno pokazilo. Mluvílo se o válce, ale to bylo dávno, jinde, hluboko v minulosti. Protivládni rebelové zahájili útoky na severu, na západě, mezinárodní síly to však jistě vyřeší. Nastalo období dešťů. Nad městem viselo těžké černé nebe, od čtyř hodin odpoledne vytrvale přšelo, ulice zaplavila voda, a bylo takové šero, že se musely rozsvěcet lampy. Mari a Esmée sedávaly na verandě vily a dívaly se, jak do špinavého bazénu dopadají dešťové kapky. Mluvily o politické situaci. Esmée zavolal otec, zůstal uvězněný ve Francii, místní letiště bylo pro civilní dopravu uzavřeno. Doporučil jim, aby nevycházely z domu. Požádal Dada, aby je ochránil, ale tomu Esmée nevěřila.

„Dada? Tváří se laskavě a oddaně, ale kdyby nás musel podříznout, aby si zachránil krk, bez váhání to udělá.“ Emma Jo naopak sdílela všeobecnou paniku. Naříkala a vařila už jen konzervy a rýži.

Z vesnice neměla Mari žádné zprávy. Možná, že už ji ovládli rebelové. Říkalo se, že dali dohromady armádu fanatiků, většinou mladíků, skoro ještě dětí, zdrogovaných kokainem smíchaným se střelným prachem, kteří znásilňovali a zabíjeli všechny, co potkali, že jim usekávali ruce, aby se nemohli bránit.

Ve městě však nebylo žádné násilí vidět. Nanejvýš se občas ozvala policejní siréna nebo vysoko nad stromy zazněly výbuchy, které vyplašily holuby, ale stejně tak to mohl být jen ohňostroj. Televize nevysílala a v rádiu zaznívaly protichůdné informace. Vládní síly tohle, rebelové tamto, nesouvislé útržky. Mari a Esmée už rádio ani nezapínaly.

Pak jednoho rána začalo bombardování. Mari si myslela, že je to bouřka, ale nebe bylo bez mráčku. Brzy se pod výbuchy otřásala zem. Přestala jít elektřina. Přiběhl Dada, vešel do domu a mával na ně: „Rychle, rychle, běžte do školy, rychle!“ Třásl se a zadržoval. Esmée se snažila něco z něj dostat, ale on ji jen dál tahal za ruku: „Běžte do školy, slečno, rychle!“

Na ulici lidé pobíhali všemi směry. Už několik dní nejezdila žádná auta ani autobusy, protože benzín zabrala armáda. Vysoko na obloze kroužili supi. Esmée šla tak rychle, jak jen mohla, ale zadýchávala se a brzy se zastavila úplně a sedla si na zem uprostřed silnice. Marně ji Mari přemlouvala, Esmée se dál krčila na zemi a snažila se popadnout dech. A tak ji Dada zvedl a jediným pohybem, jako by byla jen pytel hadrů, si ji přehodil přes rameno. Navzdory závažnosti situace se Esmée, nadskakující na obrově rameni, začala smát. „Pusť mě, Dado, pusť mě, to bolí!“ Ale Dada běžel dál, utíkal s ní jako s vzácnou kořistí, a Mari běžela za nimi.

V Naší Paní z Fatimy panoval naprostý zmatek. Dívky se mačkaly na trávníku, ale budova školy zůstávala zavřená. Několik dohlížitelů se snažilo zavést pořádek a seřadit dívky podle tříd, mladší na jednu stranu, starší na druhou. Bezúspěšně. Pan ředitel přijede co nevidět, matka představená vydala pokyn k modlitbě. Byla to prázdninová sobota jako každá jiná, od včerejška nepršelo, trávník se blyštěl ve slunci. Mari pozorovala supy kroužící po obloze a měla chuť Esmée říct: „Dokud létají, nic se nám nemůže stát.“ Esmée je nesnášela. Vyprávěla Mari, že když jeli s otcem autem na venkov, občas se zastavili a otec na supy střílel z kulovnice. „Proč? Jsou to andělé strážní,“ odpověděla Mari. „Andělé! Jsou hnusní, mají šedá křídla jako netopýři!“ Mari byla ráda, že Jibril Stefan nikdy žádného netrefil. Na to létali příliš vysoko.

Výbuchy už nebylo slyšet. Že by se podařilo rebely odrazit? Anebo to bylo jen ticho před bouří. Jako když se moře stáhne, než přijde další vlna.

Dívky se posadily na trávník do stínu žakarand. Vypadalo to skoro jako piknik, jenže nikdo nepřinesl nic k jídlu ani k pití. Ke třetí hodině přijelo terénní auto a dva dohlížitelé spolu s tělocvikářem začali rozdávat lahve s vodou, jednu lahev pro dvě studentky. O něco později přijelo další bílé terénní auto OSN a vystoupili z něj Afričané v maskáčích, vyzbrojení

kalašnikov. Esmée tvrdila, že jsou to Nigerijci, poznala je podle přízvuku. Mluvili nahlas, skoro křičeli, a dohlížitelé jim odpovídali stejně. Esmée se vydala zjistit, co se děje, a když se vrátila, přinesla protichůdné pokyny. Vojáci trvali na tom, že je třeba jít na pláž k přístavu nechat se evakuovat, dohlížitelé to odmítali, že je to nebezpečné. Mari navrhla: „A co kdybychom se vrátily do vily? Tady už se dneska nic dít nebude a noc se mi tu trávit nechce.“

Našly Dada a společně se vydali zpátky do diplomatické čtvrti. Bylo to zvláštní, zdálo se, že se toho ve městě během dne hodně změnilo. Ulice byly opuštěné, domy prázdné, okna vymlácená a vstupní brány rozježděné auty. Když procházely kolem zdi ambasády USA, vyděsilo Mari a Esmée, že většina oken je rozbitých a fasáda nese stopy po požáru. Ale bránu střežili ozbrojení vojáci se samopaly u pasu. Když je mýjely Mari s Esmée, ani nemrkli, ale na Dada zakřičeli něco v jazyce kran, a nejspíš něco oplzlého, protože Dada se rozzlobil a vojáci rozesmáli. Strkal Mari s Esmée před sebou dost neurvale, jako dvě kůzлата. Potil se strachy, a když ho tak Mari viděla, rázem pochopila, že jim s Esmée jde o život a že Dada by je moc neochránil.

Vila Stefanových byla vyrabovaná. Emma Jo zmizela. Bezpochyby utekla hned, jak Mari s Esmée odešly z domu a vydaly se do školy. Na dvoře se válelo oblečení, rozbitý nábytek, prázdné lahve, poházené knihy. Rabující vyrazili dveře, vytrhali ze zdí skříně, odnesli si postele a matrace. Vybílili ledničku a vyházeli z ní, co nechtěli: krabice ovesných vloček, olej, psí granule. Klec Johna Ramba byla otevřená, ale po psovi ani stopy. Esmée, která si až dosud zachovala chladnou hlavu, se rozplakala. „Můj pes, co udělali s mým psem? Proč ho odvedli?“ Dada si nebral servítky a hned jí svým hrubým hlasem odpověděl: „Pes je dobrý k snědku, slečno!“ Mari se snažila Esmée utěšit: „Ale ne, neposlouchej ho, nesnědli ho! Nejspíš utekl a vrátí se později.“ Ale Esmée nebyla k utěšení.

Uvnitř vily uviděla Mari všechny fotky z temné komory poházené po zemi. Rabující prohrabali Stefanův archiv, nejspíš hledali peníze, šperky. Na chodbě a na dlaždicích v obývacím pokoji se válely rodinné fotografie, portréty, krajinky, akty. Šlapali po nich, na některých zbyl otisk zablácených bagančat. V rohu našla Mari tajné fotografie, které jí Jibril Stefan nikdy neukázal. Fotky z války, strašlivé, obludné. Děti s usekanýma rukama, vypíchnutýma očima, vykuchané těhotné ženy, pupeční šňůrou stále spojené s plodem. Proč měl u sebe Jibril Stefan takové hrůzy?

Mari postupovala dál opuštěným domem, ruce natažené před sebou jako slepá. Najednou už nevěděla, kde je a co se stalo, jako by ji ten dlouhý den připravil o rozum.

Esmée zůstala u vchodu, seděla na zemi uprostřed trosek před velkým vypáčeným trezorem. Právě v něm Jibril Stefan uchovával diamanty z lesa, které pak prodával

Holandanům a Izraelcům. Esmée hypnotizovala prázdný trezor, jako by nebylo čeho jiného litovat. Mari pocítila vztek, div ne zuřivost. Měla plnou náruč fotografií z války. Hodila je před Esmée. „Podívej se! Podívej se na ty fotky! Proč si tvůj otec schovával taková zvěrstva, taková...“ Nedořekla, protože jí ústa zaplnily slzy, měla jich plné hrdlo. I Esmée plakala, ale na fotky se nechtěla ani podívat.

Zůstaly tak dlouhou chvíli sedět na zemi, přitisknuté jedna k druhé. Mari si uvědomila, že i Dada už odešel a že zůstaly ve vyrabované vile samy. Přeběhl jí mráz po zádech. Vzchopila se: „Esmée, musíme okamžitě pryč! Jestli se vrátí, zabijou nás! Musíme na pláž, vrtulníky OSN nás odvezou pryč, pojď, musíme odsud co nejdřív zmizet, je to nebezpečné!“ Esmée se na ni nechápavě zadívala: „Ale co když se pro mě táta vrátí...“ Mari ji ostře přerušila: „Tvůj otec se nevrátí. Nemá jak, letiště jsou zavřená. Už nemá ani svoje diamanty!“

Rozběhly se do prázdných ulic. Občas zaslechly střelbu, docela blízko, a krátké výbuchy jako o novoročním ohňostroji. Jindy na konci ulice prosvištěla dodávka, a tak se schovaly do křoví.

Na pláži poblíž přístavu čekaly tři obrovské helikoptéry, jejich vrtule trčely nad zemí. Vojáci OSN utvořili kordon, a když se dostaly na řadu Mari s Esmée, jeden z nich Esmée pokynul: „Vy, ona ne!“ A obuškem zahradil Mari cestu. Esmée začala být hysterická a křičela: „Ona taky, je to moje sestra, jde se mnou!“ Ale vojáci ji odstrčili a Esmée spadla do písku. Nechávali projít bílé, žluté, snědé, nechtěli po nich ani pas. Ale černé odmítali, dokonce i matku se dvěma malými dětmi. Marně křičela, že je Američanka, ne Afričanka, vojáci jí zahradili cestu svými dlouhými obušky.

Pak helikoptéry vzlétly a rozvířily obrovská mračna prachu. Zbylí uprchlíci se otočili, ženy se zahalily do šátků. Všichni se vraceli k dunám na začátku pláže. Mari s Esmée se ocitly v davu rozcuchaných lidí, bílých od písku, děti plakaly, ženy křičely, starci se motali a potáceli. Na pláži strávily bezesnou noc, čekaly na příjezd rebelů. Za úsvitu přijely soukromé dodávky. Nabíraly na zastřešené korby pasažéry výměnou za dolary. Mari dlouze vyjednávala s jedním z řidičů a pak si s Esmée vlezly na korbu a schovaly se hluboko dozadu. Esmée na Mari nechápavě hleděla. „Jedeme k nám, do Kalanga u řeky Mano. Když tu zůstaneme, zabijou nás, hlavně tebe.“ Podívala se na Esméin bledý obličej, na její plavé vlasy a zelené oči. „Na, omotej se tímhle.“ Podala jí svůj černý šátek, Esmée se do něj zabalila a lehla si vzadu v dodávce na zem. Na korbě cestovalo ještě několik žen s dětmi, tvářily se vyděšeně. Chtěly se pokusit přejít hranice u města Bo. Když se kamion rozjel, Mari se rozesmála jako šílená. „Ti parchanti z OSN! Ať Bůh nechá ty jejich helikoptéry spadnout!“

Na hranicích nebylo ani trochu bezpečno. V Kalangu se Mari vydala za svojí tetou z otcovy strany jménem Kamara. Bydlela sama ve velkém, přepychovém domě na začátku vesnice. Když uviděla dívky přicházet, nejdřív před nimi zabouchla dveře. Pak ale poznala Mari a spustila dlouhý monolog ve svém rodném jazyce membé: „Viděla jsem vás z dálky, myslela jsem, že patříte k vojákům, že jste prostitutky, jezdí s nimi, a když přijedou do vesnice, pošlou je napřed, aby se ujistili, že tam nejsou žádní jiní vojáci, že vzduch je čistý, a pak přijdou a všechno seberou, zabijí ty, co se brání, přišli sem před čtyřmi dny a všechno odnesli, já jsem tu zůstala, protože jsem stará, můj čas se blíží, brzo se setkám s Bohem, ale vy, vy jste moc mladé, nesmíte zemřít, vítejte, ale nezůstávejte tady, okolo vesnice jsou *hawai*, zabijáci, jestli vás chytí, zotročí vás, jestli vás chytí, znásilní vás a useknou vám ruce, abyste se už nemohly vdát, prokletí démonové, nechají vás umřít v mraveništi, nezbývá mi než umřít, moje rodina utekla přes hranice, zůstala jsem sama a připadám si sama!“ To vše prokládala výkřiky „*ah, nyaké, ah, nyanje*,“ ach, maminko, ach tatínku, a hlasitými vzlyky.

Mari s Esmée strávily u staré Kamary noc v obrovské prázdné místnosti, odkud zmizel nábytek, televize, pohovky, lednička i koberce a kde podlahu pokrývaly zbytky po rabování. Kamara zůstala sedět na jediné zbylé židli a bděla nad nimi. Ve vesnici panovalo podivné ticho. Pes nezaštěkal, kohout nezazpíval.

Za úsvitu jim Kamara sbalila na cestu pár zásob, co unikly pozornosti rebelů: maniokovou pastu, zelené banány, pár sušených ryb a konzerv se sardinkami, nezralé pomeranče. „Běžte a nevracejte se, děti, vyhýbejte se silnicím a mostům, schovávejte se ve křoví a ať vás Bůh provází, ať zatratí všechny *hawai* a zabijáky.“

Mari našla cestu, kterou znala od dětství, vinoucí se savanou mezi kopečky mravenišť. Už několik dní nepršelo, mraky se držely v úrovni kopců. Mari kráčela vpřed, oblečení a jídlo si nesla na hlavě, jako když se v minulosti vracela ze školy. Cítila se silná, poznávala každou odbočku, každý záhyb cesty, každý keř. Esmée ji drobnými krůčky následovala, neduživá jako nemocné dítě.

Šly celé dny, od úsvitu až do večera, nezastavovaly se, nejedly, nepily, nemluvily spolu, připravené okamžitě se vrhnout do křoví, všechny smysly napjaté v očekávání nebezpečí. Vyhýbaly se vesnicím a statkům, aby je jejich obyvatelé nezahledli a nevyzradili rebelům. Nad hlavami jim kroužili supi, v noci slyšely z lesa děsivé zvuky, zvířata, jak našlapují a vrčí. Jednou musely odbočit z cesty, aby se vyhnuly bandě paviánů, jindy na ně zase zaútočilo stádo divokých prasat a život si zachránily jen proto, že vylezly na ztrouchnivělý strom. Prasata je obléhala až do večera, chrochtala a ožírala kůru, a teprve když sarančata spustila svůj večerní koncert, tak se unavila a odešla.

V noci započali svůj divoký rej komáři. Mari s Esmée spaly s hlavami zavrzanými do triček a šátků. Esmée, která na spaní venku nebyla zvyklá, se začala třást horečkou.

Konečně dorazily k cíli. Mari rozpoznala červenější odstín půdy, pokryté trnitými keři. Za soumraku nechala Esmée na mýtině a vydala se na obhlídku směrem k Yélé, statku mezi vesnicí, kde bydlela teta Kamara, a řekou. Jak se přibližovala, uviděla podezřelé siluety, muže s šátky na hlavách, ženy se samopaly, a srdce se jí rozbušilo. Poznala vojáky revoluční armády. Odplížila se pryč, co nejpomaleji to šlo, aby ji neslyšeli.

Té noci si neodpočinuly. Rychlými kroky se vydaly přes savanu směrem k řece. Krajinu osvětloval měsíc v úplňku, větve uschlých stromů se jasně rýsovaly proti nebi jako křivé prsty. Strach propůjčil Mari s Esmée křídla.

Esmée si potichu stěžovala, naříkala: „Bolí mě nohy. Už nemůžu.“ Mari ji pobízela: „Pojď, jdeme k Yamě.“ Esmée si nejspíš myslela, že mají namířeno k Marině babičce, do jejího domu, kde by se mohly v klidu vyspat.

Za rozbřesku dorazily na vyvýšeninu nad řekou a uviděly strom.

Strom je rozložitý, bujný. Jeho mocný kmen je rozdělen na jednotlivé odnože, sloupy a sloupky, přepážky a mostky. Jeho kořeny zapustily do země na všechny čtyři světové strany.

Mari vstoupí úzkou škvírou jako první. Vzpomene si, jak to bylo kdysi jednoduché, když byla malá. Teď málem neprotáhne boky, hlavou naráží do stromu, vlasy se jí zachytávají o lišejník a o třísky. Přesto okamžitě pozná známou vůni, přítmi, vlahou a měkkou výstelku. Zamumlá jméno stromu, ó Yamo. A dodá, zatímco se protahuje dovnitř: „Ó, babičko, ochraň mě, přijmi mě zpátky do svého lůna, dej mi své mléko, a ochraň i mou přítelkyni Esmée, je to má sestra, přijmi ji do sebe a zachraň nás před nepřáteli.“

Pak vejde Esmée. Je nemocná a třese se horečkou a beznadějí. Mari ji uloží vzadu na zem, na suchý koberec z pilin, který tu po sobě zanechali mravenci.

Shora k nim skrz listy proniká nazelenalé denní světlo a zpěv ptáků. V záhybech kůry se zachytila dešťová voda, tak svěží a čistá, že ji Mari nabere do dlaní a dá Esmée napít. „Je sladká jako med,“ vydechne Esmée a hltavě pije. Když Mari uslyší její dětský hlas, pousměje se.

Tady, u ní doma, jejich cesta končí. Snila o tom celé dny, možná už od chvíle, co přišla do internátní školy. Sem lidské šílenství nedosáhne, je to daleko od lidské touhy po moci, žízni po krvi, honby za diamanty.

„Narodila jsem se tady ve stromě,“ vypráví Mari. „Moje matka zemřela poté, co mě na břehu řeky přivedla na svět, byla válka, a tak mě babička donesla sem a schovala ve stromě. Kojila mě svým mlékem, protože moje matka už mě kojit nemohla. Modlila se k Bohu a Bůh způsobil, že se jí mléko vrátilo, přestože už byla stará a neplodná, kojila mě svým mlékem, dávala mi pít vodu ze stromu, a když válka skončila, zanesla mě k tetě Koně a pak umřela, pohřbili ji tady na břehu řeky u jejího stromu. Odkojila mě a schovala mě tady a já si na ni nepamatuju.“

Esmée hltá její slova stejně jako hořký odvar, který pro ni Mari připravila z listů stromu a z povijnice, co se plazí mezi jeho kořeny. Aby jí vyléčila astma, tře Mari Esmée hrudník listy a popelem.

Mari ztratila městské návyky. Svlékla se a zula si boty, jako tehdy, když chodila za školu. Oblékla si vytahané tričko, které jí dal Seymour na oslavě Esméiných narozenin ve vile. Spala v něm na zemi, má barvu bláta a na prsou nápis, něco jako Marvin Gaye nebo LL Cool J, ale to tady není důležité. Svázala si vlasy pruhem červené látky a žertuje, že taky patří k revoluční armádě, že je dcerou revoluce.

Vede sama svou vlastní revoluci, a Esmée spolu s ní, jen ony dvě proti zbytku světa.

V noci se les probouzí. Mari si vzpomíná, každý zvuk, každý křik se jí vybavuje, promlouvá k ní jazykem, který zapoměla a který teď v sobě znovu nalézá, slova dlouhá, krátká, sykot, vzdechy, pípání ptáků schovaných ve větvích, houkání sovy, cvrlikání lelka. Nepřetržitě bzučení hmyzu.

Esmée se třese zimou, ale Mari nerozdělává oheň, aby nepřilákala *hawai*, zabijáky. Ani Yama nerozdělávala oheň, jen za úsvitu, kdy se kouř smísil s oparem nad řekou, aby nahřála v popelu kameny a mohla opéct hlízy povijnice. Vše, co Mari o lese ví, jí předala Yama, ne ústně, ale spolu se svým mlékem. Mari se tiše modlí: „Ó, Yamo, babičko, dej mi svou sílu, svou moudrost, ochraň nás před zabijáky, drž je dál od svého domu!“

Naslouchá hlasu lesa. Cítí, že ji i Esmée objímají Yaminy paže a tisknou je k sobě. Slyší tisíce tichých zvuků, které kolem nich vytváří síť.

V noci je řeka slyšet víc, její zádušný zpěv, otírá se o kameny na břehu, červený písek sklouzává do jejích záhybů, ale silné kořeny stromu drží břeh pevně.

Někdy se kolem půlnoci spustí déšť. Stéká podél kmene dovnitř stromu a do záhybů kůry. Dešťové kapky přeskakují z větve na větev, z listu na list a ze země stoupá mocná, vlháká vůně, spojená s dětstvím. Když Mari zapomenutou vůni rozpozná, zachvěje se. Nakloní se nad Esmée a zašeptá: „Dýchej, má sestro, dýchej, Yamin strom tě uzdraví, už neměj strach, ničeho se neboj, Yama nás ochrání.“

Esmée usnula. Poprvé za několik týdnů. Stočila se vzadu na zemi do klubíčka a rukama si obemkla kolena, jako by se chystala skočit doma do bazénu. Oddychuje tiše, po malých doušcích, a kolem zní déšť a noc.

Nad savanou vyšel měsíc a ozářil vrcholky stromů. Jeho bledé světlo proniká kmenem stromu až na koberec z listí, kde spí Esmée, a Mari se znovu rozpomene. Znovu prožívá čas svého narození, kdy ji Yama tiskla k sobě, aby odehнала válku.

A znova jí ten dávný hlas brouká do ucha ru rururururu ru, rururu rururu ru. Proč se lidé zabíjejí pro hrstku diamantů? Roztříštěných kamínků vyrvaných z bahna řek, aby naplnily trezor Jibrila Stefana a ostatních překupníků. Aby je mohli vyměnit za zbraně a dál zabíjet lidi. Anebo utéct daleko, za oceán, i s nahromaděnou kořistí. Nechat vlastní dceru na pospas zabijákům, jako by na světě nebylo nic důležitějšího. Prokleté diamanty z Manu, z Bo, říká si Mari. Prokletí ti, co je prodávají, i ti, co je kupují. Marinými ústy promlouvá hlas Yamy, to její hněv ji spaluje. Mari se natáhne na koberec z listí vedle Esmée a otočí hlavu ke vchodu, aby se mohla dívat do modré noci.

Podivný zvuk. Kroky. Kolem stromu někdo našlapuje. Mari otevře oči, srdce jí buší. Možná vojáci, rebelové z revoluční armády, nebo ještě hůř, strašliví žoldáci, kteří slouží tomu, kdo jim zaplatí, miliony dolarů, hrsti diamantů, aby se plížili nocí, zabíjeli, znásilňovali a drancovali. Celí v černé, tmavých barvách, ozbrojení mačetami a samopaly. Mari zatají dech. Neodvažuje se vzbudit Esmée, bojí se, že by vykřikla a prozradila je. Bzučení hmyzu utichlo. Dokonce i žáby na břehu zmlkly.

Mari zahlédne před vchodem projít stín, rozložitou, hnědou siluetu. Slyší její dech, tiché, klidné vrčení. Měkce našlapuje blíž, mezi kořeny. Mari jako malá nikdy nic podobného neviděla ani neslyšela. Jméno zvířete se jí vybaví v jazyce babičky Yamy: *suluwo*, hyena.

Mari ji poznává, její velký čenich, hřívu, nahrbená záda, malé, kulaté uši. Vzpomíná si, že ji viděla ve filmech, v televizi, ve škole, možná i u Jibrila Stefana v dokumentech o zvířatech, které tolik zbožňoval a na které se s Esmée koutkem oka taky dívaly a zívaly u toho.

Suluwo obchází strom drobnými krůčky, čenichá mezi kořeny, přede a vrní, pak zvedne hlavu a zavětrí, nastraží uši, aby jí neunikl žádný zvuk. Otočí se a vrací se, před vchodem do stromu se zastaví. Ucítla přítomnost dívek, ale nijak ji to neznepokojuje. Mari ji pozoruje, ne zcela beze strachu, všechny smysly napjaté. Připadá jí, že skutečnost už

neexistuje, ani nebezpečí. Ó, Yamo, to je tvá vyslankyně, *suluwo*, hyena, vládkyně savany, vládkyně řeky, přivedla jsi ji až k nám, aby nás ochránila před zabijáky.

A dětští vojáci tak nepřijdou, s rozumem zatemněným střelným prachem a kokainem, šílené děti, co zabíjejí své rodiče a mrzačí své malé sestřičky, už nenajdou naše stopy, protože se do země zaryly drápy hyeny a smazaly je. Neucítí už náš pach, protože *suluwo* se před stromem přikrčila a vymočila se na zem. Ucítí zápach hyeny, uvidí stopy jejích drápů vyryté v zemi, dostanou strach a odejdou na druhou stranu řeky do svých pekelných doupat.

Každou noc se hnědá hyena vrací k Yaminu stromu. Očichá zem, ucítí popel, otře se hřívou o kůru stromu, aby na ní zanechala svůj pach, zašlape svými tlapami lidské stopy. Jen jednou, jednou jedinkrát za soumraku se ke stromu přiblížili zabijáci. Mari a Esmée se schoulily co nejhlouběji uvnitř své jeskyně a ani nedýchaly. Vojáci se sehnuli k zemi, uviděli na ní stopy hyeny, ucítili její mocný, štiplavý zápach, vydali divoký výkřik a odtáhli zpátky k vesnicím. Už brzy, pomyslela si Mari, přejdou most a zmizí docela, jako zlý vítr, a na spálené zemi a ve zničených vesnicích se život vrátí do starých kolejí.

Yamina vyslankyně přichází každou noc ve stejnou hodinu. Obchází a tančí okolo stromu, dívky poznávají její rozložitou, tmavou a mocnou siluetu, připomínající medvěda, její velkou hlavu a drobné uši, a cítí se jakoby pod ochranou shovívavé a rozmarné příbuzné. Mari nechává každý večer na listu banánovníku něco k snědku, zelený banán, maniokovou pastu, sušenou rybu. Do misky z kůry stromu přichystá vodu, co zbyla po dešti. Hyena ji pije po malých doušcích. Trochu toho sní, maniokovou pastu nechá a pak krátce zavrtní, aby poděkovala, aby dala najevo, že je spokojená. Mari a Esmée každou noc očekávají její příchod, leží na zemi, ale nespí, hlavy co nejbliž u vchodu do stromu. Naslouchají tlumenému zvuku jejích kroků v trávě, jejímu dechu, jak se blíží. Mari k ní promlouvá šeptem, aby ji nevyplašila. Vypráví jí o Yamě, o tom, jak žila ve stromě, jak ji babička schovávala a kojila, chránila před *hawai* a zabijáky. Hyena poslouchá. Mari jí nevidí do očí, ale velkou hlavu má hyena natočenou ke stromu a uši nastražené, aby slyšela. Odpoví zavrtněním, očichá zem, vyválí se na ní a otřepe se. Ve světle měsíce kolem ní prach vytváří svatozář. Je mocná, vládkyně lesa na březích řeky, pramáti této země, zná tajemství života a ubrání tuto zem lidem navzdory. Osamělá a odvěká, vzešlá z pramenů řeky, z hor na hranici pouště, ze země písku a baobabů, přišla z druhé strany života, barvy noci, mlčenlivá, magická, aby ochránila Yaminu vnučku, aby doprovázela dívky v těžkých časech, a opustí je, teprve až válka skončí, až ji už nikdo nebude potřebovat, teprve pak se vrátí do svého doupěte na severu, kde žijí její sestry.

Uprostřed srpna prezident Charles Taylor složil zbraně a vzdal se moci. Mari a Esmée zburcovaly radostné výkřiky vesničanů. A tak dívky vyšly ze stromu na denní světlo a vydaly se ke Kalangu. Obyvatelé přilehlých statků a vesnic s úžasem sledovali, jak po cestě kráčejí dvě bosé postavy oblečené v cárech, ve vlasech listy a bláto, jedna velice bledá se světlýma očima slepce, druhá barvy země, posetá šedými skvrnami a s šíleným výrazem ve tváři.

Postupovaly mlčky, dav dětí se před nimi rozestupoval a staré ženy si zakrývaly obličej v domnění, že vidí duchy, přízraky dívek, které žoldáci znásilnili a pak zavraždili mačetami, pohřbených na mýtině uprostřed lesa.

Na silnici u řeky Mano je nabrala dodávka mírových jednotek ECOMOG a Mari s Esmée se vydaly na zpáteční cestu přes zničený venkov. Všude podél cesty viděly rozbořené domy a ohořelé dodávky, občas v příkopu u cesty zahlédly nafouklá mrtvá těla, sloužící jako potrava supům. Zbylí vesničané sledovali projíždějící vojenské dodávky prázdným pohledem, děti nekřičely a neposkakovaly jako dřív, mlčely a bály se, měly hlad. Husté mraky much připomínaly kouř.

V diplomatické čtvrti se život vrátil do starých kolejí. Nic vážného se tam nestalo, došlo jen k nepokojům a vloupání. Ve vile Stefanových začal Dada uklízet. Snesl všechny trosky a rozbitý nábytek do zahrady na obrovskou hromadu a tu zapálil. Modré nebe hyzdil hustý černý kouř. Jinak už nebylo po válce ani památky.

Mari a Esmée přivítal s nadšením: „Ach, slečno, *bisé, bisé*, chválabohu!“ Předal Esmée obálku z francouzské ambasády, obsahující letenku do Bejrútu, poukaz do hotelu Concorde v Paříži a vizitku francouzského atašé, na které stálo jen: „Od pana Jibrila Stefana“. Bylo zřejmé, že Jibril Stefan odjel navždycky, že už se do Afriky nikdy nevrátí, jeho trezor byl prázdný, čas diamantů skončil, mezinárodní společenství obchodování s diamanty zakázalo, jako by všechno neštěstí způsobily ty drobné třpytivé kamínky a ne nenasytí a zkorumpovaní politici a jejich armády démonů, *hawai* a zabijáků, co zdrogovali děti a poslali je do boje ozbrojené mačetami a samopaly.

„Přijedeš mě navštívit?“ zeptala se Esmée.

„Jednou možná,“ odpověděla Mari. Ale myslela přitom na zničené vesnice, na děti, které naučí číst a psát, a na Yamin strom u řeky, který na ni čeká.

Barsa neboli barsaq

*Dívej se na moře, sni o cestě,
čekej na návrat svého milence!*

Moře, na které se Fatou každý den dívá.

Vzpomíná si, že jako malá počítala vlny. Jako by uzavřela s mořem sázku, ale nikdy nevyhrála. Nebylo co. Jen ztrácela čas, jak jí připomínala stará Isseu. Fatou si říkala Vanessa, Mahama zase Watson. Přezdívky si zvolili kvůli turistům, co ostrov Gorée navštěvovali. Když se jich turisté předtím, než si je vyfotili, ptali, jak se jmenují, použili svoji přezdívku. Nakonec svá pravá jména docela zapomněli. Jako by se byli vydali přes oceán do Barsy.

Když Fatou po smrti svého otce přišla ze Mbouru na ostrov, vůbec si nedokázala představit, jaký život jí tam čeká, mezi samými cizinci. Teta její matky, stará Isseu, ji nešetřila: „Cos prosím tě celou tu dobu dělala?“ Fatou odpověděla, že chodila do školy, aby se naučila číst a psát, a taky se modlit. „Modlit se, to je dobře,“ odpověděla Isseu. „Ale teď budeš muset pomáhat doma, starat se o restauraci, vařit a umývat nádobí, zametat a každé ráno v šest hodin spálit odpadky, zkrátka všechno, co je třeba, aby sis na sebe vydělala. Rozumělas?“ Ale Fatou nesklonila hlavu a dál mluvila o studiu, o tom, že se chce stát sekretářkou a jezdit do ciziny, a tak se stará Isseu šíleně rozzlobila, odtáhla ji za copy do jejího pokoje a nařezala jí páskem od kalhot. Od té doby se už Fatou o tom, že by odjela, nikdy nezmínila. Stala se zamlklou a mrzutou, ona, která se tak ráda smála a zpívala si, tancovala a splétala si vlasy na slunci. Zhubla a seschla, ostříhala si copy a uvázala si černý šátek pod bradu. Ruce měla od věčného umývání nádobí rozpraskané, obličej od rozdělávání ohně pomocí třísek a petroleje špinavý. Když její matka odešla za novým mužem, všechno se ještě zhoršilo. Ta stará čarodějnice Isseu si nechávala všechny peníze, co jí její neteř pro Fatou posílala. Začala být ještě neoblomnější, obviňovala Fatou z příživnictví a tvrdila, že jí krade jídlo. A tak když Fatou skončila s prací a její prateta usnula na matraci, vykrádala se z domu a chodívala za Watsonem do cípu ostrova. Sedávali pod baobabem, kouřili a dívali se na moře.

Watsonovi bylo šestadvacet, byl urostlý, měl velmi tmavou kůži a oslnivý úsměv. Pocházel z Dakaru, ale odešel odtamtud na ostrov za svojí nevlastní sestrou. S Fatou se seznámil, když před pratetinou restaurací prodávala suvenýry. Dali se do řeči a spřátelili se. Právě tehdy si vymysleli přezdívky pro turisty. Jak přišel zrovna na Watsona, Mahama už ani nevěděl. Když si turisté fotili Fatou a ptali se jí, jak se jmenuje, odpovídala: „Vanessa Paradis.“ Většinou se dál už nevyptávali, koupili si od ní nějaký přívěšek a rychle zmizeli.

Watson ve skutečnosti moc nepracoval, jen někdy odpoledne zaskakoval za průvodce doprovázejícího turisty po místní pevnosti a Domě otroků. Většinou vysedával v cípu ostrova ve stínu baobabu, díval se na moře a kouřil. Měl přítele, se kterým si dobře rozuměl, už staršího, mohlo mu být tak pětatřicet, možná víc, který žil trochu záhadně ve starém domě se svým nemohoucím otcem. Říkalo se, že žije z otcových vojenských výsluh. Rád hodně mluvil, donekonečna, u toho kouřil a popíjel limonádu, večer zase pivo, mluvil o všem a o ničem, a když se na něj Fatou Watsona zeptala, odpověděl, že je to filozof, intelektuál, nic víc.

Fatou chodila za Watsonem do cípu ostrova už nějakou dobu. Ale jen když zrovna nebyl zabraný do hovoru s Filozofem. Watson chtěl, aby se Fatou stala jeho přítelkyní, a tak ji jednou potají políbil, ale ona ho odstrčila a předstírala, že se zlobí. Doneslo se to až ke staré Isseu a ta Fatou udělala kázání: „Nesmíš se s tím klukem dál vídat. Je to budižkničemu. Co si o nás budou lidi myslet? Že jsme ubožáci. Že mám v domě poběhlíci.“ Fatou se tvářila, že si to vzala k srdci. Ale stará Isseu nikdy nedokázala odolat spánku, a jakmile se svezla na postel, Fatou znova zamířila do cípu ostrova.

Watson mluvil o odjezdu. Už nějakou dobu. Díval se na moře a říkal, že na protější straně leží ostrovy, tak blízko, že v noci, když je jasná obloha, jde nad obzorem vidět jejich záře. Velké a překrásné ostrovy, brána pro cestu do Španělska, do Barsy, do nového života, za lepším osudem. Fatou se mu trochu vysmívala: „A co tam mají lepšího? Tam se snad neumírá?“

Ale Watson v noci dál chodíval do nejzápadnějšího cípu ostrova, na malou plázičku zanesenou odpadky a úlomky vyplavených dřevěných bedýnek, aby se, větru navzdory, pokusil zahlédnout světla na obzoru. Když končilo období dešťů, bývalo nebe plné hvězd. Watson se díval do noci tak dlouho, až měl pocit, že se mu oči rozšiřují, že se do nich vpíjí noční tma.

Přidávali se k němu ostatní chlápci, i dívky, hlasitě pokřikující prodavačky cetek. Koupili si pivo a cigarety a zůstali tam, povídali si a pili, jako by nebylo žádné zítra. Fatou se k nim občas připojila, když se jí podařilo vyklouznout, pila a kouřila s ostatními a poslouchala při tom hudbu z Watsonova rádia, reggae, Felu. Poslouchala i, co si vyprávějí ostatní, o filmech, co viděli v televizi, o nových počítačových hrách, o fotbalových a volejbalových zápasech, ale velice brzy se hovor vždycky stočil k cestě do Španělska, k těm, co odjeli, penězům, co si vydělali, k těm, co když se vrátili, měli hezké hodinky a nové tenisky, byli

bohatí. Každý dal něco k dobru: drb, zaslechnutý na ulici, historku, drobný detail, vtip. Potom začali zpívat. Jeden z nich přinesl kytaru a ostatní bubnovali na prázdné kanystry od oleje nebo potřásali do rytmu rumbakoulemi. Část z nich přijela z pevniny, nechali si ujet poslední přívoz a čekali na další, co jel až v šest ráno. Někdy Fatou zůstávala s Watsonem, zachumlala se do jeho velké bundy, přitiskla se k němu, objala ho a on ji kolébal jako malou holčičku. Představovala si, že spolu sedí ve velkém člunu, že společně odjíždí přes moře směrem k Barse, k zázračným ostrovům, bráně do Španělska. Ráno před východem slunce se honem vracela a páčila na dvoře odpadky, aby stará Isseu nepojala podezření. Tak jako tak se Fatou rozhodla, že kdyby ji ta stará koza chtěla zase zbít, utekla by jí.

Jednou řekla Fatou Watsonovi: „Pořád opakujete, že odjedete, že zmizíte za moře, tak proč nic neděláte? Jen žvaníte, nic jiného neumíte.“ Watson se na ni zadíval. Byla ještě tak mladá a už ztrhaná z práce v kuchyni a mytí nádobí, nehty zlámané, ruce ztvrdlé. Představil si ji, jak asi vypadala jako malá, oči namalované kajalem, hlavu vyholenou. Dostal nápad: „Víš, neměl bych ti to říkat, ale pojedou pracovat do ciziny, a až se vrátím, bude ze mě boháč a budu si tě moct vzít.“ Co si myslel? Že mu skočí kolem krku, aby mu poděkovala? Vysmála se mu: „Aha, tak na tohle jste přišli pod baobabem?“ Zvedla se, aby ho už nemusela dál poslouchat, jako by měla něco neodkladného na práci. „Jste všichni stejní! Pořád jen žvaníte a žvaníte, nic jiného než žvanit neumíte!“ Rozzlobil se: „Jen si běž, vrať se do kuchyně, stejně se na nic jiného nehodíš, než dělat staré otroka, zvládnou odjet i bez tebe!“ Ale zároveň se mu sevřel žaludek i hrdlo, protože věděl, že Fatou má pravdu, že je vážně stejný jako všichni ostatní tady, co radši popíjejí pivo, bubnují na prázdné kanystry a kouří jointy, než aby jednali. Že se bojí dobrodružství, bojí se moře a pobřežních stráží, bojí se neznáma.

Jednoho dne se Filozof Watsonovi zmínil o člověku, který pomáhal mladým, co chtěli odjet. Řekl to jakoby nic, jako by to vůbec nebylo důležité: „Jmenuje se Ziggy, chodí pravidelně do kavárny na molu, stačí, když mu řekneš, že tě posílám já.“

Zrovna panovalo období dešťů, na ostrově se nedostávalo práce, moře bylo rozbouřené, turisté nejezdili. Watson se vydal na pevninu a nahoře v bistru na molu skutečně uviděl Ziggyho. Byl poměrně vysoký, dobře oblečený, kalhoty i košile bílé, na hlavě dredy, v uších zlaté náušnice a na krku řetízek. Znuděně usrkával kafe, napůl otočený k přístavu, jako by přemýšlel.

Když se Watson přiblížil k jeho stolu, zrovna s ním mluvili tři nebo čtyři mladíci. Probírali cenu, data, ale pak uviděli Watsona a zmlkli. „Na co čumíš?“ zeptal se ho jeden

z nich. Měl krví podlité oči, vypadal agresivně. „Špehuješ nás, nebo co? Padej odsud, zmetku.“ Watson už se chtěl ohradit, ale Ziggy mladíky uklidnil. Mluvil zvláště, klidně, protahoval slova a doprovázel je pomalými pohyby plochých prstů. „Poslyšte, tohle je svobodná země, no ne? Jsme v kavárně, kde se má diskutovat. Tak co jsi mi chtěl říct?“ Ziggy se usmál, ale pohled měl tvrdý, bylo v něm něco vyhýbavého.

Watson zůstal stát před stolem jako přibitý. Před několika vteřinami byl připravený se porvat, ale teď, když Ziggy promluvil, nevěděl, co říct. A tak jen mávl rukou, aby dal najevo, že se nic neděje, že odchází, otočil se a vyšel z kavárny. Zpátky na slunci se rychle prodíral davem v přístavu a ve spáncích mu ještě pořád bušil vztek, hlavně proto, že se neodvážil na nic zeptat, že neměl peníze, že byl žebrák.

O něco později se ho Filozof přišel do cípu ostrova zeptat, co je nového. „Tak co, mluvil jsi se Ziggyem? Co ti řekl?“ Watson měl pořád vztek. Pokrčil rameny: „Nic. Nemohl jsem s ním mluvit.“ Po chvíli se ho Watson zeptal: „A ty? Proč tady zůstáváš a nic neděláš? Proč se se mnou nevydáš do Barsy?“ Filozof chvíli uvažoval, pak si zapálil nezbytnou cigaretu – nebo možná joint – a odpověděl: „Já žiju v myšlenkách, ne v přítomnosti jako ty. Pochop, já nemám co získat, nebo ztratit. Musím zůstat na své skále. To je můj úděl.“ Watson namítl: „Ale věčně mluvíš o praxi. Tak proč nejednáš?“ Filozof se zadíval na moře, na rovnou čáru na obzoru, jako by to byl okraj zdi. „Abych mohl odjet, musel bych se změnit, nebýt už odsud, musel bych mít jistotu, že na druhé straně najdu něco jiného, nebo si myslet, že můj život, věnovaný přemýšlení a kritice všeho, až dosud neměl smysl, že jsem váhal a čekal na vhodnou příležitost odejít, změnit svůj život, že nic z toho, co jsem zatím prožil, už nemá žádný význam. Chápeš, co se ti snažím říct?“ Watson si nebyl jistý. Chyběla snad tomuto muži, kterého obdivoval, protože měl odpověď na všechno a byl každý den v cípu ostrova k dispozici, kouřil a pozoroval moře, odvaha? Watson najednou strašně zatoužil, aby tento muž šel s ním, aby změnil svůj osud. „Poslyš, pojď se mnou! Mohl bys potkat jiné filozofy, jako jsi ty, mohl bys tam být užitečný!“ Filozof si ho nevyšiml. Dál se díval na moře, jako by na tom, co říkal Watson, vůbec nezáleželo. Nakonec odpověděl: „Nepotřebuju potkat jiné lidi. Ti zdejší mi bohatě stačí.“ A trochu pateticky dodal: „Víš, Mahamo, (nikdy nechtěl používat jeho přezdívku), když se večer vrátím domů, poté co jsem celý den vůbec nic nedělal, a vidím svého otce a svoji matku, vidím, jak jsou staří, maličcí, křehcí a staří, moje uvažování získá smysl, moje nečinnost se promění v čin.“ Konečně se otočil k Watsonovi. Měl malá žlutá očka a už vrásčitý obličej barvy obnošené kůže. „Ale ty, Mahamo, jsi volný. Běž za Ziggyem,

řekni, že tě posílám, a on ti umožní odjet. Jsi volný, a tak můžeš odjet. Na nic nečekej, zítra můžeš dopadnout jako já, přikovaný k téhle skále.“

Jako by se s ním loučil. Watson se mu nezmínil o Fatou, ani o své rodině. Nikdy se s Filozofem o osobních věcech nebavil. I přesto mu teď chtěl Filozof poodhalit něco ze svého života. Dodal: „Víš, můj otec byl aktivní komunista v době, kdy to ještě něco znamenalo. Během války v Alžírsku sloužil ve francouzské armádě, narukoval, aby si vydělal. Pochází z Gambie. Já se jmenuju Simon F. F. Chceš vědět, proč ta dvě F? No protože ve stejný rok, kdy jsem se narodil, vydal Frantz Fanon *Psance této země*, můj otec si to přečetl, a tak mě pojmenoval Simon Frantz Fanon Taylor, tak já se jmenuju, chápeš?“ A zapálil si další cigaretu, jako by přímo od rudého kotouče slunce, zapadajícího do moře. Watson mu stiskl ruku a odešel.

Někdy v té době přišla Fatou o panenství. Nerozhodla se, prostě se to stalo, jednoho odpoledne, zatímco stará Isseu spala ve svém pokoji, zmožená horkem. Watson brigádničil v jednom z ostrovních hotelů, dělal tam údržbáře a měl klíče od všech pokojů. Pršelo, od moře foukal silný vítr, palmy a juky v zahradě hotelu potřásaly listy. Hotel byl skoro prázdný, správce odjela na pevninu a vrátit se měla až večer, pokud bude jezdit přívoz. Watson nechal Fatou vybrat pokoj, krásný, vymalovaný na růžovo, v prvním patře přístavby, s francouzským oknem vedoucím do zahrady. Ve výklenku stála obrovská postel s nebesy a naproti ní toaletní stůl z červeného dřeva s velkým zrcadlem. Skrz napůl přivřené žaluzie pronikalo dovnitř větrem roztančené světlo, před oknem totiž rostla vysoká magnolie, jejíž větve dosahovaly až na balkon. Watson se kupodivu zdál víc rozrušený než Fatou. Fatou se v koupelně svlékla a vydala se za ním do postele. Když přecházela místnost, Watson se jí podíval na prsa, maličká, s hnědými bradavkami. Zamumlal: „Páni, ty jsi hezká!“ Jako by o tom až doteď pochyboval. Hned si ji přitáhl k sobě a začal ji hladit a líbat. Měl šlachovité, štíhlé tělo. Fatou se dotkla svalů na jeho pažích. „No ne, ty máš ale svaly!“ Watson se trochu marnivě celý vypjal. Fatou čekala, až si ji vezme, ruce složené pod hlavou. Nijak netrvala na tom, aby ji líbal nebo se jí dotýkal. Když jí chtěl vsunout ruce pod zadek, zabránila mu v tom. Pociťovala jakousi netrpělivost, nedočkavost, možná, že na to čekala. A tak do ní bez dalších okolků pronikl a ona tiše vykřikla bolestí. Nechtěla nijak rozebírat, co se jí právě děje, a přesto cítila každý příraz, každou oděrku a nakonec vlnu rozkoše smíšenou s bolestí, jako by se celé její tělo otevřelo. Zároveň poslouchala Watsonův dech, čím dál hlasitější a napjatější, a cítila na svém těle jeho zařaté svaly, připomínající provazce a boule, na rukou, na stehnech,

na břicho, a dokonce i v obličeji. V pološeru jí připadalo, že má Watson tmavě rudou barvu. Po chvíli řekla nahlas, ne šeptem, ale klidně a jasně: „Nechci otěhotnět.“ Watson na to nic neodpověděl, ale za chvíli z ní s mručením vyklouzl a Fatou se po břicho rozlilo teplé sperma. Watson se leskl potem, srdce mu bušilo, dech se zadržával. Fatou se zvedla a běžela se umýt do koupelny. Pak se vrátila a lehla si k Watsonovi. Na prostěradle nezůstala ani šmouha. Všechna krev zůstala uvnitř, odešla z Fatou ve sprše. Připadalo jí to dost zvláštní, myslela během toho na prostěradla, na to, že Watson určitě nemá klíč od prádelny. Použila jen ručník, to by se dalo ještě považovat za opomenutí uklízečky. Trochu tomu chybělo kouzlo.

Nejvíce se to Fatou líbilo až potom. Watson usnul, dlouhé, štíhlé tělo natažené na kraji postele, penis na stehně. Fatou si lehla za něho, přitiskla se k němu a objala ho kolem pasu, tvář položila do prohlubně mezi jeho lopatkami. Bylo jí dobře. Oči měla otevřené a dívala se, jak žaluziemi probleskuje světlo, poslouchala nárazy větru vanoucího od moře v korunách palm.

Poté se v hotelu scházeli pravidelně, kdykoliv to bylo možné. Watson tam čekal vždycky jako první a Fatou přicházela o chvíli později, prosmýkla se do zahrady pootevřenou brankou. Někdy byl růžový pokoj obsazený turisty, bělochy nebo Japonci. A tak chodili do jiného pokoje, na konci dvora, jehož zamřížované okno ústilo do úzké uličky. Když panovalo moc velké horko, pokoj připomínal vnitřek jeskyně, zvuky zvenčí sem doléhaly jen velmi tlumeně. Fatou se nikdy nedokázala docela uvolnit, neustále měla nastražené uši, jestli se náhodou nevrací správce nebo se je nechystá někdo překvapit. Říkávala Watsonovi: „To musí být krásné, být bohatý a moct tu strávit celý den a celou noc.“ Watson ji konejšil: „Jen počkej, až vydělám peníze, zaplatíme si, jaký hotel budeš chtít.“ Když se teď milovali, už jí nic nebolelo. Tiskla se k Watsonovi a zdálo se jí, jako by se do ní vpíjelo jeho teplo. Přinášela si s sebou složené prostěradlo, schované v igelitce, nechtěla nechávat skvrny. Nikdy se nezamýšlela nad tím, proč se o to musí starat ona. Pomilují se, ona se jde pak umýt do koupelny, sundá prostěradlo a doma ho vypere. On může spát nebo si v klidu vykouřit cigaretu a hledět u toho do stropu. Prostě to tak bylo. Jednou se mu přesto zmínila o kondomech, ale on jen pokrčil rameny: „Proč? Ty mi nevěříš?“ A o chvíli později něžně dodal: „Kdybych byl nemocný, nešel bych s tebou. Na to tě mám moc rád.“ Fatou už o tom nikdy víc nemluvila.

Necítila už nenávist ke staré Isseu. V restauraci dřela dál, ale bylo jí to jedno. Když se na ni Isseu jednou rozkřičela, řekla jí: „Vždyť jste jen stará koza, teto!“ Stařena zůstala stát s otevřenou pusou a nechala ji být. Fatou vyčetla v jejích očích strach, a cítila se silná.

Watson s někým hovořil po telefonu a pak odjel autobusem na jih. Matku neviděl už tři roky, od smrti svého otce. Lilah trochu přibrala, zestárla, ale pořád to byla krásná žena, koketně oblečená, vlasy pečlivě učesané a na nich falešný cop, ozdobený bižuterií. Žila teď s velkým pánem, tlustým a silným, který pracoval na celnici a vydělával spoustu peněz. Jmenoval se Sauvy a měl prostorný, moderní dům s klimatizovaným obýváním, stojící uprostřed velké zahrady obehnané ostnatým drátem. Bydlel tam s ním i zhruba dvacetiletý mladík, jeho nejmladší syn, ostatní děti odjely studovat do Francie a Německa. Když Watson pomyslel na to, jak po otcově smrti žil, zatímco jeho matka si užívala tady, znova ho zaplavila hořkost a vztek. Ale hrdost, nebo možná prozíravost, mu zabránily dát své pocity najevo. Mluvili o jeho životě na ostrově, u tety. Lilah vypadala znepokojeně, kladla mu otázky. Jakým právem? Copak se starala, co s ním bude, když odcházela za jiným mužem? Kdyby mu bývala dala trochu peněz, nebo mu aspoň zavolala, pomýšlel by teď taky na odjezd za moře? Watson odpovídal vyhýbavě. Má se dobře, má nějaké plány, pracuje v hotelu. Řekl taky, že brzo odjede za moře, hned jak dostane vízum. Vložil se do toho Sauvy: „Vízum? To bych se divil, víza se nerozdávají jen tak, je potřeba mít našetřeno, pracovní smlouvu.“ Moc dobře to věděl, se syny ve Francii a Německu. „Našetřím si, co bude potřeba, to snad zvládnou, no ne?“ Začal toho muže nenávidět. Byl tak arogantní, tak pyšný na svoje peníze, na svoje studující syny, na jejich víza, jejich snadný život. Nenáviděl matku za to, že je s ním, s nimi. Hned, jak to bylo možné, odešel. Když ho Lilah v zahradě objímala, předala mu svazek bankovek. A protože ji nenáviděl, vzal si ho bez poděkování. Byl rád, že jí ve tváři vidí znepokojení. Kdyby mohl, začal by křičet, řvát, aby viděl, jak se zhroutl, jak jí samou hořkostí poklesnou koutky jako stařeně. Křičel by: „Zaplatím si převaděče, vyrazím ve člunu na širé moře, do Barsy, na smrt! Nikdy se nevrátím, nikdy, nikdy, ani až umřeš, tak ti nepřijedu na pohřeb!“ Možná, že ta slova, která si v duchu myslel, přece jen tiše vycházela z jeho hrdla, protože Lilah si sedla na schody a dala se do pláče, ne s hlasitými vzlyky jako stará Isseu, ale s fňukotem jako malá holčička, utírala si rozmazanou řasenku papírovým kapesníkem a falešný cop jí visel na stranu jako psí ucho.

Člun je dlouhý a krásný. Protáhlý jako raketa. Převaděči si z toho ostatně rádi utahují: „Ten vás doveze až na měsíc!“ Sami se cesty neúčastní. Jen přivedou zákazníky, vyberou od nich peníze a část z nich dají lodivodovi. „Žádné doklady, nic, podle čeho by vás mohli identifikovat, pocházíte z Mali, tak vás nebudou moct poslat lodí zpátky, nikoho neznáte,

jedete do Barsy a pak do Německa, kde na vás čekají příbuzní, nevíte, komu patří člun, nevíte, jak se jmenuje lodivod, nevíte, jak se jmenuju já.“

Peníze věnovala Lilah. A taky stará Isseu, ale ta o tom nevěděla. Jednou odpoledne, když spala tvrdě jako špalek, Fatou vklouzla do jejího pokoje a odnesla si odtamtud peníze, které si stařena schovávala pod postelí v plechovce od sušenek. Watson se naoko zdráhal: „Opravdu? Nevím, kdy ti to budu moct vrátit.“ Fatou se na něho vážně zadívala: „Ale vrátíš se, že ano?“ Slíbil jí všechno, co chtěla slyšet, řekl jí, že ji miluje. Večer před jeho odjezdem se odvážili strávit spolu noc v hotelu. Nerozsvítily světla, aby na sebe neupozornili správcovou. Šli do pokoje v prvním patře, stejně jako poprvé. Panovalo strašné horko, nebyl tam vůbec žádný vzduch a klimatizaci pustit nemohli. Milovali se několikrát, pokaždé když Watson usnul, Fatou se k němu přitiskla: „Ještě jednou?“ Chvilí před úsvitem se rozdělili, Watson si šel vyzvednout tašku k sestře, ale Fatou se hned domů nevrátila. Odpadky počkají. Vydala se za Watsonem do přístavu a počkala s ním na první přívoz. Nad městem vycházelo slunce a vítr už zdálky přinášel hluk aut. U přívozu se tísnili lidé, aby mohli nastoupit. Fatou bez hnutí sledovala, jak se přívoz vzdaluje. Byla ochromená, ještě nic necítila.

Watson čekal na nábřeží v Saint-Louis tři dny. Moře bylo rozbouřené, nebo chyběli pasažéři, nebo hlídkovala námořní policie. Ráno se procházel po nábřeží a díval se na lodě. S sebou měl igelitku s pár věcmi, mýdlem, břitvou, cigaretami, balíčkem sucharů, párem nových tenisek. Na nábřeží poznával ostatní, co se chystali odjet, měli stejnou igelitku i způsob chůze, mírně nahrbený, stejně uhýbali pohledem a schovávali se za své padělané sluneční brýle značky Ray-Ban.

Nábřeží je plné lidí. Rybáři, ženy nesoucí břemena, děti hledající něco k snědku nebo si hrající u zdi s míčem. Rybářské lodě slouží i jako domy, mezi stěžni visí šňůry, na kterých se suší prádlo, v rozích stařeny smaží koblihy. Watson nic nejedl od chvíle, co opustil ostrov, jen pár sušenek, pomeranč, koupenny na trhu. Sedl si na kraj nábřeží a dívá se na moře, třpytící se mezi loďkami. Okolo se procházejí turisté a fotí si místní děti. Ještě před nedávnem by se z nich Watson pokusil vytáhnout trochu peněz, oslovil by je anglicky a nabídl jim své služby jako průvodce po městě, které nezná. Ale teď si připadá jiný, jako by už byl daleko, cizinec. Vzpomene si na Fatou. Dívá se taky na moře? Myslí na smrt?

Večer, krátce před západem slunce, nadešel čas odjezdu. Čluny převaděčů odplouvají v noci, aby je nezahledla pobřežní stráž. Nikdo nedal nikomu vědět, a přesto jsou všichni pasažéři na nábřeží, i se svými skromnými zavazadly. Watson čeká, až na něj přijde řada, a

když převaděč zahlásí jeho jméno, vyrazí. Člun-raketa je až vepředu, Watson musí překročit dva tři jiné čluny, aby mohl nasednout. Posadí se na své místo na přídi, přímo na prkna. Pomyslí si, že má štěstí, protože kdyby člun nabral vodu, poteče dozadu, a i jinak je výhodné sedět na přídi, nejde tam tolik slyšet hučení motoru ani nejsou cítit zvratky, když se někomu udělá špatně. Představuje si, že bude první, kdo uvidí zemi, nepůjde spát, aby viděl světla Barsy dřív než všichni ostatní.

Cítí nesmírné vzrušení, hlava se mu točí. Je to tady. Mluvil o tom s Filozofem, s Fatou, s ostatními mladíky v cípu ostrova a teď je to tady, právě se to děje. Znova si vzpomene na Fatou, na noc plnou laskání a polibků. Ani jeden z nich neusnul, poslouchali šumění větru ve větvích magnolie. To pro ni, už si je tím jistý, pro její lásku dobude svobodu na druhé straně oceánu. Až se vrátí, bude bohatý, řekne jí, že ji miluje a že už nikdy nebude muset pracovat.

Ziggy nepřišel. Poslal dva převaděče, kteří vybírají peníze. Watson jednomu z nich podá svazek bankovek, převaděč je zkušeně jednu po druhé přepočítá a strčí do kožené aktovky, jakou nosí obchodní zástupci. Vzadu ve člunu jeden z pasažérů nemá peníze, nebo mu nějaké chybí. Druhý z převaděčů na něho křičí, aby vystoupil, nadává mu, strká do něho, a člun se nebezpečně rozkymácí. Pak se všechno uklidní. Přijde lodivod, vyschlý stařec s nepříjemným výrazem, černý jako Súdánec, kolem hlavy smotaný do turbanu starý ručník. Naskočí na příď a bosý se rozběhne dozadu, balancuje přitom na hraně člunu a zachytává se o hlavy pasažérů.

Najednou motor zarachotí, zhasne, znovu zarachotí a vyplivne vodu, oba převaděči vyskočí na břeh a dívají se, jak člun odplouvá, bez jediného gesta. Člun klouže po proudu a plaší pelikány, za ostrovem Langue de Barbarie zapadá krvavé slunce. Kromě táhlého křiku motoru se neozývá žádný jiný zvuk.

Bez Watsona je život dlouhý, jednotvárný. Co odjel, přestala Fatou počítat dny. Nic neočekává. Nic se jí nechce. Každé odpoledne chodí do cípu ostrova, kde se scházeli. Dívá se na obzor, na vlny, jak běží po zeleném moři, jak se tříští jedna po druhé o černé skály. Kolem racci, pár pelikánů. Panuje horko a sucho, ostrov je tvrdý jako starý, omletý kámen. Večer přicházejí ostatní, vyměňují si vtipy a klepy. Jako by Watson nikdy neexistoval, nikdy nebyl jedním z nich. Fatou se znovu pustila do práce u staré Isseu, umývá nádobí, udržuje oheň, pálí odpadky. Oči má zarudlé, ruce tvrdé, z vlasů a oblečení jí je cítit kouř a pot. Připadá si stará, stará a ošklivá, přestala se na sebe dívat do zrcadla. Podbříšek jí v noci pálí. Buď nařká a

schoulí se do klubíčka, nebo se laská a pak se cítí provinile. Sní o tvrdém, rudém údu, který by do ní pronikl a přinesl jí rozkoš. O svalnatých pažích, které ji tisknou, napjatých svalech na zádech.

Čas od času prochází kolem růžového domu. Dívá se na okno pokoje, kde se s Watsonem milovali, než odjel. Turisty se to jen hemží, začala sezóna. Blondýna s kůží rudou od slunce, dvě malé holčičky, co vypadají jako dvojčata, jedna hnědá, druhá světlá. Vypravily se do města, průvodce je doprovází do Domu otroků. Už to není ten starý prorok, co dřív, ale nějaký mladý intelektuál s učitelským vzezřením, co teď organizuje návštěvy. Na hlavě má falešné dredy jako rasta. Vypráví neuvěřitelné věci a turisté fotí.

Občas zahlédne Fatou Filozofa. Čas od času projde kolem stánku, kde Fatou prodává suvenýry, mušličky, panenky voodoo. Dělá, jako by ji neznal, přestože Watsona často doprovázela, když s ním rozmlouval pod baobabem. Uhýbá pohledem jako prašivý pes. Fatou ho nenávidí. To on přesvědčil Watsona, aby odjel, on zorganizoval jeho odjezd. Fatou je přesvědčená, že je dohazovač, nebo ještě hůř, že řídí síť převaděčů, kteří posílají mladé lidi na smrt. Když se objeví v úzké uličce, někdy v doprovodu těch svých Francouzek nebo Němek, Fatou se třese vzteky. Dívá se přímo před sebe. Slyší, jak vleče nohy prachem, vidí hezké zlatavé muly dívek a ty jeho sandály, ve kterých jeho dlouhé hubené nohy se zčernalými nehty připomínají psí tlapy. Když projde kolem, Fatou si odplivne. On dělá, jako by nic neslyšel, ale blonděaté dívky se otáčejí.

Každé odpoledne, když se stará Isseu sveze na postel, aby si zdřímla, se Fatou vrací do cípu ostrova a dívá se na moře. Občas kolem projede člun, rozčeří zelené vlny. Pluje moc daleko na to, aby Fatou dokázala rozeznat jednotlivé pasažéry, ale představuje si ženy zachumlané v šátcích, rybáře. Člun sleduje linii pobřeží, ztrácí se v jeho záhybech a zase se vynořuje jako nějaká podivná černá ryba. Míří na sever. Zítra, napadne Fatou, možná dopluje na ostrovy. Jednou večer ukázal Watson Fatou světlo na obzoru a řekl jí, že je to španělská ropná plošina. Může se na ni člověk přilepit jako mušle a čekat, až ho někdo sveze? Možná, že nějaký rybář sbírá dívky ztracené v moři do svých sítí a vozí je ve své bárce do nového světa, kde je všechno jiné, kde můžou začít život znovu... Jako v těch časopisech, kterými Fatou občas listuje, kde dívky chodí do školy, na univerzitu, připravují se na skutečné povolání a stávají se opravdovými ženami, co mají vlastní byt, tak vysoko, že se z něj dá přehlédnout celé město, a setkávají se s jinými ženami, s muži, zamilovávají se a vdávají, cestují do Paříže, do Berlína, do Ameriky!

Zapálí si cigaretu a sní o tom všem, stejně jako dřív, když zabořila hlavu do Watsonovy bundy, vítr jí čechal vlasy a ona poslouchala ostatní, jak bubnují na djembe a

brnkají na kytaru. Ale ti, které znala, už tu nejsou, i oni odjeli, jeden po druhém. A ti zbylí už nezpívají, jen popíjejí pivo Phoenix z plechovek a kouří jointy. A za to všechno může ten prašivý pes se zažloutlýma očima, co si říká Filozof, který je prodal převaděčům, stejně jako kdysi prokletá mulatka Anne Pépinová prodávala černé otroky, které držela zavřené ve sklepech.

Den po dni Fatou pronásleduje stejná myšlenka. Jako knedlík v krku, kámen v žaludku jí zabraňuje dýchat, jíst, žít. Ani stará Isseu a její věčné výčitky ji nedokážou přehlušit.

Ostrov je vězení. Fatou to ještě nikdy nepocítovala tolik jako teď. Moře ohryzává jeho zdi, buší do černých skalisek, kvílí a burácí, vítr hvízdá v ulicích a dvorech a Fatou si zacpává uši, aby to už nemusela poslouchat. Moře je nesmírné a Watson ztracený někde uprostřed, v jiném světě. Možná v Barse, daleko od všeho. Brzy to bude rok, co odjel. Fatou si znovu vybaví to ráno, jak nastoupil na přívoz a zamával jí, nad pevninou vycházelo slunce a osvětlovalo domy ve městě. Odjel, a všechno skončilo. Nezavolal, nenapsal. Řekl jí: „Hned, jak si najdu práci, přijedeš za mnou, pošlu ti letenku.“ Byla to jen slova, ale Fatou jim naslouchala, pila je stejně dychtivě, jako hledala Watsonův dech na jeho rtech, jeho teplo, když mu zabloudila rukama pod bundu, vůni jeho kůže v záhybech krku. Pila jeho slova a pak nastalo ticho. A teď slyší jen moře, ohlodávající ostrov, a vítr.

Jde až na konec ostrova, k velkému zchátralému domu vedle baobabu. Je odpoledne, Isseu spí, ulice v horku zejí prázdnotou. Dokonce i psi leží ve stínu, stočení do klubíčka proti větru, čumák položený v prachu.

Je tam, sedí pod baobabem. Se zkriveným obličejem žvýká dýňová semínka. Fatou napadne, že vypadá jako vypelichaný papoušek se zčernalým jazykem. Filozof. Frantz F., jak si nechává říkat. Ve skutečnosti se jmenuje Fadel a je synem Omara, vysloužilého vojáka, jehož penzi, kterou mu vyplácí Francie, si každý měsíc bere. Fatou ho prohlédla, odhalila všechny jeho lži a intriky. Když ji uvidí, zvedne se a zamíří pryč. Doslova prchá. Na rovině bičované větrem se nemá za koho schovat, ani za ty svoje Francouzky a Němky, členky Peace Corps a Sdružení pro pokrok. Je úplně sám, prašivý pes, utíká dlouhými kroky k otcovu domu.

„Hej, ty! Stůj, mluvím s tebou! Pojď sem!“

Na prahu domu se otočí, ruku na klíce.

„Co chceš?“

Fatou stojí přímo před ním. V klukovském oblečení, volných kalhotách a špinavém tričku vypadá maličká a hubená. Z pantoflí jí čouhají nohy.

„Řekni mi, kdo převáží lidi do Barsy. Musím odjet.“

Filozof se na ni dívá s vážnou tváří, oči mu těkají zleva doprava. Fatou připadá, že má strach.

„Proč si myslíš, že někoho takového znám?“

„Já to vím! To ty jsi Watsonovi prozradil jeho jméno! Řekni ho teď i mně, musím odjet, chci Watsona najít.“

„Ty ses zbláznila! Svět je veliký, kde ho chceš hledat?“

Fatou se přiblíží k Filozofovi téměř na dotek. Ten otevře dveře a ucouvne. Fatou zahlédne potměňlý interiér, zatažené závěsy a ucítí mrtvolný zápach.

„Dál ani krok!“ procedí výhruzně Filozof.

„Jsi lhář!“ vykřikne Fatou. „Lhář! Lhář! Lhář a zloděj! Myslíš si, že nevím, co děláš? Bereš si od nich peníze! Žvaníš, žvaníš, vezmeš si od nich peníze a pošleš je na smrt, jsi vrah!“

Filozof ucouvne, ale než zavře dveře, Fatou si stačí rozlehlou místnost prohlédnout, nábytek, křesla, zatažené záclony. Teď už si je jistá. Ten člověk tvrdí, že pečuje o starého, nemocného otce, aspoň tak to říkal Watsonovi, a přitom žije v tom velkém domě úplně sám, přede všemi a před francouzskými úřady předstírá, že je vzorný, milující syn, a přitom krade peníze a je to lhář, namluvil Watsonovi, že je filozof, že se jmenuje Frantz Fanon, že mluví za psance této země, že pomáhá mladým, co chtějí jet pracovat do ciziny. Fatou buší do dveří pěstmi, zuří a křičí: „Lháři, zloději, vrahu, pobíráš výsluhy za mrtvého otce, podvodníku, vrať všechny peníze, cos sis vzal od Watsona, cos ukradl mladým, kteří odjeli, zloději zlodějská!“

V sousedních ulicích se začínají otevírat dveře, ženy i muži vycházejí ven a smějí se, někteří z nich pokřikují na Fatou urážky, ale ona nepřestává, buší do dveří kamenem, vítr jí cuchá vlasy, vypadá jako šílená.

„Mizero, vrať mi peníze, cos ukradl Watsonovi, vrať mi mého přítele, vrať nám všechny, cos obelhal, ničemo, zabil jsi svého otce a matku, abys jim ukradl peníze!“

Nakonec se před zavřenými dveřmi sveze na zem. Ženy z okolí, které mezitím přišly, ji zvednou a odvádějí ji pryč, dřív, než zasáhne policie. Fatou dočista ochraptěla, sotva se vleče, ženy ji konejší, aby ji uklidnily, nech ho, neznaboha, ničemu, my tě známe, ty jsi vnučka Isseu, co má hospodu, pojď, zapomeň na něho. Dají jí napít koly, posadí ji do stínu baobabu. Fatou opustily síly, ruce a kolena má rozedřené, jak bušila na dřevěné dveře.

Pak se Fatou sama vrátí do restaurace. Vejde do dvora a posadí se na svůj kámen vedle vyhaslého ohně. Neumyla nádobí, nezametla. Slepice vyzobávají z prachu zrníčka rýže. V tu chvíli se rozhodne odjet daleko, nadlouho, napořád. Do Barsy.

Vydat se najít Watsona znamená vrátit se zpátky v čase. Fatou se vydala v jeho stopách, velkým člunem do Tarfaji v Maroku, pak kamionem do Tangeru. Prošla elektrickým plotem, který odděluje Maroko od Melilly, trajektem doplula do Španělska. Dokázala to, protože i Watson to dokázal. Pokaždé, když potkala převaděče, nebo i člena pohraniční stráže, ukázala jim Watsonovu fotku. Ale pro ně je černoch jako černoch, vidí jich tisíc za den, malé, velké, tlusté, tenké, černé jako uhel, světle hnědé, jiné skoro zelené. Podívali se na fotku, po dlouhé cestě pomačkanou, a jen pokrčili rameny.

Úspory Fatou brzy vyčerpala. Kdykoliv může, tak pracuje, dělá, co nikdo jiný dělat nechce. Ostatní přijeli vydělat peníze, něco dokázat, to je rozdíl. Fatou čistí latríny, pálí odpadky, umývá nádobí. Je zvyklá, roky otročila u staré Isseu, ruce má tvrdé jako vyčíněnou kůži, páteř ohebnou, ve svém obnošeném oblečení dovede zmizet, stát se neviditelnou.

Španělsko je velká země, kde se člověk snadno ztratí. A taky země svobody. Po třiceti dnech v detenčním zařízení pro ilegální imigranty v Algecirasu někdo přinesl dobrou zprávu: v rámci nového opatření Zapaterovy vlády si můžete vybrat, jestli zůstanete, nebo se vrátíte domů. Ti, co se rozhodnou vrátit, dostanou na zpáteční cestu příspěvek 500 eur. Ostatní můžou zůstat a hledat si práci. Fatou se rozhodne zůstat.

Brány tábora se otevřely, imigranti pomalu procházejí kolem strážných v uniformách se samopaly u pasu. Venku je to stejné jako uvnitř, prázdný prostor, silnice, ostré sluneční světlo. V dálce je vidět řada modrých budov a vlnící se údolí, ozývá se z ní hukot dálnice.

Kam jít? Fatou postupuje s davem. Pocházejí odevšad, z Afriky, z Egypta, z Etiopie, ze zemí tak vzdálených, že o nich Fatou nikdy ani neslyšela. Každý má svou minulost, svůj život, rodinu, přátele, lásky, neviditelné břemeno, které se po cestě drolí, co nevidět rozežrané únavou na cáry, dál se trhající, unášené větrem.

„Jak se jmenuješ?“

Vedle Fatou kráčí žena, Fatou měla za to, že stará, protože jde nahrbená, zabalená do tmavě modrého šátku. Ale když otočí tvář ke světlu, Fatou uvidí její jasné oči a hladké čelo; jistě jí ještě není ani dvacet let. Zeptala se anglicky, se silným přízvukem, a hned se sama představila: Sita – jméno na cestu, jméno pro společné dobrodružství. Fatou poprvé od svého odjezdu vyslovila své pravé jméno. Už žádná Vanessa, tady nemá cenu lhát. Možná, že se právě na téhle silnici z Watsona stal zase Mahama, kluk z Afriky, co má strach a je vyčerpaný, ale nechce se vzdát svého snu o úspěchu. Na nic dalšího se Sita nezeptala. Je

zbytečné se ostatních ptát, odkud jsou, jak se sem dostali. Odpoví, že zdaleka, z pouště, ze země, kam nevede cesta.

Sitě se jde špatně, kulhá a vrávorá. Fatou si všimne, že za to můžou příliš velké sandály s utrženými řemínky. Zastavily se na lavičce u nádraží, mlčky se dívají přímo před sebe. Pak Fatou vytáhne z tašky pár náhradních žabek, co si dala stranou, aby si je ve člunu nezničila. Podá je Sitě, která na ni nechápavě hledí. Položí je na zem vedle Sitiných nohou a naznačí jí, že jí je věnuje: „*Take! Take!*“ Jednoslabičná slova se hodí. Dlouhé věty nejsou potřeba. Sita se na žabky podívala, pomalu k nim přiblížila nohy a pak si krásné modré žabky nazula. Má hezké nohy, štíhlé, snědé, prsty se rozestoupily, palec se opírá o plastový sloupek, jako by žabky vyrobili přímo pro ni. Fatou se Sitě zadívá do očí. Má zlatavé duhovky jako kočka, tančí v nich malé světélko. Fatou jí vidí úsměv v očích místo na rtech. Našla společníci na cestu. Poprvé za celé týdny má pocit, že uspěje, že dojde až do Barsity. Až k Mahamovi.

Den se chýlí ke konci, jako tolik předešlých dní a nocí na moři. Motor značky Evinrude o výkonu 25 koní se porouchal. Watson je u kormidla, to on teď člun řídí. Původní lodivod se na přídi naklání přes okraj člunu, zabalený do nepromokavé plachty, a plive krev. Praskl mu žaludeční vřed a nejspíš zemře. A tak se kormidlování ujal Watson, protože pochází z ostrova a umí řídit člun.

Už dvě hodiny plují podél pobřeží na levoboku, na obzoru se rýsují vysoké hory. Břeh už je docela blízko, rovný pás, na který se neustále valí zpěněné vlny. Když ostatní hory zahlédli, začali křičet: „Barsa! Barsa!“ Ale Watson je vyvedl z omylu: „To není Barsa, to jsou Kanárské ostrovy. Zítra budeme v Maroku.“ Neřekl jim, že zítra budou muset pokračovat dál v kamionech, přejít hranice a nastoupit na další loď, aby se dostali do Španělska.

Moře je rozbouřené, nebe modré, slunce pálí. Fouká silný, nárazový vítr a Watsonovi se zdá, že cítí vůni pevniny, aromatickou vůni rostlin. Instinktivně navedl člun k pobřeží, směrem k zapadajícímu slunci, aby unikl neúprosným vlnám. Ale vlny stejně narážejí do člunu z boku, na pasažéry uvnitř dopadají spršky teplé mořské vody a kluci křičí, jako by to byla zábava.

Chvilí před šestou hodinou, když se začalo stmívat, přestal motor pracovat. Nezaváhal, nezakašlal, prostě najednou zhasl. Watson, stojící na okraji člunu, omotal kolem válce motoru lano, tahá, znovu, bezvýsledně. Bez motoru se z těžkého člunu na moři stává hračka, točí se kolem své osy, vlny ho postrkují, jejich napěněné hřebeny na člun útočí a podplouvají ho jako velká, surová zvířata. Na přídi se kluci přitiskli k zavazadlům, pořád křičí, když přijde vlna,

ale už ne radostí, spíš hrůzou. Jeden z mužů se přidal k Watsonovi, vynadá mu a sám se pokusí motor rozchodit, jednou rukou přitom svírá zadní okraj člunu. Leskne se potem, strachem, mořskou vodou. Kleje a šklebí se námahou. Watson našel jediné pádlo, příliš krátké na to, aby se s ním dalo kormidlovat, a tak se snaží pádlovat z opačné strany, než přicházejí vlny, aby člun nasměroval k pobřeží, co se dá dělat, pokud cesta skončí už tady, ve vězení. Ale moře je příliš rozbouřené, vlny se teď lámou s ohlušujícím řevem. Pasažéři křičí, volají směrem k pevnině. Vtom další vlna odnese zavazadla a převrátí kanystry s benzinem. Mezi rozhoupanými horami vidí Watson nedaleké pobřeží, dlouhou šedou pláž lemovanou palmami, potměšlé kopce, poseté bílými domy, světla už svítí. Kluci se na přídí snaží zůstat stát, pronikavě křičí a mávají rukama. Watson si chvíli myslel, že se jen baví, jako to často dělal on sám, když plul z ostrova Gorée na pevninu a křičel při každé větší vlně. Ale pak pochopí, že se bojí, že zemřou, že volají o pomoc k černému ostrovu, který neznají.

Watson přestal pádlovat, k ničemu to není, člun se zmítá jako kmen stromu vyrvaný pobřeží. Na scénu pomalu padá noc, burácení vln dorážejících na pláž je tak hlasité, že překrývá křik chlapců, Watson se dívá ze všech sil, propátrává šedou pláž pohledem, snaží se někoho zahlédnout, nebo alespoň záchranný člun, postupuje od jednoho bílého domu k druhému, snaží se rozpoznat lidské obrysy, napadne ho, že by možná mohl k pobřeží snadno doplavit a přivolat pomoc, anebo na člun zapomenout, zapomenout na tuhle past, na ty vyděšené kluky, co zemřou. Sám se smrti nebojí, myslí jen na Fatou, na ráno, kdy se na mole rozloučili, všechno mu to připadá tak daleko, tak neskutečné.

Dno člunu je plné vody, kanystry tečou a benzin se rozlévá, mísí se s mořskou vodou a plovoucími věcmi, plastovými sandály, krabičkami cigaret, balíčky sušenek. Chtělo by to začít vodu vybírat, ale ve člunu je jenom jeden starý rendlík bez rukojeti a polovina kokosového ořechu, bylo by to směšné, jako chtít vyprázdnit oceán.

Burácení vln vyplňuje oblohu, pokrývá ztemnělou zemi. Watson slyší každý náraz vlny do člunu, jasně rozeznává jejich zpěněné hřbety, poháněné větrem. Vzpomene si na šumění vln na ostrově, v hotelovém pokoji s Fatou, na jejich pomalé neustálé vzdouvání a klesání, když se jejich těla spojila, když se nechali unášet, na jejich dech, jak sílil a slábl v rytmu vln, na to, jak jim srdce bušila jako jedno. Pomyslí si, že tady zemře, na dohled od černého ostrova, kousek od pláže, ztracen na moři. Tak se to píše na hrobech rybářů na hřbitově v Saint-Louis, ten a ten, ztracen na moři, a datum. Pomyslí na chlapce, tisknoucí se k sobě jako kůzlata, schoulené na dně člunu. Muž, který ho urážel, se teď opírá o zád, rukama svírá kryt motoru a drmolí modlitbu k Alláhovi, bledý hrůzou. Jen starý lodivod se probral ze

spánku a stojí teď na vratkých nohou na přídi, dívá se na rozbouřené moře, na blížící se vlny, a jeho podivný šátek se třepetá ve větru jako pirátská vlajka.

Nakonec se člun bez zjevného důvodu po nárazu vlny, která není o nic větší než ty ostatní, jediným jednoduchým pohybem, jako když se převalí kmen stromu, převrátí a všechno zmizí.

Vězení v Tahichi na ostrově Lanzarote je velká betonová budova, stojící v polovině kopce, obehnaná zdí zakončenou ostnatým drátem. Watson si myslí, že kdyby tam ta zeď nestála, bylo by ze dvora, kam chodí vězni na čerstvý vzduch, vidět moře. Sní o tom. Od chvíle, co ho zavřeli, nepřestal na moře myslet. Nejen na nekonečnou modrou skvrnu, vzbuzující naději kdysi na Gorée, na klidný oceán v zátoce u ostrova Langue de Barbarie, ale hlavně na moře, které sdílel s Fatou, které spolu poslouchali v růžovém pokoji, něžné a mocné zároveň, na vůni jejího těla, jejích šatů, nevinnost v jejích očích, vysvobození od trápení.

Cela je místnost o půdorysu tři krát tři metry, ve které jsou namačkaní po osmi, původem odevšad, bez papírů. Watson zná jen jejich křestní jména, vymyšlená stejně jako to jeho: Samir, Miguel, Hector, Moshé, Ama, Fitzgerald, Walter. A jejich bezvýznamné sny o ničem, jejich zvláštnosti, jejich hloupé vtipy v mizerné španělštině, nikdo tu nemluví jazykem toho druhého. Ale nejsou horší než ti ostatní, možná i lepší, protože je chytila policie, udali je, využili, a oni teď mají strach, že je pošlou zpátky, odkud přišli.

Jednou za den, kromě neděle, je vytáhnou z cely a oni pak jdou v doprovodu bachařů podloubím až na plácek z ušlapané hlíny, kde není stín ani jediná rostlinka. Dvůr je plný jim podobných, stejně oblečených: staré špinavé kalhoty, bunda, sešlapané tenisky. Vyholené hlavy. Několik starších mužů nosí plnovous, stejně jako hrstka mladých fanatiků, co vypadají jako Íránci, aspoň tak to Watsonovi připadá. Okolo třetí hodiny se spolu vkleče na zemi modlí, ostatní se na ně dívají. Jeden z nich se Watsona hned po jeho příjezdu zeptal: „Are you a Muslim?“ „My name is Watson,“ odpověděl Watson a tím to skončilo. Mahama je jeho tajemství, do toho nikomu nic není.

Po několika měsících vzpomínka na ztroskotání trochu vybledla. V noci už nepřichází strašlivé noční můry, burácení moře, větru, pronikavý křik topících se chlapců. Přítomnost dělí od vzpomínky velké prázdno. Ale tělo zůstává rozbité na tisíce, milion kousků.

Watson přestal mluvit. Prostě se to stalo, nerozhodl se, jednoho dne slova zkrátka došla. V cele opustil svoji palandu a přestěhoval se na zem k okýnku ve zdi, svoji příkrývku využil jako koberec. Jednou za den úzkou škvírou v betonové zdi pronikne slunce, jeho žlutý

paprsek se pomalu posouvá a prosvěcuje sloupce prachu. Ostatní vězni si povídají, hrají karty, zpívají. Odpoledne, když není vycházka, se někteří z nich modlí, otočení k oknu. Watson zůstává bez hnutí, sedí na zemi a pozoruje paprsek světla. Cela je cítit potem, močí a pachem, na který Watson nemůže zapomenout, pachem moře smíchaného s benzinem, pachem smrti. Když ho pustili z nemocnice na Lanzarote, policisté ho odvedli do márnice, aby se podíval na osmnáct těl položených na nosítka. Tváře poznamenané smrtí a chladem márnických boxů, oblečení ztuhlé, nohy bosé, na levém kotníku visačka s datem úmrtí. Policisté na něj křičeli otázky: jména, země původu, rodina, ale on neměl, co by jim řekl. Nic o nich nevěděl. Poznal starého lodivoda, jeho obličej měl barvu popela, voda mu vzala turban. Chlapci vypadali, jako by jen spali. Z pachu formaldehydu se Watsonovi chtělo zvracet. Policisté měli masky. Dál na něj křičeli otázky. Watson si vzpomněl, že do člunu nasedli v Saint-Louis. Když za soumraku projížděli kolem ostrova Langue de Barbarie, křičeli radostí. Ještě pořád slyšel burácení moře, monstrózní, vzdouvající se, zpěněné vlny. Dokonale, nekonečně modré nebe. Těžce modré, *Difícilmente azul*. Watsonovi se vybaví název jedné staré, ohmatané knihy, co ležela na stolku v Centru Cervantes, kde ji zahlédl, když se chtěl začít učit španělsky. Už si nepamatuje nic než útržky, jen tvář Fatou, její pohled, vůni její kůže v pokoji vyhrátém od slunce. Dál neodpovídá, a tak ho policisté odvedou zpátky do cely. Šesté oddělení okresního soudu v Las Palmas ho vyslýchá, vyhrožuje mu, státní zástupce navrhuje výjimečný trest, dvacet let bez možnosti omilostnění za to, že způsobil smrt osmnácti pasažérů *patery*. Watson zůstává bez hnutí, tlumočnicka, který k němu mluví anglicky, dál neposlouchá. Sedí v cele, a když přijde čas vycházky, nehnutě stojí na vyprahlém dvoře, natočený ke slunci. Cela páchne močí, není tam latrína a kanalizace je ucpaná, vězni musí močit do plastových kanystrů a střídavě je chodit vyprazdňovat do studny na dvoře. Jinak to musí vydržet, než si můžou jít ulevit do jedné jediné jámy, vyhrabané v zemi. V noci se Watson tiskne ke zdi pod okýnkem. Není v něm už sklo, a tak cítí na tváři noční chlad, který ho otupuje. Poslouchá moře. Anebo je to možná zvuk aut šplhajících do kopce, nebo oddychování spoluvěznů. Nespí, připadá mu, že nespál už celé měsíce, roky. Zkrátka je den, pak noc, pak znovu den. Na pláži v Tegui se vlny jedna za druhou lámou o bloky lávy, sloužící k ochraně, a unášejí s sebou ztracené iluze.

Fatou v Barse bydlí v přístavní čtvrti. Nejdřív sdílela hotelový pokoj se Sitou, ale když ta si našla muže a odstěhovala se za ním, Fatou se přestěhovala do podkrovního pokojíku ve starém domě na ulici Carrer d'en Roig za trhem San José. Pracuje jako uklízečka v hotelu o pár ulic dál. Když v práci skončí, bloumá bezcílně po ulicích. Prochází se po promenádě la

Rambla, la Rambla del Raval, jde až k přístavu. Jindy vyjede autobusem na kopec Montjuic nebo do svobodné zóny ve Venedě, kde je vězení, a čeká tam před branou s ostatními ženami, jako by z něj snad měl vyjít Watson. Jednou zažádala o návštěvu. Do formuláře vyplnila Watsonovo jméno a do kolonky „příbuzenský vztah“ napsala „manžel“. Seděla v čekárně, skrz pootevřené dveře viděla procházet vězně, oblečené ve žlutém, a dozorce v uniformách. Ve tváři měli vážný výraz, klopili oči, vypadali hladově. Pak přišla odpověď. Dozorkyně jí lhostejně oznámila: „Žádný zadržený toho jména tady není.“

Pokoj Fatou leží na konci neosvětlené chodby. V polovině chodby je jeden záchod, společný pro celé patro. V ostatních pokojích bydlí přistěhovalci bez papírů, kteří pracují na stavbách. Nebo nepracují vůbec a živí se drobnou kriminalitou, prodávají hašiš. Fatou s nimi nikdy nemluví. Přímo vedle ní bydlí jeden legální přistěhovalec, urostlý Jihoameričan s pohlednou tváří a kůží barvy medu, říká se mu Zambo, protože má jak černošské, tak indiánské předky. Je milý, laskavý a ochotný, půjčuje ostatním svoje doklady a pomáhá jim získat papíry. Fatou ho má moc ráda. Často se s ním na chodbě baví, když se vrací z práce a on se chystá ven. Zambo tady žije už tak dlouho, že míchá dohromady portugálštinu, španělštinu a katalánštinu, ale Fatou se naučila mluvit jako on. Říká jí *minha deusa, minha rainha*¹, jako by se znali odjakživa. Fatou pochopila, že je *puto*, že šlape v ulicích okolo přístavu, ale je jí to jedno. Čas od času ho zajde navštívit do jeho pokoje, vypije si s ním limonádu. Má tam čisto a uklizeno jako mladá dívka, stěny zdobí fotky, na kterých je s rodinou v Brazílii, a blondřaté panenky. Jednou se mu zmínila o Watsonovi a on se jí od té doby pravidelně ptá: „*Que noticia do senhor?*“² Fatou se líbí, jak o Watsonovi mluví.

Takový je život v Barse, tak daleko od všeho, co zná, v cizí zemi, ke které se přistěhovalci z opačného konce světa přimkli jako mušle k útesu ve strachu, že je spláchne další vlna.

Jednou večer zahlédla Fatou Zamba na konci hlavní barcelonské promenády la Rambla. Vypadal jako někdo jiný, půvab ztraceného mladíka byl ten tam. S ostatními mladíky převlečenými za dívky stál u vchodu do jednoho baru. Měl na sobě přiléhavé vinylové kalhoty a halenku s hlubokým výstřihem, přestože bylo chladno. Oči si orámoval černou linkou. Jednou se podíval jejím směrem, ale nevšiml si jí, ve tváři podivný výraz, rty zvýrazněné sytě rudou rtěnkou, královsky znuděný. O chvílku později vypukla hádka a jeho hlas zněl najednou odporně, pisklavě, a chrlil urážky: *maricon, covarde, bastardo!*³

¹ má bohyně, má královno

² Nějaké nové zprávy o pánovi?

³ buzerante, srabe, parchante

Fatou se vrátila do svého pokoje a té noci se rozplakala, protože jí připadalo, že Watsona nikdy nenajde, byla tak sama a slabá a tohle město tak velké a kruté, a žádné město ho nikdy nevydá, žádné město nikdy nevydává ty, co se ztratili.

A přesto ta zpráva přišla od Zamba. Jednou v neděli večer, když nepracoval, zaklepal na její dveře: „Pojď, *minha rainha, tenho noticia para te, voce senhor.*“⁴ Na obrazovce svého počítače jí ukázal stránku ve španělštině, kde se psalo o ztroskotání jedné *patery* poblíž Kanárských ostrovů. Článek v *Diario de Las Palmas* neuváděl žádná jména, ale datum odpovídalo. Fatou se rozplakala: „Takže tam umřel, utopil se!“ Ale Zambo ji uklidnil: „*No, no, minha ermao, vaya, e vivo, e inteiro!*“⁵ Mluvili spolu dlouho a Fatou si strašně přála, aby měl Zambo pravdu. Aby Watson skutečně přežil. Musí odjet na Kanárské ostrovy a tam ho najde, čeká tam na ni!

Zambo opatřil Fatou kartu legálního imigranta, nechal ji vystavit na svoje vlastní jméno, řekl, že Fatou je jeho mladší sestra. Koupil Fatou na internetu zpáteční letenku do Las Palmas. Fatou měla takový strach, že se jí nabídl, že pojedje s ní, ale to jen tak na oko. Fatou už se rozhodla. Bylo to kouzlo, dar od Boha, zázrak. Zambo dostal vnuknutí shůry, vidění, a na obrazovce jeho počítače se objevila stránka se zprávou o ztroskotání člunu. Odjela o tři dny později, Zambo ji doprovodil na letiště v Gijónu. Obejmul ji, vůbec poprvé, a Fatou ucítila svaly na jeho zádech, zapínání jeho podprsenky a něco jako korzet kolem beder. Pořád si stěžoval na bolest zad. „*Vaya, minha ermao, minha rainha!*“⁶ Hlas mu přeskakoval dojetím a Fatou si uvědomila, že Zambo byl v celém městě její jediný přítel. Když mu řekla, že se jednoho dne vrátí a že se určitě znova uvidí, málem se rozzlobil: „*Mai, vai e nunca mais, que aqui es l'infern, vai embora minha, vejo voce nao minha ermao, adeus!*“⁷ A to bylo jedinkrát a naposledy, co Fatou v obrovské Barse s někým promluvila.

Je zima, šedá pláž zeje prázdnotou, jen na samém kraji v mořské pěně číhá několik ptáků. Tu a tam se objeví turisté, párek anglických důchodců, on už trochu břichatý, krk ztuhlý, ale ještě se drží, ona pořád hezká, ale baculatá, zachumlaná v pohodlné prošívané bundě. Projdou se zimomřivě po pláži, kde fouká severní vítr, udělají pár fotek a zamíří zpátky do hotelu. Kličkují přitom mezi opuštěnými rybářskými čluny.

⁴ má královno, mám pro tebe zprávu, tvůj pán

⁵ Ne, ne, má sestro, je živý, je celý!

⁶ Běž, má sestro, má královno!

⁷ To ne, už nikdy, odjed' a už nikdy víc, tady je to peklo, jen běž, má milá, ať už tě nevidím, sestřičko, sbohem!

Moře je rozbouřené, stejně jako před rokem v únoru, v den ztroskotání člunu. Zelené vlny se s naježenými hřbety vrhají ke břehu, tříští se o pláž s temným a mocným burácením, vyplňujícím nebe i zemi. Watson leží na písku, kolena přitisknutá k hrudi, hlavu položenou Fatou na břicho. Spí? Má otevřené oči a dívá se na modré nebe, po kterém plují mraky. Už tak dlouho doopravdy nespal. Fatou připomíná dítě. Je tak hubený a křehký. Ve vězeňské ošetrovně v Tahichi jí řekli, že už nějakou dobu odmítá jíst. Bez uvedení důvodu, aniž by komukoli cokoli řekl, jednoho dne se svého přídělů rýže s rybou, ovoce a chleba už ani nedotkl. Spoluvězni mu jeho příděl snědli a on se na ně ani nepodíval. Pil jen trochu vody, nic víc. Když Fatou přišla do vězení, dávali Watsonovi umělou výživu. Promluvila si s nimi, naléhala na úřady, sociální asistentky, nejrůznější poradkyně. Díky povolení k pobytu na Zambovo jméno jí naslouchali. Vymyslela si, že přijela až z Brazílie, že pátrala u policie a v novinách. Řekla jim o Mahamovi, o jeho životě na ostrově Gorée, vyjmenovala převaděče, popsala jejich trasy, udala Filozofa Omara, co si říká Simon Frantz Fanon Taylor. Popsala, jak od mladých, co chtějí odjet, vybírá peníze, jak jim lže o Barse neboli barsaq, Barceloně neboli cestě na smrt.

Protože nevěděli, co si s Mahamou/Watsonem počít, vydali jí ho. Báli se, že by umřel, v novém vězení v Tahichi už zemřelo osm lidí a nevládní organizace začínaly mluvit o skandálu, *Jail Watchers*, *Noborder.org*, *Earthtimes*, Gabriel del Grande, a stejně tak noviny: *La Opinión*, *El Dia*, *Tenerife News*, všichni připravení rozhlásit to na internetu, mohly by padat hlavy.

Fatou si našla práci v apartmánech pro zahálčivé Angličany v Los Cocoteros, bydlela v malém pokojíku pro personál. Postel byla příliš úzká, a tak položila dvě matrace vedle sebe na zem. Tam Watson strávil své první dny na svobodě, vůbec nevycházel ven, skoro se ani nehýbal, jen když musel jít na záchod do společné umývárny na druhé straně bloku. V noci vítr od moře šumí ve větvích palem, stejně jako předtím na Gorée, v růžovém pokoji. Fatou poslouchá Watsonův dech a nemyslí na nic, a už vůbec ne na budoucnost. Jen na okamžik, kdy se Watson probudí. Každá část jeho těla i jeho duše znovu ožije. Bude znovu celý, jak říkal Zambo. Hlava, oči, uši, rty. Ramena, záda, paže, ruce, penis. Nepotřebuje nic než horké a tvrdé ruce Fatou na své kůži. Už nikdy se nerozdělí, zůstanou navždycky spolu, až do smrti.

2 Překladatelský komentář

Pro přehlednost budeme při uvádění příkladů odkazovat na text originálu v případě povídky *L'arbre Yama* zkratkou AY, v případě povídky *Barsa, ou barsaq* zkratkou BB. Na překlad pak zkratkou P. Za těmito zkratkami bude následovat číslo stránky, na které se příklad nachází.

2.1. Zdůvodnění volby předlohy

K překladu byly vybrány dvě povídky od francouzského autora Jeana-Marie Gustava Le Clézia z jeho povídkového souboru *Histoire du pied et autres fantaisies*, vydaného nakladatelstvím Gallimard v edici Collection Blanche v roce 2011. Konkrétně se jedná o povídky *L'arbre Yama* a *Barsa, ou barsaq*. Tyto dvě povídky byly zvoleny proto, že obsahují většinu rysů a motivů pro Le Cléziovy knihy charakteristických a spojujících téměř všechna jeho díla: poetický styl, silné humanistické ladění, prvky mýtu, exotické prostředí, bezbranného, osamělého hrdinu, odkázaného jen na vlastní schopnosti, často ženu nebo dítě, nepřátelské, odlidštěné město versus sílu přírody, odpor k válce, rasismu a zneužívání slabšího, motiv cesty, putování a jinakosti, sílu lásky, ať už milenecké nebo přátelské. Zároveň povídky vzhledem ke svému datu vydání představují „současného“ Le Clézia a svým rozsahem a ucelenou formou se ideálně hodí pro účely diplomové práce.

Le Clézio je ve Francii považován za jednoho z největších současných žijících autorů, v roce 1994 si ho čtenáři francouzské literární revue *Lire* zvolili v anketě za „největšího“ současného francouzského spisovatele vůbec.⁸ Těší se i velkému zájmu (nejen) francouzských literárních vědců a kritiků, jak dokládá závěrečná bibliografie této práce. Je také držitelem několika francouzských literárních cen: ceny Renaudot, ceny Paula Moranda, udělované Francouzskou akademií, kterou získal v roce 1980 jako vůbec první laureát, ceny Jeana Giona, a především ceny Nobelovy, která mu byla udělena poměrně nedávno, v roce 2008. Jeho knihy byly přeloženy do mnoha světových jazyků. Zahrnují přes 50 děl, od románů přes eseje až po knihy pro děti.

⁸ „Literárního Nobela získal moderní pohádkář Le Clézio“. In *Magazín Aktualne.cz* [online], 9. října 2008. [cit. 15. 1. 2016]. Dostupné z: <http://magazin.aktualne.cz/kultura/umeni/literarniho-nobela-ziskal-moderni-pohadkar-le-clezio/r~i:article:618847/>

Domníváme se, že jak značná obliba u francouzských čtenářů a kritiků, tak literární ceny, především cena Nobelova, představují relevantní důvody pro vydávání Le Cléziových děl v českém prostředí. A pro české nakladatele při rozhodování o výběru děl k překladu do češtiny a jejich následnému vydání také velmi významné faktory. Tuto hypotézu se v diplomové práci také pokusíme empiricky ověřit pomocí dotazníku mezi nakladateli.

Je tedy s podivem, že navzdory výše uvedenému Le Cléziovy knihy zůstávají v současnosti v českém prostředí v podstatě stranou zájmu nakladatelů, a to i poté, co mu byla udělena Nobelova cena. Česky vyšlo od Le Clézia prozatím 6 knih, všechny ještě předtím, než Nobelovu cenu získal. V následující práci se tedy pokusíme představit i možné důvody rozdílné recepce Le Cléziových děl v českém a francouzském prostředí.

2. 2. Základní údaje o předloze a jejím autorovi a zasazení díla do kontextu původní a překladové literatury

2. 2. 1. O autorovi

Jean-Marie Gustave Le Clézio se narodil 13. dubna 1940 v Nice. Jeho tvorbu velmi významně ovlivnil jeho rodinný původ, zážitky z dětství a především jeho cesty po celém světě (Nigérie, Mexiko, Thajsko, Panama, Maroko, USA, Mauricius, Haiti, Réunion, Jižní Korea). Vyjádření poroty, která mu udělila Nobelovu cenu za literaturu, ho charakterizuje jako: „Autora nových začátků, poetického dobrodružství a smyslové extáze, zkoumajícího lidství i za hranicemi vládnoucí civilizace.“⁹

Le Cléziovi předkové pocházeli z Bretaně, kterou během Velké francouzské revoluce opustili a přesídlili na ostrov Mauricius. Toto téma a osudy svého předka François Alexise Le Clézia zpracoval Le Clézio v knize *Révolutions*. Ostrov Mauricius obsadili během napoleonských válek Britové. Všichni obyvatelé ostrova dostali na výběr: přijmout britské občanství, nebo ostrov opustit. Le Cléziovi předkové přijali. Jeho otec se tak narodil jako britský občan, což během druhé světové války vedlo k tomu, že se jeho rodina musela ukrývat před nacisty (Cortanze, 1999, str. 22). Zážitky z války Le Clézio zpracoval v knize *Ritournelle de faim*. Jeho otec během války pobýval v Nigérii a Le Clézio se s ním tak poprvé setkal, až když mu bylo osm let. O cestě do Nigérie hovoří jako o „nejdůležitější cestě svého života“ (Cortanze, 1999, s. 40). Pojednal o ní v částečně autobiografických knihách *L'Africain* a *Onitsha* (název města, kde otec žil). V době otcovy nepřítomnosti plnil jeho roli částečně Le Cléziův dědeček Léon, který ho inspiroval k napsání knih *Le Chercheur d'Or*, *Voyage à Rodrigues* a *La Quarantaine*. Ve všech zmíněných knihách můžeme vysledovat autobiografické prvky (Šrámek, 2012, s. 1088).

Dalším důležitým mezníkem v Le Cléziově životě byla vojenská služba, která ho zavedla do Mexika, kde se začal zajímat o život původních obyvatel, mayskou civilizaci a její mýty. Zkušenosti z pobytu u mexických indiánů zúročil v knihách *Le Rêve mexicain*, *Les Géants*, *L'Extase matérielle*, *Mydriase* a *Haï*. Po tomto pobytu se ještě více prohloubil jeho už tak dost kritický postoj k západní civilizaci, jak dokládá kniha *Ourania*, pojednávající o skupině vědců uprostřed Mexika, kteří se západní civilizaci postupně zcela odcizí. Nešvary západního světa ale Le Clézio kritizoval už i v dřívějších dílech, například v knihách *Livre des fuites* nebo *La Guerre* (Šrámek, 2012, s. 1088).

⁹ „Communiqué de presse“. In *Nobel Prize* [online], 9. října 2008. [cit. 15. 1. 2016]. Dostupné z: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/2008/press_fr.html

I jeho čtenářsky nejúspěšnější knihy *Le Désert* a *Mondo et autres histoires* jsou inspirovány mýty, stejně jako například *L'Étoile errante* nebo *Le Poisson d'or*, ve kterých musí hlavní hrdinky na cestě k vysněnému cíli překonávat nejrůznější překážky (Šrámek, 2012, s. 1088).

Avšak Le Cléziovy literární začátky vypadaly poněkud jinak. Jeho první knihy, mezi které patří *Le Procès-verbal* (Le Cléziova vůbec první kniha, za kterou v roce 1963 získal cenu Renaudot), *Le Jour où Beaumont fit connaissance avec sa douleur*, *La Fièvre*, *Le Déluge* nebo *Terra Amata* charakterizovalo především experimentování s literární a románovou formou typické pro šedesátá léta ve francouzské literatuře, především pak pro Nový román a OULIPO. Le Clézio byl ostatně často k Novému románu řazen, on sám však zařazení do jakékoliv skupiny odmítá. Připouští však, že ho ovlivnil Samuel Beckett a francouzští básníci Lautréamont a Michaux (Labbé, 1999, s. 13).

Od těchto experimentátorských začátků pak v sedmdesátých letech přešel k tradičnější formě vyprávění, založené především na silném příběhu, často s prvky mýtu, až k románům s autobiografickým laděním, zmiňovaným na začátku.

2. 2. 2. O předloze

Histoire du pied et autres fantaisies je Le Cléziova zatím předposlední kniha. Vydalo ji nakladatelství Gallimard v edici Collection Blanche v roce 2011. Jedná se o soubor devíti povídek, jejichž hrdinkami jsou ve většině případů ženy a dívky, často bez rodiny, které se ocitnou v nelehkých životních situacích: v titulní povídce se osamělá hrdinka musí vypořádat s nečekaným těhotenstvím, v *Barsa, ou barsaq* se ze Senegalu vydává na nebezpečnou cestu přes moře do Evropy, aby našla svého ztraceného milého, v *L'arbre Yama* se hrdinka ocitá v nebezpečí života uprostřed občanské války v Libérii, v *L. E. L., derniers jours* zase po boku chladného manžela v neznámé zemi bez přátel, kde ji čeká trpké vystřízlivění z jejích romantických představ o Africe a souboj na život a na smrt s manželovou domorodou milenkou. Hrdinkami povídky *L'Amour secret* jsou obyvatelky ženské věznice. Poslední povídka *Personne* je vyprávěná z pohledu nenarozeného dítěte.

Jak už bylo zmíněno, tyto povídky obsahují většinu rysů a motivů pro Le Cléziovy knihy charakteristických a spojujících téměř všechna jeho díla: poetický styl, silné humanistické ladění, prvky mýtu, exotické prostředí, bezbranného, osamělého hrdinu, odkázaného jen na vlastní schopnosti, často ženu nebo dítě, nepřátelské, odlidštěné město

versus sílu přírody, odpor k válce, rasismu a zneužívání slabšího, motiv cesty, putování a jinakosti, sílu lásky, ať už milenecké nebo přátelské. Toho si ve své recenzi ostatně povšiml i deník *l'Humanité*: „Cernant ici une nouvelle fois ce qui constitue l'essence complexe de l'humanité, Le Clézio propose un prolongement, en même temps inattendu et admirable, à ce qui depuis les débuts nourrit son œuvre.“¹⁰

2. 2. 3. Le Clézio v kontextu původní a překladové literatury

Začátky Le Cléziovy literární tvorby spadají do šedesátých let. V této době výrazně ovlivňovaly literární dění ve Francii dvě významné literární skupiny: Nový román a OULIPO. Obě se pokoušely o novátorský přístup ke psaní, každá trochu jiným způsobem.

Hlavní představitel Nového románu Alain Robbe-Grillet vydal v roce 1963 soubor esejí nazvaný *Pour un nouveau roman*, ve kterém se ostře ohradil proti tradičnímu, „balzakovskému“ typu románu. Zdaleka však nebyl první. Další autorka Nového románu, Nathalie Sarrautová, publikovala podobný seznam výhrad už o sedm let dříve, v roce 1956 v esejí s názvem *L'Ere du soupçon*. Znaky „tradičního“ románu jako například pečlivě charakterizované postavy situované v přesném socio-historickém kontextu, zkonstatělé formy dialogu a psychologickou analýzu postav označila za pouhé prostředky klamání čtenáře. (Labbé, 1999, s. 12). V dílech představitelů Nového románu tyto znaky ustupují do pozadí, o vypravěči a postavách často nevíme vůbec nic. Například v Robbe-Grilletově románu *La Jalousie* neznáme ani vypravěčovo jméno.

Uskupení OULIPO (Ouvroir de littérature potentielle neboli Dílna potenciální literatury) založili v roce 1960 matematik François Le Lionnais a básník a spisovatel Raymond Queneau. I oni se rozhodli přistupovat k tvorbě experimentálně, a to pomocí předem definovaných tzv. contraintes, tedy omezení. Mezi nejznámější z nich patří naprostá absence písmena „e“, tzv. lipogram, v díle *Disparition* Georgette Perce, dalšího z autorů spojených s touto skupinou, nebo 99 stylisticky různých verzí téhož krátkého příběhu v Queneauově díle *Les Exercices de style* z období ještě před založením OULIPA. Hned několik „constraints“ se pak nachází v Percově nejobsáhlejší díle *La vie mode d'emploi*, pokusu o vyčerpávající, všeobsáhlý popis jednoho pařížského činžovního domu a života jeho obyvatel, ve kterém autor používá nejrůznější typy textů: reklamy, inzeráty, recepty, vědecké články...

¹⁰ Lebrun, J. C. „J. M. G. Le Clézio : Un air de fantasy“ In *l'Humanité [online]*. 24. listopadu 2011. [cit 20. 1. 2016]. Dostupné z <http://www.humanite.fr/culture/jmg-le-clezio-un-air-de-fantasy-484381>

I v Le Cléziových raných dílech najdeme jak hru s jazykem, využití nejrůznějších typů textů a snahu o vyčerpávající popis okolního světa (např. *Terra Amata*), tak postupy typické pro představitele Nového románu.

Autoři spojovaní s Novým románem a OULIPEM v té době vycházeli v překladech i v českém prostředí. Le Cléziova vůbec první kniha *Le Procès-verbal* z roku 1963, oceněná *Prix Renaudot*, česky vyšla pod názvem *Zpráva o katastrofě* v překladu Věry Dvořákové v nakladatelství SNKLU hned v roce 1965. Ve stejném roce vyšla v č. 6 revue Světová literatura česky ukázka z Le Cléziovy knihy *Le Jour où Beaumont fit connaissance avec sa douleur. La Fièvre*, vydaná ve Francii roku 1965, vyšla u nás jako *Horečka* taktéž za pouhé dva roky, v roce 1967. Přeložila ji také Věra Dvořáková a byla vydána v edici Soudobá světová próza (stejně jako *Zpráva o katastrofě*) v tomtéž nakladatelství, které se mezitím přejmenovalo na Odeon. V roce 1968 pak ještě v revue Světová literatura vyšla česky ukázka z knihy *Terra Amata*.

Můj přítel Pierrot Raymonda Queneaua vyšel v SNKLU v edici Soudobá světová próza jako svazek č. 202, Le Clézioův *Zápis o katastrofě* jako svazek č. 204. V roce 1967 pak v Mladé frontě vyšel Queneauův *Svatý Bimbis* a v roce 1969 *Zazí v metru*. Věra Dvořáková v 60. letech přeložila pro Odeon mimo Le Clézia i několik děl Nathalie Sarrautové (*Pan Martereau*, 1966, *Portrét neznámého*, 1969) a Margueritte Durasové, taktéž spojované s Novým románem (*Moderato Cantabile*, *Vicekonzul*, 1968). V Odeonu vyšla pod názvem *Věk podezírání* v roce 1967 v překladu Stanislava Jirsy i Sarrautové již jednou zmíněná esej *L' Ere du soupçon*. Robbe-Grilletova esej *Pour un Nouveau roman* vyšla v Odeonu až v roce 1970, ale už v roce 1965 vyšla v Čs. spisovateli *Žárlivost* a v roce 1964 v SNKLU *Gumy*. V roce 1967 vyšla v Odeonu i *Pěna dní* svěbytného literárního experimentátora Borise Viana.¹¹

Vidíme tedy, že v šedesátých letech čeští nakladatelé zásadní dění na francouzské literární scéně sledovali a že české překlady vycházely v poměrně malém časovém odstupu od svých francouzských originálů.

Vian, Queneau, Robbe-Grillet i Durasová se vydávají v českých překladech i dnes. Obzvlášť Boris Vian zaznamenal v posledních letech vydavatelský „boom“. Od roku 1992 vychází téměř každý rok buď reedice některého z již existujících překladů jeho děl, nebo překlad některého z dosud nepřeložených děl. Podobně je to i s překlady Raymonda Queneaua. Další z autorů spojených s OULIPEm, Georges Perec, se překladů svých děl do

¹¹ Katalog Národní knihovny ČR [online]. [cit. 29.1.2014]. Dostupný z <http://aleph.nkp.cz/>

češtiny dočkal až v posledních letech (pokud pomineme ojedinělé vydání *W aneb vzpomínky z dětství* v roce 1979 v Odeonu). Po roce 2000 vyšly česky i tři dosud nepřeložené knihy Robbe-Grilleta (*Dům milostných schůzek*, Host, 2004; *Repríza*, Host, 2006; *Voyeur*, Pragma, 2015). *Milenec* Marguerite Durasové se v roce 2006 dočkal zařazení do edice Světová literatura Lidových novin.¹²

Zdá se, že francouzské poválečné literární experimentování si v české překladové literatuře své místo našlo, což se bohužel nedá říci o Le Cléziových dílech, a to ani o těch pozdějších, která se ještě více vzpírají zařazení k nějaké literární skupině či směru. Le Clézio je ostatně i ve Francii považován za „ojedinělý úkaz“, na což upozorňuje i Petr Dytrt z Masarykovy univerzity: „Specifický je především ve své nezařaditelnosti.“¹³

Česká vydání Le Cléziových pozdějších děl jsou vzhledem k jejich počtu řídká a víceméně nahodilá. V roce 1996, až 16 let po vydání francouzského originálu *Le Désert*, za který Le Clézio získal cenu Paula Moranda, udělovanou Francouzskou akademií, vychází v rámci programu F. X. Šaldy na podporu francouzské literatury v nakladatelství ERM v překladu Magdaleny Fryčové česky *Poušť*, opět v Edici světové prózy. Ve stejném roce pak vychází ještě další dvě Le Cléziovy knihy: v Dauphinu dětem určená krátká povídka *Lullaby* v překladu Lucie Mensdorff-Pouilly a v nakladatelství EWA v překladu Evy Pokorné v edici Passage – Panorama současné francouzské a frankofonní literatury *Bludná hvězda* z roku 1992, opět v rámci programu F. X. Šaldy. Jak nakladatelství ERM, tak nakladatelství EWA, specializované na francouzskou literaturu, bohužel poměrně brzy po svém vzniku zase zanikla. A s nimi v podstatě i zájem vydavatelů o Le Clézia. Později vyšel už jen jeden jediný překlad, a to v roce 2001 ve Francii čtenářsky úspěšný soubor povídek *Mondo a jiné příběhy* z roku 1978, opět v nakladatelství Dauphin v překladu Lucie Mensdorff-Pouilly a s podporou programu F. X. Šaldy.¹⁴

Co se týče kvality jednotlivých překladů, důkladná a pečlivá translátologická analýza by si vyžádala samostatnou diplomovou práci, nicméně už při zběžné četbě ze všech překladů zdaleka nejhůř vychází překlad *Lullaby* od Lucie Mensdorff-Pouilly. Obsahuje množství interferencí, stylistických neobratností a při srovnání s originálem vidíme, že i negativní posuny. Za všechny jen několik příkladů:

¹² Katalog Národní knihovny ČR [online]. [cit. 29.1.2014]. Dostupný z <http://aleph.nkp.cz/>

¹³ „Literárního Nobela získal moderní pohádkář Le Clézio“. In *Magazín Aktualne.cz* [online], 9. října 2008. [cit. 15. 1. 2016]. Dostupné z: <http://magazin.aktualne.cz/kultura/umeni/literarniho-nobela-ziskal-moderni-pohadkar-le-clezio/r~i:article:618847/>

¹⁴ Katalog Národní knihovny ČR [online]. [cit. 29.1.2014]. Dostupný z <http://aleph.nkp.cz/>

*Elle aussi, elle marchait vite le long de l'avenue, sans faire de bruit sur ses semelles de crêpe.*¹⁵ / *I ona kráčela rychle třídou, hezky potichu se svou krepovou podešví.* (str. 11)

*Elle connaissait bien son bruit, l'eau qui clapote et se déchire, puis se réunit en faisant exploser l'air (...)*¹⁶ / *Znala dobře jeho zvuky, šplouchající vodu, její rozlámání a nové spojení proti větru.* (str. 12)

*(...) elle arriva au bout du cap, là où il y avait un plateau de pierres, et la maison grecque.*¹⁷ / *(...) až dorazila k útesu s kamenným povrchem, kde stál řecký domek.* (str. 20)

*L'horizon était un fil mince qui se courbait comme un arc*¹⁸ / *Tenká čára horizontu se točila do oblouku* (str. 22)

Překlad *Pouště* od Magdaleny Fryčové na první pohled zaujme archaizujícím laděním: soustavným užíváním vztažných zájmen „jenž“ a „jež“ namísto „který“, „která“, genitivními konstrukcemi (*jako by v dunách nebylo vůbec nikoho*)¹⁹, a dokonce i přechodníky (*klikatíce cestu*²⁰, *kráčejíce po pěšině*²¹). To vše dodává pasážím o putování pouští jakýsi až biblický nádech a jeví se nám jako součást překladatelčiny celkové koncepce, byť originál takto archaicky nepůsobí.

Překlad *Bludné hvězdy* od Evy Pokorné působí na první pohled velmi čtivě a zdařile. Čtenáře neruší interference ani stylistické neobratnosti. Podrobnější analýza by také jistě odhalila některé nedostatky, nicméně překladatelce se podařilo vytvořit dojem, že čteme originál, a ne překlad.

A jak sami nakladatelé Le Clézia a jeho knihy prezentovali? *Poušť* je na přebalu knihy charakterizována jako „hymnický zpěv o souznění člověka a jeho přirozeného prostředí, o světě s nenarušenou hierarchií morálních hodnot, který otevřeně demaskuje iluze o civilizačním poslání bílé rasy a její nadřazenosti nad ostatními, údajně zaostalými a primitivními kmeny, národy a kulturami.“²² Le Clézio je pak popsán jako „jeden z největších žijících francouzských spisovatelů, který neustále poukazuje na odlidštění současného světa, na negativní příznaky konzumní společnosti a na falešnou kulturu dnešní civilizace.“²³

Bludná hvězda je v doslovu Kateřiny Kříčkové popsána jako „román o putování, které je mnohdy spíše blouděním. (...) Le Clézio se tu opět vrací k tématu války, k tématu

¹⁵ Le Clézio, J. M. G. *Mondo et autres histoires*. Paris: Gallimard, 1978, str. 85.

¹⁶ *ibid*, str. 86

¹⁷ *ibid*, str. 93

¹⁸ *ibid*, str. 94

¹⁹ Le Clézio, J. M. G. *Poušť*. Praha: ERM, 1996, str. 8.

²⁰ Le Clézio, J. M. G. *Poušť*. Praha: ERM, 1996, str. 8.

²¹ Le Clézio, J. M. G. *Poušť*. Praha: ERM, 1996, str.16.

²² Le Clézio, J. M. G. *Poušť*. Praha: ERM, 1996.

²³ *ibid*

katastrofy, z jejíž tragiky, tak jak se projevuje v rovině individuálních osudů, vyrůstá obraz její zrůdnosti ve všeobecném měřítku a jejíž univerzální charakteristika je zas naopak výchozím bodem, od kterého se odvíjejí komorní příběhy.²⁴ Na obálce knihy je pak Le Clézio uveden jako „jeden z nejoblíbenějších současných francouzských autorů“.²⁵

Lullaby ani *Mondo a jiné příběhy* na obálce anotaci nemají, ale v *Mondu* je Le Clézio charakterizován jako „jedna z nejvýraznějších osobností francouzské literatury“²⁶, která „proti zkažené západní civilizaci a západní kultuře spatřuje východisko v jejím odvržení, v návratu k primitivním, přírodním formám života, v orientální filozofii a ve světě Indiánů.“²⁷

Zajímavé je, že některá novější Le Cléziova díla vyšla poměrně záhy po vydání ve Francii ve slovenských překladech: *Le poisson d'or* z roku 1996 vyšla jako *Zlatá rybka* ve Vydavatelství Spolku slovenských spisovatel'ov v roce 2000, *Ritournelle de la faim* z roku 2008 jako *Ritornel hladu* v nakladatelství Slovart v roce 2010. V roce 2010 byl také do slovenštiny přeložen a v nakladatelství Dali vydán i příběh slavné mexické malířky Fridy Kahlo nazvaný *Diego a Frida*, který ve Francii vyšel už v roce 1993. Je možné, že poslední dva překlady podnítilo právě udělení Nobelovy ceny v roce 2008.

Stejně tak *Poušť* a *Mondo a jiné příběhy* vyšly dříve ve slovenských než v českých překladech: *Púšť* v nakladatelství Smena už v roce 1985, tedy pět let po vydání francouzského originálu, a *Mondo a jiné příběhy* ve Slovenském spisovateli už v roce 1987, devět let po vydání originálu.²⁸ Celkově se tedy slovenští čtenáři mohli seznámit s 5 překlady Le Cléziových knih, čeští čtenáři se šesti překlady. Je třeba ale podotknout, že *Lullaby*, která vyšla česky samostatně, je jinak součástí právě souboru *Mondo a jiné příběhy*, takže je počet vlastně vyrovnaný. V diplomové práci se proto pokusíme krátce zaměřit i na možné důvody Le Cléziova celkového „neúspěchu“ v českém prostředí.

²⁴ Le Clézio, J. M. G. *Bludná hvězda*. Praha: EWA, 1996.

²⁵ *ibid*

²⁶ Le Clézio, J. M. G. *Mondo a jiné příběhy*. Praha: Dauphin, 2001.

²⁷ *ibid*

²⁸ Katalog Slovenské národní knihnice [online]. [cit. 15.2.2016]. Dostupný z <https://chamo.kis3g.sk/search/query?theme=snk>

2. 3. Hlavní obsahové a stylistické rysy předlohy

2. 3. 1. Obsah

Hrdinkami obou povídek jsou mladé, můžeme říci i přibližně stejně staré, osiřelé africké dívky (Mari je z Libérie, Fatou ze Senegalu), žijící u příbuzných, které se ne vlastní vinou ocitnou v těžké situaci a musí se s ní samy vypořádat. Obě se ocitnou úplně samy v pro ně neznámém velkoměstě, které jim připadá nepřátelské a odlidštěné. Oběma se však nakonec podaří najít jednu spřízněnou duši. V případě Mari tím její dobrodružství v podstatě začíná: když město zachvátí nepokoje, chce sebe a svoji jedinou přítelkyni dostat do bezpečí. V případě Fatou tím její příběh končí: její spřízněná duše jí prozradí, kde najde svého milého, kterého se vydala do světa najít.

To ale není to jediné, co mají obě hrdinky společné. Obě jsou v novém prostředí „jiné“, nezapadají: Mari jako chudá dívka z africké vesnice nezapadá mezi svoje bohaté spolužačky, Fatou jako africká přistěhovalkyně zase mezi „domorodé“ obyvatele Barcelony a vlastně ani mezi přistěhovalce samotné. Stejně jsou na tom i jejich spřízněné duše: Esmée je cizinka, pochází z Libanonu, a v Africe se vymyká svým světlým vzhledem; Zambo je v Barceloně nejenom cizinec, ale ještě navíc homosexuál a transvestita. Všichni čtyři jsou tedy tam, kde se pohybují, příslušníky menšiny, většinou přehlížené, a často i opovrhované.

Obě hrdinky ale mají společnou i nesmírnou vnitřní sílu, odvahu vydat se na nelehkou cestu, touhu po lepším životě a motivaci k překonání těžké situace, do které se dostaly vinou chamtivosti a nezájmu ostatních, ať už jde o překupníky diamantů v případě Mari, nebo pašeráky lidí v případě Fatou, a tou je láska, u Mari láska přátelská, u Fatou láska milenecká.

Společným prvkem v obou povídkách je také „zásah shůry“, nadpřirozeno, díky kterému následuje dobrý, až pohádkový konec: Mari věří, že hyenu, která v noci krouží kolem jejího úkrytu ve stromě, jí poslala na pomoc zemřelá babička Yama a že hyena má nadpřirozenou moc, že ztělesňuje sílu přírody. Fatou zase věří, že to, že Zambo objevil na internetu zprávu, která ji může dovést k jejímu milému, je zásah shůry, zázrak. Víra v dobro, v laskavou nadpřirozenou sílu u obou dívek tak ostře kontrastuje s chamtivostí, krutostí, sobectvím a podlostí světa okolo. Obě povídky jsou ostrou obžalobou těchto nešvarů, v případě *Yamina stromu* nahlas vyřčenou, v případě povídky *Barsa neboli barsaq* spíše implicitní.

2. 3. 2. Styl

Obě povídky můžeme zařadit ke stylu uměleckému s funkcí estetickou a funkcí sdělnou. Sdělnou funkcí rozumíme, že literární dílo je zobrazením skutečností reálného i fiktivního světa ze subjektivního pohledu autora a subjektivně interpretovaných čtenářem. Estetickou funkcí rozumíme, že umělecký projev formuluje svou výpověď tak, aby podněcovala představy a působila i na citovou stránku vnímatele, obohacovala jeho vnitřní život, ovlivňovala jeho postoje věcné, etické nebo emotivní k uměleckému sdělení a jeho prostřednictvím k zobrazované realitě (Čechová, 2008, str. 299).

Obě povídky jsou napsány v er-formě a je v nich přítomen tzv. vševědoucí vypravěč. Co se týče členění textu, v rámci horizontálního členění jsou obě povídky rozděleny na několik oddílů, v rámci vertikálního členění se pak často prolíná pásmo vypravěče a pásmo postav, přímá řeč není značena uvozovkami, hovoříme o tzv. vnitřním monologu postav, jako například v následujících příkladech:

Ô Yama, c'est elle ton envoyée, c'est Sulowo, l'hyène, la maîtresse de la savane (...) AY: 148

Pourquoi les hommes doivent-ils s'entretuer pour une poignée de diamants ? AY: 147

Est-ce qu'on peut s'accrocher là-bas, comme un coquillage, et attendre que quelqu'un vous emmène ? BB: 98

Jazykovým materiálem uměleckého díla jsou vedle stávající normy spisovného jazyka i prostředky ostatních strukturních i nestrukturních útvarů národního jazyka, může být využito i prvků jazyků cizích (Čechová, 2008, str. 310). A právě prvky cizích jazyků můžeme hojně nalézt v obou povídkách, ať už jde o africké jazyky v *Yamině stromě*, nebo prvky španělštiny a portugalštiny v řeči Zamba z povídky *Barsa neboli barsaq*. Uvedme si opět několik příkladů :

Boa mamé, beva bi ? AY: 125

*Tout cela entrecoupé de **Ah nyaké, ah nyanje**, ah mon père et ma mère !* AY: 141

*Mais c'est dans la langue de Yama que vient le nom de la bête : **suluwo**, l'hyène .* AY: 148

« *Viens, minha rainha, tenho noticia para te, voce senhor.* » BB: 116

« *No, no, minha ermao, vava, e vivo, e inteiro !* » BB: 116

« *Que noticia do senhor ?* » BB: 115

Ostatně i angličtina hraje v obou povídkách důležitou roli. Internátní škola pro bohaté dívky, kterou navštěvuje Mari, nese anglický název *Our Lady of Fatima*. Fatou a Mahama si pro bohaté turisty schválně volí anglicky znějící přezdívky: *Vanessa* a *Watson*. Angličtina je v očích hlavních protagonistů v povídkách spojena s bohatstvím.

Dalším výrazným stylistickým prvkem v obou povídkách je personifikace, tedy ožívování neživých předmětů. Jak už bylo řečeno, síla přírody, ať už člověku prospěšná jako v případě *Yamina stromu*, nebo člověku nebezpečná jako rozbouřené moře v povídce *Barsa neboli barsaq*, v obou povídkách významně zasáhne do děje. Příroda jako by se v podstatě stávala dalším akterem dění v obou povídkách. Tomu odpovídá i volba lexika:

(...) *le professeur a expliqué la vie des arbres, comment ils respirent par leurs feuilles, comment ils se nourrissent sous la terre, et leur sang qui circule sous l'écorce*. AY: 125

La nuit, la forêt s'éveille. (...) *chaque bruit, chaque cri lui parle dans une langue qu'elle avait oubliée* (...) AY: 145

La pleine lune éclairait le paysage, découpant les arbres secs aux doigts crochus contre le ciel. AY: 143

La mer ronge ses murailles, cogne les roches noires, la mer fait son bruit de souris, son bruit de moteur (...) BB: 99

Les vagues vertes courent vers le rivage en hérissant leur crinière, (...) BB: 118

Časté je i využití metaforických přirovnání:

(...) *et son lambeau de foulard flotte comme un drapeau de pirate* ! BB: 109

(...) *la pirogue roule et pivote comme un tronc d'arbre arraché à la côte*. BB: 108

(...) *les crêtes d'écume avancent et passent sous la pirogue comme de gros animaux brutaux*. BB: 107

(...) *les branches sombres, écartées comme des bras*. AY: 125

La peau de l'arbre est très lisse, comme celle des mains des vieilles femmes. AY: 125

(...) *et qu'elle sent sa vie, en lui, autour de lui, comme une ville d'animaux dont il est la seule maison*. AY: 126

Na rovině syntaktické jsou pak častá souvětí s asyndeticky spojenými větami, dynamizující děj:

Esmée avait reçu un coup de fil de son père, il était bloqué en France, l'aéroport était fermé au trafic civil. (...) AY: 132

C'était un samedi de vacances comme un autre, il n'avait pas plu depuis la veille, l'herbe de la pelouse étincelait au soleil. AY: 134

L'hôtel était à peu près vide, la gérante est allée à terre, elle n'allait pas revenir avant la nuit (...) BB: 86

Elles sortent dans les ruelles, un guide officiel les accompagne à la Maison des Esclaves, le vieux prophète n'est plus là, c'est un jeune intellectuel (...) BB: 97

Elle n'a pas lavé les plats, elle n'a pas balayé, les poules picorent les grains de riz dans la poussière. BB: 102

Mais les vagues bousculent la pirogue de côté, les passagers reçoivent des paquets de mer chauds, les gosses crient comme si c'était une farce. BB: 107

2. 4. Hlavní překladatelské problémy a jejich řešení

2. 4. 1. Rovina lexikální a stylistická

Zajímavým překladatelským problémem je u obou povídek už překlad jejich samotného názvu. V případě první povídky *L'arbre Yama* se nabízela možnost přeložit název povídky jako *Strom Yama*. Ale vzhledem k tomu, že se spojení *l'arbre Yama* v textu ještě několikrát opakuje a v češtině je potřeba ho skloňovat, dali jsme přednost názvu *Yamin strom* a takto jsme nahrazovali spojení *l'arbre Yama* i na všech ostatních místech v textu. Uvědomujeme si, že v očích hlavní postavy, dívky Mari, je strom v podstatě ztělesněním její babičky Yamy a že v originále tedy zcela jistě jde o motivované rozhodnutí, ale spojení *Yamin strom* s využitím adjektiva nám přijde pro češtinu přirozenější než exotické jméno *Yama* v apozici, kdy navíc slovo *strom* je rodu mužského a jméno *Yama* rodu ženského.

Co se týče názvu druhé povídky *Barsa, ou barsaq*, rozhodli jsme se cizí slovo *barsaq* v českém názvu povídky zachovat, abychom neodhalili důležitou část příběhu hned v názvu. Hlavní hrdinka Fatou totiž vysvětluje, co *Barsa, ou barsaq* znamená, téměř až úplně na konci a do té doby je význam této slovní hříčky skryt i čtenáři: (...) *le mensonge qu'il raconte sur Barsa ou barsaq, Barcelone ou la Mort*. (BB: 119) Při překladu tohoto vysvětlení do češtiny jsme se rozhodli pro mírnou explicitaci: *jak jim lže o Barse neboli barsaq, Barceloně neboli cestě na smrt*. (P: 43)

Dalším zajímavým problémem jsou prvky cizích jazyků, o kterých jsme se už zmínili výše. V povídce *L'arbre Yama* se jich vyskytuje několik různých druhů. Prvky afrických jazyků v originále nepřeložené do francouzštiny (*Boa mamé, beva bi?* na str. 125, *Pikni! Pikni!* na str. 132, *bisé, bisé* na str.152) jsme se rozhodli v překladu zachovat, protože slouží v první řadě k vyjádření koloritu a mají demonstrovat autorovu obeznámenost s prostředím, o kterém píše. Jejich vypuštěním bychom text zbytečně ochudili. Zachovali jsme i prvky, u kterých následuje jejich francouzský ekvivalent (*ah, nyaké, ah, nyanje, ah mon père et ma mère* na str. 141, *suluwo, l'hyène* na str. 148 a 149). Zajímavým případem je slovo *hawais*, poprvé použité na str. 141, a to bez francouzského ekvivalentu. I to jsme se rozhodli zachovat. A protože se dál v textu originálu vždy vyskytuje ve spojení se slovem *les assasins* (na str. 141, 146 a 150), doplnili jsme pro přehlednost jeho český ekvivalent *zabijáci* i k jeho prvnímu výskytu v překladu.

Naopak prvky angličtiny (název školy *Our Lady of Fatima* na str. 128, 131 a 134 a oslovení *Miss* na str. 134, 137 a 152) jsme se rozhodli převést do češtiny: *Do školy Naší Paní*

z *Fatimy* (...) P: 9, 11, 13 *slečno*, P: 12, 14, 21. V tomto případě jsme před vyjádřením koloritu dali přednost převedení významu.

V povídce *Barsa, ou barsaq* najdeme v řeči Zamba směs portugalštiny, španělštiny a katalánštiny, kterou jsme se rozhodli v textu překladu zachovat v původní podobě, ale opatřit překladem v poznámkách pod čarou, protože zatímco francouzský čtenář si může význam Zambových promluv z těchto příbuzných románských jazyků do velké míry odvodit, běžný český čtenář, neznalý těchto jazyků, je závislý na překladu, který je v tomto případě nutný, protože prvky cizího jazyka zde neslouží jen k vyjádření koloritu, ale nesou i význam, podstatný pro děj, posouvají děj dál, k jeho rozuzlení. To ovšem neplatí v případě španělského slova *patera*, které se v originále vyskytuje celkem dvakrát na str. 113 a 116 a které slouží jen k vyjádření koloritu (Španělé takto označují jakýkoli člun, který ilegální imigranti použijí k cestě do Španělska), protože jeho význam (člun) je poměrně jasný z kontextu. Není ho tedy třeba překládat.

Kromě toho můžeme i v této povídce najít i prvky angličtiny: *Take ! Take!* na str. 105, a *Are you a Muslim ? My name is Watson.* na str. 111. Ty slouží jak k vyjádření koloritu, tak nesou význam, nicméně předpokládáme, že cílový čtenář překladu by byl dostatečně vzdělaný na to, aby těmto několika jednoduchým větám v angličtině porozuměl, takže jsme je do češtiny nepřeváděli. Ze stejného důvodu jsme nepřeváděli ani název americké dobročinné organizace *Peace Corps* na str. 100.

Překladatelské problémy vyplývají i z rozdílné povahy francouzštiny a češtiny. Francouzština více používá podstatná jména, čeština slovesa. Při překladu tedy nutně docházelo ke slovnědruhové transpozici slovesa za jméno:

avant la nuit, (AY: 131) / ještě, než se setmělo, P: 11

sans un chien, sans un coq, (AY: 141) / Pes nezaštěkal, kohout nezazpíval. P: 16

avec le bruit de la pluie et de la nuit, (AY: 147) / a kolem zní déšť a noc. P: 19

l'année de ma naissance, (BB: 85) / ve stejném roce, kdy jsem se narodil, P: 27

avec des rafales de vent de la mer (BB: 86) / od moře foukal silný vítr, P: 27

l'amour, (BB: 89) / Pomilují se, P: 29

Problémy se vyskytly i při hledání vhodných ekvivalentů mezi těmito dvěma jazyky. Například podstatné jméno *une ancêtre* (AY: 150) vůbec nemá v češtině přímý ekvivalent, a tak bylo v překladu nahrazeno obecnějším podstatným jménem *příbuzná* (P: 20). Došlo tak ke generalizaci.

Na jiných místech naopak kvůli textové kohezi docházelo ke konkretizaci, tedy použití zpřesňujícího výrazu: namísto *enfants* v originále na str. 151 jsme použili *dívky* (P:

21), namísto *enfants* na str. 149 pak *děťští vojáci* (P: 20), a namísto *descendance* (AY: 150) výraz *vnučka* (P: 21).

Ke konkretizaci docházelo nejen kvůli kohezi. Někdy bylo potřeba obecnější výraz ve francouzštině nahradit v češtině konkrétnějším výrazem: *un bruit* (BB: 81) tak nahradil *drb* (P: 25), *alors il a fait juste une geste* (BB: 83) nahradilo *a tak jen mávl rukou* (P: 27), *donner à Watson quelque chose de sa vie* (BB: 85) pak *poodhalit něco ze svého života* (P: 26),

Někdy bylo třeba využít i modulaci neboli změnu úhlu pohledu: *Elle ne ment pas.*(AY: 127) / Říká pravdu. (P: 9), (...) *qui faisait une ombre pâle* (AY: 128) / které nedávaly skoro žádný stín (P: 10), *sans menace* (AY: 127) / bezpečný (P: 9), *gris pâle* (BB: 103) / světle hnědé (P: 35), *des iris dorés comme ceux des chèvres* (BB: 105) / má zlatavé duhovky jako kočka (koza má v češtině ve spojení se ženou příliš negativní konotace) (P: 37), *Sans le moteur la lourde pirogue devient un bouchon sur la mer* (BB: 108) / Bez motoru se z těžkého člunu na moři stává hračka (P: 35)

Při výběru vhodných stylistických ekvivalentů docházelo v povídce *L'arbre Yama* k nahrazení slov v originále stylově bezpříznakových za slova stylově příznaková z důvodu zachování celkového poetického ladění textu: *la grand-mère* (AY: 150) jsme nahradili knižním *pramáti* (P: 21), *le ventre* (AY: 144) knižním *lůno* (P: 17). Také jsme se snažili zachovat aliteraci u přídavných jmen *immobiles, imbéciles* (AY: 128): *nehybné, nemožné palmy* (P: 10).

V povídce *Barsa, ou barsaq* jsme na několika místech také nahrazovali slova stylově bezpříznaková za slova stylově příznaková, abychom vyjádřili patřičné konotace: na str. 81 a 82 sloveso *parler* hanlivým slovesem *žvanit* (P: 25), na str. 83 sloveso *regarder* expresivním *čumět* (P: 26) a podstatné jméno *clochard* hanlivým *zmetku* (P: 26).

Ze stylistických důvodů došlo na dvou místech v povídce *Barsa neboli barsaq* i k intenzifikaci. *Mais le corps es rompu en dix, cent morceaux* na str. 111 jsme přeložili *na tisíc, milion kousků* (P: 39). A na samém konci této povídky, abychom zachovali pohádkové ladění vyprávění, jsme přeložili *jusqu'à la vieillesse* jako *až do smrti* (P: 44).

Z důvodu zachování stylu příznačného pro ukolébavky v češtině jsme se ukolébavku z povídky *L'arbre Yama* snažili při překladu do češtiny zrýmovat a zjednodušit, a to i za cenu mírného významového odchýlení se od originálu:

Dors, enfant, dors sinon le diable t'emportera, dors, sinon l'enfant accroché à l'arbre tombera, le vent l'emportera. (AY: 124)

Spi, děťátko, spi, uteč d'ábloví, spi ve větroví, vítr to nepoví. (P: 7)

Podobně jsme postupovali i při překladu motta povídky *Barsa ou barsaq*:

*Regarde l'océan, rêve de partir,
attends le retour de ton amant !
Dívej se na moře, sni o cestě,
čekej na návrat svého milence!*

Stylově příznakový je v povídce *L'arbre Yama* v originále i dlouhý monolog tety Kamary na str. 140 a 141. Volné řazení vět má navodit dojem emotivní mluvené řeči, proto jsme ho zachovali i v překladu. O adekvátní zachování dojmu mluvené řeči jsme se snažili i v monologu Mari na str. 145 originálu.

2. 4. 2. Rovina syntaktická

Rozdílný charakter francouzštiny a češtiny se projevil i na rovině syntaktické. Pro francouzštinu jsou specifické gerundiální konstrukce s *en*, které jsme do češtiny převáděli větou hlavní nebo vedlejší:

(...) *elles allaient se baigner dans la piscine chauffée par le soleil, en poussant des cris quand les punaises d'eau les mordaient.* (AY: 131)

(...) *se chodívaly koupat do bazénu vyhřátého sluncem. Kousali je přitom vodní brouci, a tak křičely.* (P: 11)

(...) *et que les filles regardaient du coin de l'oeil en bâillant.* (AY: 148)

(...) *na které se s Esmée koutkem oka taky dívaly a zívaly u toho.* (P: 19)

(...) *comme lui l'a fait souvent en traversant* (...) (BB: 108)

(...) *jako to často dělal on sám, když plul* (...) (P: 38)

Specifické pro francouzštinu jsou i infinitivní konstrukce, které jsme do češtiny také převáděli větou vedlejší nebo hlavní:

(...) *et pour parfaire son éducation* (AY: 128) / **Aby dokončila** svoje vzdělání (P: 9)

(...) *elle serrait la main de sa tante sans la lâcher* (AY: 125) / **svírala tetě ruku a odmítala ji pustit** (P: 8)

(...) *sans sortir, presque sans bouger, sauf pour aller* (...) (BB: 119)

(...) **vůbec nevycházel ven**, skoro se ani **nehýbal**, jen když **musel jít** (...) (P: 44)

Na několika místech v textu bylo třeba v překladu zaměnit téma a réma, aby bylo zachováno téma a réma příznačné pro češtinu. Zatímco francouzština často staví réma na začátek věty, v češtině je přirozené umístění rématu na konci věty:

La grande salle de réception de la villa, de plain-pied avec le jardin, était décorée avec ses photos, (...) (AY: 130)

Jeho fotky zdobily i prostorný obývací pokoj vily, umístěný v jedné rovině se zahradou. (P: 10)

Další změnou, ke které na úrovni syntaktické docházelo, bylo v několika případech dělení dlouhých souvětí na kratší celky, aby překlad nepůsobil přetíženě. Pro češtinu je také častější syndetické spojení vět než asyndetické:

Sa mère était séparée de son père, elle vivait au Liban avec un autre homme, Esmée ne la voyait jamais. (AY: 129)

Její matka se s otcem rozvedla, žila v Libanonu s jiným mužem a Esmée se s ní nestýkala. (P: 10)

Il perdait ses cheveux sur le sommet du crâne, Esmée avait raconté qu'il essayait de cacher sa calvitie en ramenant les mèches sur le devant. (AY: 130)

Na vrcholku hlavy začínal plešatět. Esmée vyprávěla, že se snaží pleš skrýt, a tak si češe vlasy dopředu. (P: 10)

Dans les W.-C. Mari a découvert une grande photo d'une femme africaine entièrement nue de face, elle n'a pas pu s'empêcher de faire la réflexion à Esmée : (...) (AY: 130)

Na záchodě Mari objevila velkou fotografii úplně nahé africké ženy, vyfoceně zepředu. Nedalo jí to, aby se Esmée nezeptala: (P: 10, 11)

Na několika místech bylo také třeba v překladu posílit kohezi pomocí vlastních jmen a větných konektorů, aby se čtenářům usnadnila orientace v textu:

D'abord, elle ne voyait rien. (AY: 126) / Zpočátku Mari nic neviděla. (P: 9)

cette fille cosmopolite (AY: 129) / tak zcestovalá dívka jako Esmée (P: 10)

Pourtant l'homme a voulu (BB: 85) / I přesto mu ted' chtěl Filozof (P: 27)

Les rebelles avaient lancé des attaques, dans le nord, à l'ouest, les forces internationales allaient sûrement résoudre les problèmes. (AY: 132)

Protivládní rebelové zahájili útoky na severu, na západě, mezinárodní síly to však jistě vyřeší. (P: 12)

(...) raconte qu'il s'occupe de son vieux père malade, (...) et il vit tout seul dans la grande maison, (...) (BB: 101)

(...) tvrdí, že se stará o starého, nemocného otce, (...) a přitom žije v tom velkém domě úplně sám (...) (P: 35)

2. 4. 3. Rovina pragmatická

Obě povídky obsahují vzhledem k tomu, kde se odehrávají, pro českého čtenáře velké množství cizích reálií. Jak píše v *Umění překlada* Jiří Levý, překlad může napomáhat sblížení či oddalování dvou kultur (Levý, 1998, str. 99). A dále dodává: „Úplnější či méně úplné zachování národních zvláštností si překladatel může dovolit podle toho, jakou informovanost o cizí kultuře může u svého čtenáře předpokládat; zároveň však má možnost si čtenáře vychovávat k lepšímu pochopení cizí literatury (Levý, 1998, str. 99).“

Z tohoto důvodu jsme se rozhodli ve většině případů zachovávat místní kolorit a kulturní odkazy. V povídce *L'arbre Yama* se jednalo především o zástupce místní fauny a flóry a názvy potravin: *des jacarandas, des acacias, les punaises d'eau, les grandes chauves-souris rouge, la pâte de cassave, des plantains, les fourmis charpentières, l'ipomé, un engoulevent, le gari*. Někdy při překladu došlo ke generalizaci, a to když se nepodařilo najít přesný ekvivalent. Tak *les grandes chauves-souris rouge* (AY: 131) jsme přeložili pouze jako *kaloni* (P: 11), *les fourmis charpentières* (AY: 144) pouze jako *mravenci* (P: 17). Ostatně uvádění rodového i druhového jména by v uměleckém textu působilo nepatřičně.

Pro generalizaci jsme se rozhodli ještě ve dvou dalších případech. *Grande école* (AY: 126) překládáme pouze jako *škola* (P: 8), *bandana* (AY: 143) pouze jako *šátek* (P: 17).

Jindy jsme se naopak rozhodli reálii nahradit reálií blízkou českému čtenáři, nebo alespoň přidat drobnou vysvětlivku, a to především kvůli srozumitelnosti. *Passer le certificat de fin d'études* (AY: 128) jsme tak přeložili jako *složit maturitu* (P: 9), *l'entrée au collège* (AY: 131) jako *vstup na univerzitu* (*collège* tady odkazuje ke *college* z angličtiny) (P: 11), *les 6e, 5e, et 4e d'un côté, les grandes de l'autre* (AY: 134) jako *mladší na jednu stranu, starší na druhou* (P: 13), *armés de fusils-mitrailleurs AK* (AY: 135) jako *vyzbrojení kalašnikovy* (tady můžeme hovořit o explicitaci, AK je zkratka „Avtomat Kalašnikova“) (P: 13), *son nom mandinka* (AY: 123) jako *její jméno v jazyce mandinka* (P: 7).

Nejzásadnější problém však představovaly reálie spojené s politickou situací. Děj povídky *L'arbre Yama* se odehrává v Libérii, částečně během obléhání jejího hlavního města Monrovie protivládními rebely, ke kterému v létě 2003 skutečně došlo. To vše je však v textu vyjádřeno implicitně a domníváme se, že záměrně implicitně, aby tak příběh získal na obecné platnosti. Francouzští a čeští čtenáři vzhledem k odlišnému kulturnímu prostředí a historii samozřejmě mají rozdílné presupozice, ale nedomníváme se, že by běžný francouzský čtenář byl schopný si tyto informace z textu vyvodit bez dalšího pátrání. Stejně tak čtenář český.

Proto jsme na několika místech použili vnitřní vysvětlivku, abychom situaci alespoň trochu osvětlili. Při první zmínce o *rebelles* (AY: 132), jsme v překladu doplnili

protivládní rebelové (P: 12). Ke jménu *Charles Taylor* (AY: 151), jsme doplnili **prezident Charles Taylor** (P: 21). Ke zkratce *ECOMOG* (AY: 151), jsme doplnili **mírových jednotek ECOMOG** (P: 21).

Naopak zkratku *RUF*, což je zkratka anglického názvu *Revolutionary United Front*, jsme do češtiny nepřekládali, a když se v textu vyskytla, generalizovali jsme pomocí přídavného jména **revoluční**:

(...) *qu'elle fait partie de la RUF, qu'elle est la fille de la révolution.* (AY: 145)

(...) *že taky patří k revoluční armádě, že je dcerou revoluce.* (P: 18)

des rebelles de la RUF (AY: 147) / *rebelové z revoluční armády* (P: 19)

I v povídce *Barsa, ou barsaq* dotváří kolorit názvy exotických rostlin (*le baobab, les yuccas*), hudebních nástrojů (*les maracas*), literárních děl (*Les damnés de la terre*), obchodních značek (*la bière Phoenix, son Rimmel, les Ray-Ban, le moteur Evinrude*), míst a měst (*la Gorée, la Langue de Barbarie, Saint-Louis, Tahiche, Lanzarote, la Rambla...*), organizací (*Peace Corps, L'Alliance pour le progrès, Jail-Watchers...*) a jména skutečných osob (*Vanessa Paradis, Fela, Frantz Fanon Taylor, Zapatero, Gabriel del Grande...*). I tady jsme se snažili kolorit v nejvyšší možné míře zachovat a na několika místech, kde jsme to považovali za vhodné pro usnadnění porozumění, připojili drobnou vysvětlivku: *derrière la Langue de Barbarie* (BB: 95), / *za ostrovem Langue de Barbarie* (P: 32), *se cacher derrière leurs fausses Ray-Ban* (BB: 93) / *schovávali se za své padělané sluneční brýle značky Ray-Ban* (P: 30), *le moteur Evinrude de 25 CV* (BB: 106) / *motor značky Evinrude o výkonu 25 koní* (P: 37), *des bismillah* (BB: 109) / *modlitbu k Alláhovi* (P: 39), *le prison de Tahiche* (BB: 110) / *vězení v Tahichi na ostrově Lanzarote* (P: 39), *de la Carrer d'en Roig* (BB: 114) / *na ulici Carrer d'en Roig* (P: 41), *sur la Rambla* (BB: 114) / *po promenádě Rambla* (P: 41), *pour Montjuic* (BB: 114) / *na kopec Montjuic* (P: 41).

V případě právnických termínů jsme se snažili je přiblížit českým reáliím, tak aby pro českého čtenáře byly srozumitelné: *la sixième chambre de l'Audience provinciale* (BB: 113) / *šesté oddělení okresního soudu* (P: 40), *l'avocat du gouvernement* (BB: 113) / *státní zástupce* (P: 40).

Na několika místech jsme naopak zvolili zobecnění: *son Rimmel* (BB: 91) / *řasenku* (P: 30), *dans l'hôtel des Conférenciers* (BB: 114) / *v hotelu* (P: 41), *aux Cèdres, une residence* (BB: 119) / *v apartmánech* (P: 43). V případě posledních dvou názvů nejde o obecně známá, dohledatelná místa, která by nějak výrazně dotvářela kolorit, proto jsme se rozhodli je zobecnit.

Bohužel došlo i k nivelizaci, a to v případě výčtu na str. 103: *un passeur, un aiguilleur, même un agent de la sécurité ou un portefaix*. Kvůli nedostatku kontextu jsme přeložili pouze jako *převaděče, nebo i člena pohraniční stráže* (P: 35).

2. 5. Koncepce a metoda překladu

Jiří Levý v *Umění překladu* rozlišuje mezi metodou věrnou, odpovídající normě pravdivosti v umění původním, a metodou volnou, kdy překladatel usiluje o estetickou a myšlenkovou blízkost čtenáři (Levý, 1998, str. 82). Anton Popovič ve své knize s názvem *Teória umeleckého prekladu* na tuto Levého myšlenku navazuje a dále ji rozvíjí: „Tvorba překladu spočívá v umění být věrným originálu jako celku. Proto se volnost a věrnost v překladu nemohou klást proti sobě, ale je nutno traktovat je v dialektické souhře. Ideální, dokonalá věrnost, respektive volnost vlastně neexistuje. Každá z nich obsahuje něco z té druhé.“ (Popovič, 1975, str. 121). I náš překlad se pohyboval na pomezí metody volné a metody věrné. Naším cílem bylo převést ideově-estetický obsah (Levý, 1998, str. 45). Uvědomovali jsme si rozdílné presupozice čtenářů originálu a překladu. Při analýze originálu jsme ovšem došli k názoru, že cizost, jinakost a exotické prostředí tvoří v Le Cléziově díle důležité motivy, a to hned na několika rovinách, proto jsme se je při překladu snažili co nejvíce zachovat, protože tvoří nezaměnitelnou součást autorova stylu. Také předpokládáme, že čtenářem našeho překladu by v českém prostředí byl zájemce o francouzskou uměleckou literaturu, u kterého se dá očekávat široký kulturní rozhled.

2. 6. Recepce

Hned první Le Cléziova kniha *Le procès verbal*, která vyšla v SNKLU v roce 1965 v českém překladu Věry Dvořákové jako *Zápis o katastrofě* se dočkala v roce 1966 poměrně obsáhlé recenze v č. 42 Literárních novin. Její autor, Josef Petráš, se v recenzi věnuje několika překladům soudobých francouzských děl od různých autorů (Armand Lanoux, Jean Cayrol, Georges Limbour), ke kterým je poměrně kritický. Le Clézioův *Zápis o katastrofě* z nich sklízí zdaleka největší pochvalu a je mu věnováno i nejvíce prostoru: „Autorova prvotina není poplatná receptům žádné školy, Le Clézio je příliš nezávislý duch na to, aby se podroboval čemukoli předem přijatému. Vytríbený jazyk spolu s bohatou fantazií a malířským viděním dávají *Zápisu* neobvyklé básnické hodnoty. (...) Le Clézio bude velký spisovatel (není-li jím již dnes) a jeho kniha je literární událostí.“²⁹ Autor recenze dále vyzdvihuje aktuálnost díla i v českém prostředí: „Poznali jsme Adama Polla v jeho blouznivém hledání systému, který by mu zaručil klid a duševní rovnováhu, a v jeho úzkostech můžeme postřehnout i ohlas našich nepokojů. Kéž nečekáme dlouho na seznámení s jeho dvojníkem z románu *Potopa*.“³⁰ Toto přání se autorovi recenze bohužel nevyplnilo. *Le Déluge* v českém překladu nikdy nevyšla. Zájem českých vydavatelů o Le Clézia nejspíš na dlouhou dobu zanikl v roce 1968, který i v knižní oblasti znamenal velké změny. Je snadné si představit, že další vydávání „nezávislého ducha“ Le Clézia nebylo žádoucí.

Vydání dalších ze svých knih v češtině se tak Le Clézio dočkal až v roce 1996. *L'étoile errante*, v češtině *Bludná hvězda*, sklídila pozitivní ohlas v recenzi na stránkách MF Dnes. Její autor Jiří Brynda ji uvádí slovy: „Pocit katastrofy není v Le Cléziově tvorbě ničím novým. V jejím znamení vstoupil v roce 1963 dílem *Zápis o katastrofě* do francouzské literatury. Katastrofou je skutečnost prosperující postindustriální společnosti: jejímu příslušníku Le Cléziovi se jako poslední šťastní lidé jeví Indiáni. Jsou těmi, kdo ještě vědí o skutečnosti; Evropa bloudí v umělém světě paranoidních halucinací a strachu.“³¹ O něco dál autor recenze vyzdvihuje právě především zdařilé vylíčení vědomí blížící se katastrofy – v tomto případě druhé světové války: „Jsou to pasáže velmi intenzivní, zdařile evokující vědomí, že tu jde o konec čehosi. (...) Román vyrůstá ze zkušenosti vyrvání z kořenů a ráje dětství do života, v němž všechno je válka, a my jsme stále na útěku. (...) Osamělí jedinci po celý zbytek života prchají před cizotou náhradních míst, do nichž se uchýlovali.“³²

²⁹ Petráš, J. „Vzpomínky a zapomnění.“ In *Literární noviny*, 1966, XV, č. 42, str. 9.

³⁰ *ibid*

³¹ Brynda, J. „J. M. G. Le Clézio - Bludná hvězda“. In *MF Dnes*, 1996, VIII, č. 141, str. 8.

³² *ibid*

Další Le Cléziova kniha vydaná v roce 1996, *Le Désert*, která česky vyšla pod názvem *Poušť*, si v Literárních novinách musela počkat na recenzi dva roky. Jiří Janatka v č. 38 z roku 1998 píše: „Otevřeme-li jeho knihu, máme neodbytný pocit, že se z ní skutečně i zdánlivě sype písečný prach, který nám horký pouštní vítr žene do tváře, že máme rty náhle rozpraskané žízní a oči osleplé žhavým sluncem, že máme před sebou sugestivní iluzi i její popření. Jako by autor dokázal zvládnout dvojroli neosobního vypravěče kukátkového typu i přímého účastníka děje, v rozporné polaritě jednotvárnosti a barvitosti, obvyklého i neobvyklého, odstupu i ztotožnění, věcného i vzrušujícího, nehybnosti i zběsilého pohybu.“³³

V roce 1999 pak Literární noviny přinesly ještě dva články o Le Cléziovi, přestože v tomto roce u něj od nás žádná další kniha nevyšla. Nejprve v č. 14 překlad článku původně z č. 362 francouzského časopisu *Magazine littéraire* z roku 1998. Jeho autorkou je Aliette Armelová, nese název „Literatura ve znamení dětství“ a pojednává o Le Cléziově inspiraci jeho vlastním dětstvím (podle autorky patrné především v knihách *Onitsha* a *Le chercheur d'or*), ale i dětstvím obecně: „Veškeré Le Cléziovy literární počiny, stejně jako všechny motivy jeho díla, nacházejí svůj zdroj ve výsadním období dětství. Život spisovatele je pro něj svým způsobem životem dospívajícího chlapce, jenž nechce zestárnout. (...) Sám má onu zvláštní schopnost psát knihy, v nichž je vypravěčem dospívající dítě.“³⁴ Autorka se krátce vyjadřuje i ke kvalitě jeho pozdějších děl: „Přes své experimentátorství a úpornou práci v jakémsi tyranském ráji jazyka si J. M. G. Le Clézio uchoval svěžest literárních prvotin. Jeho jazyk je svou průzračností a přímostí přístupný všem.“³⁵ Článek z francouzštiny přeložila Martina Geletová.

Ta je i autorkou druhého článku o Le Cléziovi, který v roce 1999 v Literárních novinách vyšel, a sice v č. 33. V článku s názvem „Jean-Marie Gustave Le Clézio – po stopách živé paměti“ hned na úvod píše: „Stálý vnitřní konflikt s kulturní tradicí západní civilizace, tak by se dal pojmenovat jeden ze základních rysů tvorby jednoho z nejznámějších francouzských spisovatelů současnosti.“³⁶ Dále čtenáře v krátkosti seznamuje se třemi Le Cléziovými knihami, které nebyly zatím přeloženy do češtiny: *Onitsha*, *Le Chercheur d'or* a *La Quarantaine*. Na závěr připojuje krátké zhodnocení: „Trojice uvedených knih, které patří k tomu nejlepšímu z autorovy tvorby, je do značné míry autobiografická, zasahuje sem však i *mýtus* a *fikce*. To vše patří neoddělitelně k Le Cléziovu rukopisu, jehož nejsilnější stránkou

³³ Janatka, J. „Fenomén pouště.“ In *Literární noviny*, 1998, IX, č. 38, str. 9.

³⁴ Armelová, A. „Literatura ve znamení dětství.“ In *Literární noviny*, 1999, X, č. 14, str. 11.

³⁵ *ibid*

³⁶ Geletová, M. „Jean-Marie Gustave Le Clézio – po stopách živé paměti.“ In *Literární noviny*, 1999, X, č. 33, str. 11.

zůstává jeho dar *ostrého a citlivého vnímání*, zdroje neopakovatelné poetičnosti jeho prózy. Spolu s uměním výstižného pojmenování v několika jednoduchých slovech ožívuje svět kolem nás se všemi detaily, jež nám v nepozornosti unikají, nebo jim jednoduše pro jejich banalitu nepřikládáme důležitost. Právem bývá Le Clézio označován za *básníka kosmu*, jenž přijímá a svým perem zaznamenává jeho vitální síly, jako seismograf zakresluje křivky otřesů země.³⁷

I zatím poslední kniha, *Mondo a jiné příběhy*, která v češtině vyšla v roce 2001, se dočkala recenze, byť kratičké, a to na stránkách Lidových novin: „O Le Cléziovi se již přes třicet let píše jako o nejvýraznějším zjevu současné francouzské prózy. Ne náhodou. Povídková knížka *Mondo a jiné příběhy* zprostředkovává tentýž snový svět jako již česky publikované romány *Poušť* či *Bludná hvězda*. Nostalgické, do modra laděné příběhy o nevinosti preindustriálního světa, o kontrastu většinou bezejmenného města, před nímž je třeba se zachránit útekem, a moře, které je spolu s pouští nejčastějším prvkem v Le Cléziově díle a zároveň symbolem vnitřní svobody. Hrdinové, často děti, utíkají z nudného světa dospělých do fantastického světa příběhů, které jsou jedinou pravou realitou.“³⁸

Další vlnu článků o Le Cléziovi vyvolalo až udělení Nobelovy ceny v roce 2008. Informovaly o něm jak celostátní deníky typu Lidových či Hospodářských novin, tak časopisy, od těch širěji zaměřených jako Týden, až po úzce zaměřené literární časopisy jako Tvar. V článku „Nobel potěšil Francouze“ z MF Dnes jsou Le Cléziovy romány Petrem Dyrtem z Masarykovy univerzity charakterizovány takto: „Hlavním rysem jeho románů je střet dvou civilizací, západní a domorodé.“³⁹ Článek se vyjadřuje také k tomu, že běžně k dostání jsou v knihkupectvích už jen dvě Le Cléziovy knihy: *Lullaby* a *Mondo a jiné příběhy* (příčemž *Lullaby* je *součástí* knihy *Mondo a jiné příběhy*). Udělení Nobelovy ceny v článku komentuje i Daniel Podhradský, majitel nakladatelství Dauphin, které výše zmíněné dvě knihy vydalo: „Samozřejmě jsem rád, že Nobelovu cenu získal spisovatel, jehož dvě knihy jsme vydali. Když však vyšly, zůstaly prakticky nepovšimnuté. Le Clézio u nás není nijak známý.“⁴⁰ O případném vydání některé další z Le Cléziových knih nechtěl spekulovat.

Zajímavé je, že podobně se o Le Cléziovi po udělení Nobelovy ceny vyjádřili i v amerických *NY Times*: „Before he was awarded the Nobel Prize in Literature last October, J. M. G. Le Clézio had only the faintest of presences in America. Before the Nobel, Le Clézio's

³⁷ ibid

³⁸ „J. M. G. Le Clézio: Mondo a jiné příběhy.“ In *Lidové noviny*, XIV, č. 122, str. 8.

³⁹ Kubíčková, K. „Nobel potěšil Francouze.“ In *MF Dnes*, XIX, č. 239, str. 10.

⁴⁰ ibid

early experimental novels had fallen out of print, and his latest works, drawn from his childhood and his concerns about the environment, had received passing notice.⁴¹

Nejinak na tom byli i v Británii, jak dokládá úryvek z britského deníku *The Guardian*: „His novels, whose settings range from the Sahara to Mauritius, are expected to see a massive sales boost in Britain, where he is currently out of print and barely known.“⁴²

Titulek dalšího článku z deníku *The Guardian* se nese v podobném duchu: „JMG Le Clézio: overdue for recognition – and translation“. I v něm si povšimli, že Le Cléziovy knihy v Británii prakticky nejsou k dostání: „That he is virtually out of print in English is both sad and a reflection of our traditional insularity and lack of curiosity for foreign culture.“ Na závěr vyjádřili naději, že se dočkají dalších překladů z Le Clézia do angličtiny: „His many works are much overdue for English translation.“⁴³

Co se týče překladů Le Clézia do angličtiny, v jeho prvním, experimentátorském období následovaly stejně jako u nás v poměrně rychlém sledu za vydáním originálu. Tak v 60. letech nakladatelství Hamish Hamilton vydalo *Le procès verbal* jako *The Interrogation: a novel*, *La fièvre* jako *Fever*, *Le Déluge* jako *The Flood*, i knihu *Terra Amata*, pod stejným názvem. V 70. letech pak vyšly i knihy *Le livre de fuites* jako *The Book of Flights: An Adventure Story*, *La Guerre* jako *War* a *Les Géants* jako *The Giants*.⁴⁴ Pak ale následuje dlouhá odmlka v podstatě až do roku 2008, kdy Le Clézio získal Nobelovu cenu, takže anglicky mluvící čtenáři na tom byli v tu chvíli ještě podstatně hůř než čtenáři čeští – od Le Clézia si nejspíš nemohli přečíst vůbec nic, a když, tak jen z jeho prvního období. *L'Etoile errante*, která u nás vyšla jako *Bludná hvězda* v roce 1996, anglicky vyšla jako *Wandering star* až v roce 2009, *Le Désert* z roku 1980 (u nás pod názvem *Poušť* vydaná také v roce 1996) jako *Desert* až v roce 2010 a *Mondo et autres histoires* (u nás jako *Mondo a jiné příběhy* vydaná v roce 2001) jako *Mondo and other stories* dokonce až v roce 2011. Naopak narozdíl od nás Le Cléziovi po udělení Nobelovy ceny vyšly v anglických překladech i další knihy: *L'Africain* jako *The African* v roce 2013 a *Le Chercheur d'or* jako *The Prospector* v roce 2016.⁴⁵

⁴¹ Hawes, E. „The Price of Colonialism.“ In *New York Times* [online], 27. srpna 2009. [cit. 26. 2. 2016]. Dostupné z http://www.nytimes.com/2009/08/30/books/review/Hawes-t.html?_r=0

⁴² Chrisafis, A. „Nobel Award restores French literary pride.“ In *The Guardian* [online], 10. října 2008. [cit. 26. 2. 2016]. Dostupné z <http://www.theguardian.com/books/2008/oct/10/nobelprize-france>

⁴³ Jakubowski, Maxim. „JMG Le Clézio: overdue for recognition – and translation“. In *The Guardian* [online], 10. října 2008. [cit. 26. 2. 2016]. Dostupné z <http://www.theguardian.com/books/booksblog/2008/oct/10/jmg-le-clezio-nobel-prize-for-literature>

⁴⁴ Katalog British National Library [online]. [cit. 16.3.2016]. Dostupný z http://search.bl.uk/primo_library/libweb/action/search.do?dscnt=1&dstmp=1460820243200&vid=BLVU1

⁴⁵ *ibid*

Zhruba za půl roku po udělení Nobelovy ceny se deník MF Dnes k Le Cléziovi ještě vrátil v sérii článků s názvem „Nejlepší spisovatelé současnosti“. Titulek článku zní „Nobelista Le Clézio – moderní Homér“, přesto jeho autorka Kristýna Kubíčková o Le Cléziovi píše, že byl až do udělení Nobelovy ceny u nás téměř neznámý. Dále ho charakterizuje jako spisovatele s „důrazem na morální apel svého poslání“.⁴⁶

Vidíme tedy, že téměř každá z Le Cléziových knih u nás vyvolala v tisku pozitivní reakci. Přesto, když mu byla udělena Nobelova cena, sám vydavatel jeho knih o něm prohlásil, že u nás není nijak známý. Zdá se tedy, že se Le Cléziovy knihy nepodařilo dostat do širšího povědomí čtenářů. Tomu by odpovídaly i reakce (nebo spíš jejich absence) čtenářů na serveru Databazeknih.cz, jednom z nejznámějších českých serverů, kde čtenáři mohou knihy hodnotit a diskutovat o nich. Poslední česky vydaná Le Cléziova kniha *Mondo a jiné příběhy* z roku 2001 má od čtenářů pouhých pět zhodnocení (84 %) a žádný komentář. *Lullaby* z roku 1996 má 9 zhodnocení (62 %) a 2 komentáře, z toho jeden ve slovenštině. *Bludná hvězda*, také z roku 1996, má 7 zhodnocení (80 %) a 1 recenzi, opět ve slovenštině. *Poušť*, také z roku 1996, má 9 zhodnocení (89 %) a opět žádný komentář. *Horečka* z roku 1967 má 5 zhodnocení (96 %) a 1 komentář. A konečně *Zápis o katastrofě* z roku 1965 má 1 zhodnocení (60 %) a žádný komentář.⁴⁷ Celkově tedy můžeme říci, že když už se těch několik málo čtenářů k Le Cléziovým knihám dostalo, hodnotilo je spíše poměrně vysoko.

A co francouzští čtenáři? Obdobou české Databazeknih.cz je ve Francii server Babelio. *Mondo et autres histoires* má 250 zhodnocení (3,51 z 5) a 20 recenzí, většinou velmi pozitivních: „Une ode au voyage, à la différence à travers des récits très poétiques. Tout est calme mais très extravagant, un merveilleux recueil de nouvelles que l'on peut débiter dès le plus jeune âge.“ *Étoile errante* získala 86 hodnocení (3,79) a 12 komentářů: „Un livre à lire et qui prend tout son sens de nos jours ou nous assistons à des migrations de populations chassés de leur terre pour fuir la guerre, l'extermination et la misère.“ *Désert* ohodnotilo 430 uživatelů (3,83) a 38 jich napsalo komentář. Mezi převažujícími kladnými komentáři se objevuje i několik, které si stěžují na příliš pomalé tempo vyprávění: „Il fallu m'y reprendre à plusieurs fois pour finir ce livre. Trop long, trop poétique, trop peu d'actions... Mon seul tort a été de penser que, bon sang de bon sang, Le Clézio est Prix Nobel de Littérature quand même et que ça se mérite. (...)“ *La fièvre* z 60. let získala výrazně menší počet hodnocení a komentářů: 8 hodnocení (3,75) a 2 pochvalné komentáře. *Le procès-verbal* je na tom výrazně

⁴⁶ Kubíčková, K. „Nobelista Lé Clézio – moderní Homér.“ In *MF Dnes*, XX, č. 102, str. 9.

⁴⁷ *Databazeknih.cz* [online]. [cit. 29. 3. 2016] Dostupné z <http://www.databazeknih.cz/>

lépe: 164 hodnocení (3, 58) a 17 komentářů.⁴⁸ Celkově můžeme říci, že i hodnocení francouzských čtenářů je spíše pozitivní. Množství komentářů a hodnocení ale ve srovnání s jinými autory nijak závratné není, a to ani v případě Le Cléziových novějších knih. Zdá se, že i ve Francii představuje Le Clézio autora spíše pro užší okruh čtenářů.

Ale vraťme se opět do Čech. Ve chvíli, kdy se naskytla ideální příležitost uvést Le Clézia do širšího čtenářského povědomí, tedy po udělení Nobelovy ceny, se už čtenáři s většinou jeho knih v českém překladu neměli možnost seznámit – byly dávno rozebrané. Otázkou zůstává, proč žádný z nakladatelů nevyužil vlny zájmu o Le Clézia k vydání některé další z jeho knih. Na tuto otázku se pokusíme odpovědět v následující části práce.

⁴⁸ *Babelio.com* [online]. [cit. 29. 3. 2016] Dostupné z <http://www.babelio.com>

2. 7. Dotazníkové šetření

Abychom zjistili, zda čeští nakladatelé uvažovali o vydání některého dalšího z děl J. M. G. Le Clézia, rozhodli jsme se je oslovit s krátkým dotazníkem (viz Příloha). Návratnost byla bohužel nízká. Odpovědi se nám podařilo získat pouze z nakladatelství Garamond, které se specializuje na vydávání francouzské literatury, z nakladatelství Odeon, ve kterém v 60. letech vyšly první dva překlady Le Cléziových knih, a nakladatelství Dauphin, které vydalo poslední dva překlady Le Cléziových knih.

Šéfredaktor Odeonu Jindřich Jůzl odpověděl, že o vydání další z Le Cléziových knih v Odeonu „spíše neuvažovali“ a dodal: „Připadá mi zajímavější vydat zajímavou novinku byť začínajícího (nebo poprvé do češtiny překládaného) autora, než sáhnout po jménu, na němž se již delší čas usazuje prach poct a metálů.“ Zdá se, že v dnešním Odeonu už nepovažují Le Clézia za autora, který by souzněl s českou současností, tak jako tomu bylo, soudě podle recenze v Literárních novinách, v Odeonu 60. let. To ostatně potvrzuje i naši domněnku. Myslíme si nicméně, že je to škoda, protože kdyby se vydávání Le Clézia chopil po svém obnovení v roce 1999 znovu právě Odeon, například ve své zavedené edici Světová knihovna, Le Clézio by se jistě dostal do širšího povědomí čtenářů.

V Garamondu o vydání některé z Le Cléziových knih uvažovali, ale nakonec k němu nedošlo z důvodů ekonomických: „Autor nakladateli nepřišel dostatečně prodejný v České republice.“ Co se týče nakladatelství Dauphin, jeho majitel Daniel Podhradský odpověděl, že o vydání dalších Le Cléziových děl uvažoval, ale k jejich vydání nakonec nedošlo, protože „to nikoho nezajímá“.

Z uvedených odpovědí by se mohlo zdát, že udělení Nobelovy ceny nehraje ve výběru děl k překladu podstatnou roli. Žádný z nakladatelů také Nobelovu cenu nezmiňoval ani ve svých odpovědích na otázku „Jakou roli při výběru hraje to, jestli kniha obdržela některou z literárních cen? Které literární ceny považujete při výběru francouzských knih k překladu za důležité?“ Šéfredaktor Odeonu Jindřich Jůzl odpověděl: „Nechci říct klíčovou, ale významnou. Vždy posuzujeme ty tituly, které jsou nominovány minimálně na Goncourt, Renaudot, Femina. Stejně důležitá je ovšem literární kvalita.“ Z Garamondu přišla následující odpověď: „Přihlížíme k získání ceny nebo nominaci, ale není to nejvýznamnější faktor. Goncourt, Goncourt des lycéens, Femina, Académie française.“ Z Dauphinu jsme obdrželi odpověď: „Žádnou a žádné.“ Daniel Podhradský vybírá knihy k vydání „jak ho to napadne.“

Pokud se ale podíváme na držitele Nobelovy ceny za literaturu za posledních deset let, zjistíme, že ve většině případů u nás jejich díla v českém překladu (případně v jeho reedici) vyšla, poté co jim byla udělena Nobelova cena:

- 2015 Světlana Alexijevičová (*Doba z druhé ruky*, Pistorius a Olšanská, 2015)
- 2014 Patrick Modiano (*Dora Bruderová*, Barrister a Principal, 2014; *Ulice temných krámků*, Mladá fronta, 2014)
- 2013 Alice Munroová (*Příliš mnoho štěstí*, Paseka, 2013; *Útěk*, Paseka, 2014; *Nepřítel, přítel, ctitel, milenec, manžel*, Paseka, 2014; *Drahý život*, Paseka, 2014; *Láska dobré ženy*, Paseka, 2015)
- 2012 Mo Jen (*Krev a mlíko*, Mladá fronta, 2013; *Země alkoholu*, Mladá fronta, 2014)
- 2011 Tomas Tranströmer (*Přijde smrt a vezme ti míry*, Dauphin, 2014)
- 2010 Mario Vargas Llosa (*Keltův sen*, Garamond, 2011; *Pantaleón a jeho ženská rota*, Odeon, 2011; *Kdo zabil Palomina Molera?*, Garamond, 2014)
- 2009 Herta Müllerová (*Cestovní pas*, Mladá fronta, 2010; *Srdce bestie*, Mladá fronta, 2011; *Rozhoupaný dech*, Mladá fronta, 2012; *Nížiny*, Mladá fronta, 2014)
- 2008 J. M. G. Le Clézio
- 2007 Doris Lessingová (*Muž a dvě ženy*, Odeon, 2008; *Puklina*, Jota, 2008)
- 2006 Orhan Pamuk (*Istanbul: vzpomínky na město*, BB/art, 2006; *Jmenuji se Červená*, Argo, 2007; *Sníh*, Argo, 2009; *Bílá pevnost*, Argo, 2010; *Černá kniha*, Argo, 2011; *Muzeum nevinnosti*, Argo, 2012; *Nový život*, Argo, 2012; *Tichý dům*, Argo, 2014; *Istanbul: vzpomínky a město*, Argo, 2015)
- 2005 Harold Pinter⁴⁹

Jedinou výjimku tvoří právě J. M. G. Le Clézio a Harold Pinter, ten však většinu svých her napsal na konci 50. let a v letech 60. a tehdy také vyšly i v češtině. Vydání se dočkal i švédský básník Tomas Tranströmer. V jeho případě se můžeme domnívat, že nad ekonomickými argumenty převážil právě fakt, že získal Nobelovu cenu. Na základě výše uvedeného přehledu proto tvrdíme, že Nobelova cena v českém prostředí je relevantním, a často i rozhodujícím faktorem při výběru děl k překladu.

Kromě sociokulturních a ekonomických faktorů však při výběru děl k překladu do hry vstupují i ryze praktické faktory, jak jsme se přesvědčili ve vlastní nakladatelské praxi. V redakci nakladatelství Albatros jsme chtěli vydat Le Cléziovu knihu pro děti *Le voyage au pays des arbres*. Literární agent nám však oznámil, že autorská práva k tomuto titulu vlastní Le Cléziova manželka Jemia, která s potenciálními zájemci o vydání vůbec nekomunikuje. Na

⁴⁹ Katalog Národní knihovny ČR [online]. [cit. 26.3.2016]. Dostupný z <http://aleph.nkp.cz/>

tomto také vydání tohoto titulu ztroskotalo. Je proto možné, že se někteří nakladatelé snažili po udělení Nobelovy ceny nějakou z Le Cléziových knih vydat, ale narazili na podobný problém. Vzhledem k nízké návratnosti dotazníku se nám to bohužel nepodařilo ani potvrdit, ani vyvrátit.

Co se týče druhého faktoru, který jsme si předsevzali pomocí dotazníku ověřit, a sice důležitost obliby originálu u čtenářů a kritiků jako jednoho z rozhodujících faktorů při výběru děl k překladu do češtiny, na základě odpovědí z Odeonu, Garamondu a Dauphinu by se mohlo zdát, že mu nakladatelé nepřisuzují až tak velkou důležitost: v Garamondu na otázku „Podle jakých kritérií vybíráte beletristická díla z francouzštiny k vydání u nás?“ udělili možnostem „podle žebříčků prodejnosti“ a „podle ohlasů ve francouzských médiích“ tu nejnižší známku. V Odeonu tyto dvě možnosti nezatrhlí vůbec, ale připojili poznámku: „Obvykle je to směs různých kritérií, z nabízených by se vlastně daly označit všechny možnosti...“

A pokud se podíváme na ediční plán Odeonu na první polovinu roku 2016, najdeme v něm dva francouzské autory, a zrovna ty, kteří ve Francii v současnosti rozhodně patří k těm nejprodávanějším: Delphine de Vigan a Michela Houellebecq. V medailonku Delphine de Vigan v edičním plánu se na tuto skutečnost i přímo upozorňuje: „Za dílo *Noc nic nezadrží*, kterého se ve Francii prodalo půl milionu výtisků, získala čtyři literární ceny.“ Michela Houellebecq vydává i Garamond. Domníváme se proto, že hledisko oblíbenosti u čtenářů (a tedy i prodejnosti) originálu nakladatelé při výběru zohledňují, byť pro potvrzení hypotézy bychom samozřejmě potřebovali mnohem více dat.

Nakladatelé nám také odpověděli na otázku „Kolik překladů beletrie z francouzštiny zhruba ročně vydáte a v jakých nákladech?“ V Odeonu jsou to „obvykle dva tituly ročně. Francouzština je po angličtině druhým jazykem, z něhož se nejvíc překládá. To je příjemné zjištění. Standardní náklad je 2000 kusů, ale v řadě případů je kniha tak úspěšná, že celkový náklad je i přes 10000 výtisků.“ V edičním plánu na první polovinu roku 2016 najdeme již zmiňované 2 knihy a ještě navíc v edici Knihovna klasiků *Muže, který se směje*, od Victora Huga. V Garamondu vydají ročně „8 až 10 titulů, náklad kolem 1000 ks“. Garamond je ovšem nakladatelství, které se specializuje na francouzskou literaturu.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo vypracovat překlad uměleckého textu, opatřený odborným komentářem a analýzou recepce autorova díla v České republice. K překladu byly vybrány dvě povídky (*L`arbre Yama* a *Barsa, ou barsaq*) z knihy *Histoire du pied et autres fantaisies* od francouzského autora a držitele Nobelovy ceny za literaturu z roku 2008 J. M. G. Le Clézia. Le Clézio je velmi plodným a ve Francii uznávaným a oblíbeným autorem s nezaměnitelným, osobitým stylem, v České republice však není příliš známý. Právě to nás, spolu s faktem, že získal Nobelovu cenu za literaturu, přivedlo k výběru jeho díla pro překlad. V komentáři, druhé části této práce, jsme se kromě zdůvodnění volby předlohy a uvedení základních údajů o autorovi a předloze také pokusili zařadit autorovo dílo do kontextu původní a překladové literatury. Zjistili jsme, že v počátcích Le Cléziovy tvorby vykazovalo jeho dílo některé znaky shodné s díly představitelů tzv. Nového románu a že Le Clézio k nim byl také zpočátku řazen a spolu s nimi vydáván i v Čechách. Později však svůj styl psaní změnil a stal se těžko zařaditelným k jakékoliv škole. Jako hlavní stylistické a obsahové rysy předlohy jsme určili důraz na cizost, jinakost, exotické prostředí, sociální nespravedlnost, motiv cesty, personifikaci přírodních jevů spolu s prvky mýtu a prolínáním pásma vyprávěče a postav. Od toho se pak odvíjel popis hlavních překladatelských problémů na rovině lexikální, stylistické, syntaktické i pragmatické a způsob i odůvodnění jejich řešení. Naše překladatelská metoda se dle teorií J. Levého a A. Popoviče pohybovala na pomezí metody věrné a metody volné, přičemž jsme se snažili především vyzdvihnout a zachovat ty prvky, které jsme si při analýze určili jako hlavní. Jako cílového čtenáře jsme předpokládali vzdělaného zájemce o současnou francouzskou uměleckou literaturu s širokým kulturním rozhledem a zájmem i o jiné světové kultury. Při analýze recepce Le Cléziova díla v České republice jsme zjistili, že ohlas v médiích byl veskrze pozitivní, nicméně se nepodařilo Le Clézia dostat do širšího čtenářského povědomí. Z dotazníku mezi nakladateli vyplynulo, že možné překážky pro úspěšné vydávání a recepci Le Cléziových děl mohou být ekonomické, sociokulturní, ale i právní (nedostupnost autorských práv). Návratnost dotazníku ovšem bohužel nebyla vysoká. Pro zvýšení relevance odpovědí bychom potřebovali větší množství dat.

Závěrem bychom rádi dodali, že i navzdory výše zmíněným problémům si myslíme, že vydávat české překlady knih J. M. G. Le Clézia má smysl, obzvláště v současné

společenské situaci, protože Le Clézio nám ve svých dílech velmi lidsky a poutavě neustále připomíná, že žádný člověk není ostrov sám pro sebe.

Bibliografie

Primární literatura

- LE CLÉZIO, J. M. G. *Histoire du pied et autres fantaisies*. Paris: Gallimard, 2011.
- Le Clézio, J. M. G. *Mondo et autres histoires*. Paris: Gallimard, 1978.
- Le Clézio, J. M. G. *Le Désert*. Paris: Gallimard, 1980.
- Le Clézio, J. M. G. *L'Étoile errante*. Paris: Gallimard, 1992.
- Le Clézio, J. M. G. *Bludná hvězda*. Praha: EWA, 1996.
- Le Clézio, J. M. G. *Horečka*. Praha: Odeon, 1967.
- Le Clézio, J. M. G. *Lullaby*. Praha: Dauphin, 1996.
- Le Clézio, J. M. G. *Mondo a jiné příběhy*. Praha: Dauphin, 2001.
- Le Clézio, J. M. G. *Poušť*. Praha: ERM, 1996.
- Le Clézio, J. M. G. *Zápis o katastrofě*. Praha: SNKLU, 1965.

Sekundární literatura

- BASSNETT, Susan; LEFEVERE, André (eds.). *Translation, History and Culture*. London and New York: Pinter, 1990.
- BOURDIEU, Pierre. *Pravidla umění: geneze a struktura literárního pole*. Brno: Host, 2010.
- Teorie jednání*. Praha, Karolinum, 1998.
- BRÉE, Germaine. *Le Monde fabuleux de Le Clézio*. Amsterdam-Atlanta, 1990.
- BOULOUS, Miriam Stendal. *Chemins pour une approche poétique du monde : le roman selon J. M. G. Le Clézio*, Kodaň: Museum Tusulanum press, coll. « Études romanes », 1999.
- CORTANZE, Gérard. *J.M.G. Le Clézio*. Paris: Gallimard, 2009.
- J.M.G. Le Clézio: Le nomade immobile*. Paris: Chene, 1999.
- ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.
- HILLEN, Sabine. *Le roman de Sartre à Houellebecq : écart de la modernité*. Paris: Lettres modernes Minard, 2007.

KNITTLOVÁ, Dagmar. *Teorie překladu*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1993.

LABBÉ, Michelle. *Le Clézio, écart romanesque*. Paris: L'Harmattan, 1999.

LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Ivo Železný, 1998.

Geneze a recepce literárního díla. In *Bude literární věda exaktní vědou?* Praha: Československý spisovatel, 1971, s. 71–143.

MATHÉ, Roger. *L'Exotisme: de Homère à Le Clézio*. Paris: Bordas, 1989.

MICHEL, Jacqueline. *Une mise en récit du silence: Le Clézio, Bosco, Gracq*. Paris: José Corti, 1986.

MOLINIÉ, Georges et VIALA, Alain. *Approches de la réception, Sémiostylistique et sociopoétique de Le Clézio*. Paris: Puf, 1993.

NADEAU, Maurice. *Le roman français depuis la guerre*. Paris: Gallimard, 1970.

ONIMUS, Jean. *Pour lire Le Clézio*. Paris: Puf, 1994.

POPOVIČ, Anton. *Teória uměleckého prekladu*. Bratislava: Tatran, 1974/5.

Originál – preklad. Bratislava: Tatran, 1983.

RIDON, Jean-Xavier. *J.M.G. Le Clézio: l'exil des mots*. 1995.

ROUSSEL-GILLET, Isabelle. *J.M.G. Le Clézio, écrivain de l'incertitude*. Paris: Ellipses, 2011.

SALLES, Marina. *Le Clézio peintre de la vie moderne*. Paris: L'Harmattan, 2007.

ŠRÁMEK, J. *Panorama francouzské literatury od počátků po současnost I, II*. Brno: Host, 2013

THIBAUT, Bruno, JOLLIN-BERTOCCHI, Sophie (eds.). *J.M.G. Le Clézio: Intertextualité et interculturelité*. Nantes: Editions du Temps, 2004.

TONNET-LACROIX, E. *La littérature française et francophone de 1945 à l'an 2000*. Paris: L'Harmattan. 2003.

TOURY, Gideon. *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam: Benjamins, 1995.

VIART, D., VERCIER, B. *Současná francouzská literatura: dědictví, modernita, proměny*. Praha, Garamond: 2008.

Tištěná periodika

Armellová, A. „Literatura ve znamení dětství.“ In *Literární noviny*, 1999, X, č. 14, str. 11.

Brynda, J. „J. M. G. Le Clézio - Bludná hvězda“. In *MF Dnes*, 1996, VIII, č. 141, str. 8.

Geletová, M. „Jean-Marie Gustave Le Clézio – po stopách živé paměti.“ In *Literární noviny*, 1999, X, č. 33, str. 11.

Janatka, J. „Fenomén pouště.“ In *Literární noviny*, 1998, IX, č. 38, str. 9.

J. M. G. Le Clézio: Mondo a jiné příběhy.“ In *Lidové noviny*, XIV, č. 122, str. 8.

Kubíčková, K. „Nobelista Lé Clézio – moderní Homér.“ In *MF Dnes*, XX, č. 102, str. 9.

Kubíčková, K. „Nobel potěšil Francouze.“ In *MF Dnes*, XIX, č. 239, str. 10.

Petráš, J. „Vzpomínky a zapomnění.“ In *Literární noviny*, 1966, XV, č. 42, str. 9.

Elektronické zdroje

Babelio.com [online]. [cit. 29. 3. 2016] Dostupné z <http://www.babelio.com>

„Communiqué de presse“. In *Nobel Prize* [online], 9. října 2008. [cit. 15. 1. 2016]. Dostupné z: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/2008/press_fr.html

Databazeknih.cz [online]. [cit. 29. 3. 2016] Dostupné z <http://www.databazeknih.cz/>

Hawes, E. „The Price of Colonialism.“ In *New York Times* [online], 27. srpna 2009. [cit. 26. 2. 2016]. Dostupné z http://www.nytimes.com/2009/08/30/books/review/Hawes-t.html?_r=0

Chrisafis, A. „Nobel Award restores French literary pride.“ In *The Guardian* [online], 10. října 2008. [cit. 26. 2. 2016]. Dostupné z <http://www.theguardian.com/books/2008/oct/10/nobelprize-france>

Jakubowski, Maxim. „JMG Le Clézio: overdue for recognition – and translation“. In *The Guardian* [online], 10. října 2008. [cit. 26. 2. 2016]. Dostupné z <http://www.theguardian.com/books/booksblog/2008/oct/10/jmg-le-clezio-nobel-prize-for-literature>

Katalog British National Library [online]. [cit. 16.3.2016]. Dostupný z http://search.bl.uk/primo_library/libweb/action/search.do?dscnt=1&dstmp=1460820243200&vid=BLVU1

Katalog Národní knihovny ČR [online]. [cit. 29.1.2014]. Dostupný z <http://aleph.nkp.cz/>

Katalog Slovenské národné knižnice [online]. [cit. 15.2.2016]. Dostupný z <https://chamo.kis3g.sk/search/query?theme=snk>

Lebrun, J. C. „J. M. G. Le Clézio : Un air de fantasy“ In *l'Humanité* [online]. 24. listopadu 2011. [cit 20. 1. 2016]. Dostupné z <http://www.humanite.fr/culture/jmg-le-clezio-un-air-de-fantasy-484381>

„Literárního Nobela získal moderní pohádkář Le Clézio“. In *Magazín Aktualne.cz* [online], 9. října 2008. [cit. 15. 1. 2016]. Dostupné z: <http://magazin.aktualne.cz/kultura/umeni/literarniho-nobela-ziskal-moderni-pohadkar-le-clezio/r~i:article:618847/>

Slovníky a příručky

Internetová jazyková příručka [online]. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky © 2008–2014. Dostupná z <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

KARLÍK, P., NEKULA, M., RUSÍNOVÁ, Z. [eds.]. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.

Larousse, Dictionnaire de français [online]. © Larousse. Dostupný z <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais-monolingue>

Lingea Lexicon 5 [CD], elektronický slovník anglicko-český, česko-anglický, © 2008, Lingea s.r.o.

MEJSTRŮ, Vladimír a kol. 2009. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 4. vyd. Praha: Academia.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Dotazník

Příloha č. 2: Text originálu

Přílohy

Příloha č. 1

1. Uvažovali jste ve vašem nakladatelství někdy o vydání některé (další) z knih J. M. G. Le Clézia, francouzského spisovatele a nositele Nobelovy ceny z r. 2008?

Ano

Ne

2. Pokud ano, které/kterých a proč? Na str. 2 a 3 najdete jejich seznam.

3. Proč k vydání nakonec nedošlo?

4. Kolik překladů beletrie z francouzštiny zhruba ročně vydáte a v jakých nákladech?

5. Podle jakých kritérií vybíráte beletristická díla z francouzštiny k vydání u nás? Podtrhněte, případně označte podle důležitosti 1-5 jako ve škole.

doporučení od literárních agentur

doporučení přímo od francouzských nakladatelství

podle ohlasů ve francouzských médiích

podle žebříčků prodejnosti

podle doporučení překladatelů

podle zájmu zahraničních nakladatelů

jiná kritéria (jaká?)

6. Jakou roli při výběru hraje to, jestli kniha obdržela některou z literárních cen? Které literární ceny považujete při výběru francouzských knih k překladu za důležité?

České překlady Le Cléziových děl

Zápis o katastrofě (SNKLU, 1965)
Horečka (Odeon, 1967)
Bludná hvězda (EWA, 1996)
Poušť (ERM, 1996)
Lullaby (Dauphin, 1996)
Mondo a jiné příběhy (Dauphin, 1996)

Česky nevydaná Le Cléziova díla

- Le Jour où Beaumont fit connaissance avec sa douleur*, nouvelle, Mercure de France, L'écharpe d'Iris, Paris, 1964, 51 p.
- Le Déluge*, roman, Gallimard, « Le Chemin », Paris, 1966, 288 p.
- Terra Amata*, roman, Gallimard, « Le Chemin », Paris, 1967, 248 p.
- Le Livre des fuites*, roman, Gallimard, « Le Chemin », Paris, 1969, 290 p.
- La Guerre*, roman, Gallimard, « Le Chemin », Paris, 1970, 295 p.
- Les Géants*, roman, Gallimard, « Le Chemin », Paris, 1973, 320 p.
- Voyages de l'autre côté*, nouvelles, Gallimard, « Le Chemin », Paris, 1975, 308 p.
- La Ronde et autres faits divers*, nouvelles, Gallimard, « Le Chemin », Paris, 1982, 235 p.
- Le Chercheur d'or*, roman, Gallimard, Paris, 1985, 332 p.
- Voyage à Rodrigues*, roman, Gallimard, « Le Chemin », Paris, 1986, 146 p.
- Printemps et autres saisons*, roman, Gallimard, « Le Chemin », Paris, 1989, 203 p.
- Onitsha*, roman, Gallimard, Paris, 1991, 250 p.
- Pawana*, roman, Paris, Gallimard, 1992, 54 p.
- La Quarantaine*, roman, Gallimard, Paris, 1995, 464 p.
- Poisson d'or*, roman, Gallimard, 1996, 255 p.
- Hasard*, suivi de *Angoli Mala*, romans, Gallimard, Paris, 1999, 290 p.
- Cœur brûle et autres romances*, nouvelles, Gallimard, Paris, 2000, 187 p.

- *L'enfant de sous le pont*, roman, Lire c'est partir, Paris, 2000, 62 p.
- *Fantômes dans la rue*, éditions Elle, Aubin Imprimeur, Poitiers, 2000, 47 p.
- *Révolutions*, roman, Gallimard, Paris, 2003, 554 p.
- *L'Africain*, portrait de son père, *Mercure de France*, « Traits et portraits », Paris, 2004, 103 p.
- *Ourania*, roman, Gallimard, « Collection Blanche », Paris, 2006, 297 p.
- *Ritournelle de la faim*, roman, Gallimard, « Collection Blanche », Paris, 2008, 206 p.
- *Histoire du pied et autres fantaisies*, nouvelles, Gallimard, Paris, 2011, 352 p.
- *Tempête*, deux novellas, Gallimard, Paris, 2014, 240 p.

Pro děti a mládež

- *Voyage au pays des arbres*, Gallimard, « Enfantimages », Paris, 1978, 27 p.
- *Celui qui n'avait jamais vu la mer*, suivi de *La Montagne ou le dieu vivant*, Paris, Gallimard, 1982
- *Villa Aurore*, suivi de *Orlamonde*, Paris, Gallimard, 1985
- *Balaabilou*, Paris, Gallimard, 1985
- *La Grande Vie*, suivi de *Peuple du ciel*, Paris, Gallimard, 1990

Eseje

- *L'Extase matérielle*, Gallimard, « Le Chemin », Paris, 1967, 229 p.
- *Hai, Skira*, « Les Sentiers de la création », Genève, 1971, 170 p.
- *Mydriase*, Fata Morgana, Saint-Clément-la-Rivière, 1973 ; éd. définitive, 1993, 62 p.
- *Vers les icebergs*, Fata Morgana, « Explorations », Montpellier, 1978, 52 p.
- *L'Inconnu sur la terre*, Gallimard, « Le Chemin », Paris, 1978, 325 p.
- *Trois villes saintes*, Gallimard, Paris, 1980, 81 p.
- *Civilisations amérindiennes*, Arléa, Paris, 1981
- *Le Rêve mexicain ou la pensée interrompue*, Gallimard, « NRF Essais », Paris, 1988, 248 p.
- *Diego et Frida*⁵⁰, Stock, « Échanges », Paris, 1993, 237 p.
- *Ailleurs*, entretiens avec Jean-Louis Ezine, Arléa, 1995, 124 p.
- *La Fête chantée*, Gallimard, « Le Promeneur », 1997, 256 p.
- *Gens des nuages* (avec Jémia Le Clézio, photographies de Bruno Barbey), Stock, « Beaux Livres », 1997
- *Raga. Approche du continent invisible*, Le Seuil, « Peuples de l'eau », Paris, 2006, 135 p.
- *Ballaciner*, Gallimard, 2007

Příloha č. 2